

T.C.
İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE VE ESKİ SOVYET ÜLKELERİNDE ORGAN
AKTARIMINA DAİR HUKUKİ DÜZENLEMELER**

SEVİNÇ YAŞAR

SAĞLIK HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Gürkan SERT

İSTANBUL, 2022

T.C.
İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE VE ESKİ SOVYET ÜLKELERİNDE ORGAN
AKTARIMINA DAİR HUKUKİ DÜZENLEMELER**

SEVİNÇ YAŞAR

SAĞLIK HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Gürkan SERT

İSTANBUL, 2022

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlamasından yazımına kadar bütün safhalarında etik dışı olabilecek bir davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi bu tez çalışmasıyla elde edilemeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tez çalışmasında ve yazım sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Sevinç YAŞAR

TEŐEKKÖR

Öncelikle, Őimdiye kadar elde ettiğim ve bundan sonra elde edeceğim bütÖn baŐarılarımın mimarları, hayatlarını evlatlarının yetiŐtirilmesine ve mutluluğuna adanıŐ, tez yazım döneminde kaybettiğim sevgili babam Rafig Abdullayev'a ve uzun sağlıklı ömürler dilediğim sevgili annem YusÖre Abdullayeva'ya sonsuz minnettarlığımı sunuyorum. TÖm bu sÖreçte yardımları ile bana destek olan ablam MÖjgan Ay'a ve kız kardeŐim Vusale Abdullayeva'ya sonsuz teŐekkÖrlerimi sunuyorum.

YÖksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen, fikir ve önerileri ile yolumu aydınlatan değerli hocalarım, Prof. Dr. Fulya İlçin GÖnenç'e, tez danıŐmanım Doç. Dr. GÖrkan Sert'e saygılarımı ve ŐÖkranlarımı sunuyorum.

Sevinç Yaşar

Mayıs, 2022

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ORGAN NAKLİNE GENEL BAKIŞ

1.1.ORGAN NAKLİ NEDİR.....	3
1.2. DÜNYA'DA ORGAN NAKLİNİN KISA TARİHİ	4
1.3. TÜRKİYE'DE ORGAN NAKLİNİN KISA TARİHİ.....	6
1.4. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE ORGAN NAKLİNİN KISA TARİHİ	8

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

2.1. TÜRK YASALARINDA ORGAN VE DOKUNUN TANIMI.....	15
2.2. ORGAN VE/VEYA DOKU NAKLİNE İZİN VERİLDİĞİ HALLER.....	15
2.3. ORGAN VE DOKU KARŞILIĞINDA MENFAAT SAĞLANMAMASI.....	16
2.4. CANLI VERİCİDEN ORGAN ALINMASI	17
2.4.1.Genel Olarak	17
2.4.2. Canlı Vericiden Organ Alımı Şartları.....	17
2.4.2.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi	18
2.4.2.2. Akrabalık İlişkisi	18
2.4.2.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi.....	19
2.4.2.4. Ergin ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı	20
2.4.2.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar	20
2.5. ÖLÜDEN ORGAN VE DOKU ALINMASI.....	21
2.5.1. Ölüm - Beyin Ölümü	21
2.5.2. Ölümden Sonra Organ Alımına Rıza.....	22
2.6. ORGAN VE DOKU NAKLİNDE SUÇLAR	22
2.7. REKLAM YASAĞI.....	24
2.8. ORGAN VE DOKU NAKLİ GERÇEKLEŞTİREBİLECEK KURUMLAR	24
2.9. MERKEZİ NAKİL SİCİLİ	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ESKİ SOVYET ÜLKELERİNDE ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

3.1. RUSYA'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	26
3.1.1 Rusya Federasyonu Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı.....	27

3.1.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	27
3.1.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	28
3.1.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	28
3.1.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	32
3.1.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	36
3.1.7. Reklam Yasağı.....	38
3.1.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	39
3.1.9. Merkezi Sicil.....	39
3.1.10. Uluslararası İş Birliği.....	40
3.2. UKRAYNA'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	41
3.2.1. Ukrayna Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	41
3.2.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	41
3.2.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	42
3.2.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	43
3.2.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	46
3.2.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	49
3.2.7. Reklam Yasağı.....	50
3.2.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	50
3.2.9. Merkezi Nakil Sicili.....	50
3.2.10. Uluslararası İş Birliği.....	51
3.3. BELARUSYA'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	52
3.3.1. Belarus Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı.....	52
3.3.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	53
3.3.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	53
3.3.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	53
3.3.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	57
3.3.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	60
3.3.7. Reklam Yasağı.....	62
3.3.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	62
3.3.9. Merkezi Nakil Sicili.....	63
3.3.10. Uluslararası İş Birliği.....	63
3.4. ÖZBEKİSTAN'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	64
3.4.1. Özbekistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	64
3.4.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	65
3.4.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	66
3.4.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	67
3.4.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	70
3.4.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	71
3.4.7. Reklam Yasağı.....	72
3.4.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	72
3.4.9. Merkezi Nakil Sicili.....	73
3.4.10. Uluslararası İş Birliği.....	74
3.5. KAZAKİSTAN'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	75
3.5.1. Kazakistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	76
3.5.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	77

3.5.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	77
3.5.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	77
3.5.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	79
3.5.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	81
3.5.7. Reklam Yasağı	82
3.5.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	83
3.5.9. Merkezi Sicil	83
33.6. GÜRCİSTAN'DA ORGAN NAKİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	84
3.6.1. Gürcistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	84
3.6.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller	85
3.6.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	85
3.6.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	86
3.6.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	88
3.6.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	90
3.6.7. Reklam Yasağı	92
3.6.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	92
3.6.9. Merkezi Nakil Sicili	92
3.6.10. Uluslararası İş Birliği	93
3.7. AZERBAYCAN'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	94
3.7.1. Azerbaycan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	95
3.7.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller	95
3.7.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	95
3.7.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	96
3.7.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	99
3.7.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	101
3.7.7. Reklam Yasağı	101
3.7.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	102
3.7.9. Merkezi Nakil Sicili	102
3.7.10. Uluslararası İş Birliği	103
3.8. LİTVANYA'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	104
3.8.1. Litvanya Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	104
3.8.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller	105
3.8.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	105
3.8.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	106
3.8.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	109
3.8.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	111
3.8.7. Reklam Yasağı	113
3.8.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	113
3.8.9. Merkezi Nakil Sicili	113
3.8.10. Uluslararası İş Birliği	114
3.9. MOLDOVA'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	115
3.9.1. Moldova Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	115
3.9.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller	115
3.9.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	116
3.9.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	116
3.9.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	119
3.9.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar	120

3.9.7. Reklam Yasağı.....	121
3.9.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	122
3.9.9. Nakil Acentesi, Alıcı Listesi, Verici Sicili	122
3.9.10. Uluslararası İş Birliği.....	123
3.10. LETONYA'DA ORGAN NAKLINE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	124
3.10.1. Letonya Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	124
3.10.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	125
3.10.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	125
3.10.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	126
3.10.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	128
3.10.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar.....	131
3.10.7. Reklam Yasağı.....	131
3.10.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	131
3.10.9. Uluslararası İş Birliği.....	132
3.11. KIRGIZİSTAN'DA ORGAN NAKLINE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	134
3.11.1. Kırgız Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı.....	134
3.11.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	134
3.11.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	135
3.11.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	135
3.11.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	137
3.11.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar.....	138
3.11.7. Reklam Yasağı.....	139
3.11.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	139
3.11.9. Merkezi Nakil Sicili.....	140
3.11.10. Uluslararası İş Birliği.....	140
3.12. TACİKİSTAN'DA ORGAN NAKLINE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	141
3.12.1. Tacikistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	141
3.12.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	142
3.12.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	142
3.12.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	142
3.12.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	144
3.12.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar.....	145
3.12.7. Reklam Yasağı.....	147
3.12.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	148
3.12.9. Merkezi Nakil Sicili.....	148
3.12.10. Uluslararası İş Birliği.....	148
3.13. ERMENİSTAN'DA ORGAN NAKLINE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER	149
3.13.1. Ermenistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı.....	149
3.13.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	149
3.13.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	150
3.13.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	150
3.13.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	152
3.13.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar.....	154
3.13.7. Reklam Yasağı.....	155

3.13.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	156
3.13.9. Merkezi Nakil Sicili.....	156
3.13.10. Uluslararası İş Birliği.....	157
3.14. TÜRKMENİSTAN'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	158
3.14.1. Türkmenistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı.....	158
3.14.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	159
3.14.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	159
3.14.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	159
3.14.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	161
3.14.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar.....	162
3.14.7. Reklam Yasağı.....	163
3.14.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	164
3.14.9. Merkezi Nakil Sicili.....	164
3.14.10. Uluslararası İş Birliği.....	164
3.15. ESTONYA'DA ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	165
3.15.1. Estonya Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı	165
3.15.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller.....	165
3.15.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması	166
3.15.4. Canlı Vericiden Organ Alınması	167
3.15.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması	170
3.15.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar.....	172
3.15.7. Reklam Yasağı.....	174
3.15.8. Organ ve Doku Naklini Gerçekleştirebilecek Kurumlar	174
3.15.9. Merkezi Nakil Sicili.....	175
3.15.10. Uluslararası İş Birliği.....	175
Tablo 1. Türkiye ve incelenen ülkelerde organ nakli ile ilgili benzerlikler.....	176
Tablo 2. Türkiye ve incelenen ülkelerde organ nakli ile ilgili bazı farklılıklar....	177
SONUÇ	178
KAYNAKLAR	181

ÖZET

Organ ve doku nakli, tıp tarihi açısından oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Bununla beraber, bu alandaki hukuki gelişmelerin, hukuki düzenlemelerin ortaya çıkması daha yakın geçmişte rastlamaktadır. 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren teknolojinin de gelişmesiyle organ ve doku nakli alanında oldukça önemli buluşlar ve gelişmeler söz konusu olmuştur. Sovyetler Birliği bu anlamda dünya tıp bilimine değerli katkılar sunmuştur. Fakat hukuki düzenlemeler açısından Sovyetler Birliğinin sona erdiği tarihlere bakıldığında, ülkede organ nakli alanını düzenleyecek sistematik kuralların, kanun ve yönetmeliklerinin olmadığını görüyoruz. Sovyetler Birliği sona erdikten sonra bağımsızlığını ilan eden Rusya Federasyonu ve diğer 14 cumhuriyette birçok alanı ilgilendiren hukuk reformları yanı sıra, organ ve doku nakline ilişkin önemli mevzuat oluşturulmuş ve halen de geliştirilmeye devam edilmektedir. Ülkemizin organ ve doku nakli alanındaki mevzuatı ile Sovyet sonrası ülkelerin mevzuatları temel olarak benzerlik göstermektedir.

Anahtar kelimeler: canlıdan organ nakli, mukayeseli hukuk, organ alımına rıza, ölüden organ nakli, sağlık hukuku

ABSTRACT

Organ and tissue transplantation has a very old history in terms of the history of medicine. However, the emergence of legal developments and legal regulations in this field coincides with the more recent past. Especially since the second half of the 20th century, with the development of technology, there have been very important inventions and developments in the field of organ and tissue transplantation. In this sense, the Soviet Union made valuable contributions to the world medical science. However, in terms of legal regulations when we look at the dates when the Soviet Union ended, we see that there were no systematic rules, laws and regulations to regulate the field of organ transplantation in the country. After the end of the Soviet Union, in the Russian Federation and 14 other republics which declared its independence, in addition to legal reforms concerning many fields, important legislation on organ and tissue transplantation has been created and still continues to be developed. The legislation of our country in the field of organ and tissue transplantation is basically similar to the legislation of post-Soviet countries.

Key Words: living donor organ transplantation, comparison of legislation, consent to organ harvesting, deceased organ transplantation, health law

KISALTMALAR

- AB : Avrupa Birliği
- AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- AY : Anayasa
- BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu
- BKM : Organ ve Doku Nakli Bölge Koordinasyon Merkezi
- BM : Birleşmiş Milletler
- CE : Council of Europe
- CETS : Council of Europe Treaty Series
- HIV : Human Immunodeficiency Virus
- IMF : International Monetary Fund
- İKÖ : İslam Konferansı Örgütü
- ODNK : Organ ve Doku Alınması Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun
- ODNY : Organ ve Doku Alınması Saklanması ve Nakli Yönetmeliği
- SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TODS : Türkiye Organ ve Doku Bilgi Sistemi
- UKM : Ulusal Organ ve Doku Nakli Koordinasyon Merkezini
- UKS : Ulusal Organ ve Doku Nakli Koordinasyon Sistemini

GİRİŞ

Bu tez çalışmamda Türkiye, Sovyetler Birliği, Rusya Federasyonu ve diğer 14 Cumhuriyette organ ve doku nakline ilişkin hukuki düzenlemelere yer verilmiştir. Bu tezin amacı Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden sonra bağımsız olan diğer 15 ülkedeki organ ve doku naklindeki mevzuatı araştırarak Türk hukukuna bir kaynak ekleme çabamızdır.

"Organ" tanımı ülke kanunlarında farklı tanımlanmıştır. Organ nakli insanın yaşam hakkıyla yakından ilgili olduğu için her ülkede kanunlarla çerçevesi belirlenmiştir. Organ ve doku nakli hayat kurtarma özelliği nedeniyle hem organ veren kişinin hem de organ alan kişilik haklarına, yaşam hakkına ve vücut bütünlüğü haklarına zarar vermeden yapılması gerekmektedir.

Suistimallerin ve organ ticaretinin önlenmesi açısından incelenen tüm ülkelerin ceza kanunları ile yaptırımlar öngörülmüştür.

Tezimizde ele aldığımız ülke hukuklarında organ nakli konusunda çoğu ülke reklam yasağı koymuştur. Ancak Estonya, Ermenistan, Tacikistan (ancak teşhis ve sağlığı iyileştirme yöntemlerinin yasağı vardır) ve Letonya'da reklam yasağı bulunmamaktadır.

Tezimizde ele aldığımız ülke yasaları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Şöyle ki; 18 yaş altı ve ergin olmayandan tez konusu çoğu ülkelerde kural olarak organ alınmaması, organ bağışında rızanın yazılı olmasının çoğunlukla aranması, çoğu ülkede beyin ölümünün açık tanımının yapılması, vericinin hayatını tehlikeye sokacak organ ve dokuların alınmasının yasaklanması, akrabalık ilişkisinin aranması, organın veya dokunun zorla alınmasının yasaklanmış olması, organ ve doku nakline bütün ülkelerin çok önem verdiğini göstermektedir.

Tez çalışmam üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, organ nakline genel bakış, organ aktarımının tanımı, dünyada, Türkiye’de ve SSCB’de organ aktarımının kısa tarihi; İkinci bölümde, Türkiye’de organ aktarımına ilişkin hukuki düzenlemeler; Üçüncü bölümde ise, eski sovyet ülkelerinde organ aktarımına ilişkin hukuki düzenlemeler anlatılmıştır. Her bir ülkeye ait çalışma, tanım, nakle izin verilen haller, maddi karşılık alınmaması, canlı vericiden, ölüden organ alımı, organ nakline ilişkin suçlar, reklam yasağı, nakli gerçekleştirebilecek kurumlar, merkezi sicil ve uluslararası iş birliği alt başlıkları altında incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORGAN NAKLİNE GENEL BAKIŞ

1.1. ORGAN NAKLİ NEDİR

Türk Dil Kurumu'nun tespitine göre organ nakli, işlevini yitirmiş bir organın yerine sağlam bir organı koyma, organ aktarımıdır.¹ Organ-doku nakli (Transplantasyon); vücutta görevini yapamayan bir organın, dokunun yerine canlı kişiden, ölüden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın-dokunun nakledilmesi işlemidir.²

Organ ve doku nakli tanımı, 2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'nda (metinde "ODNK" olarak anılmaktadır) yapılmamış ise de, nakil ile ilgili "tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlarla organ ve doku alınması, saklanması, aşılması ve nakli bu kanun hükümlerine tabidir" ifadesi kullanılmıştır. Organ ve Doku Nakli Yönetmeliğinde³ (metinde "ODNY" olarak anılmaktadır) ise organ nakli, terminal dönemdeki hastalıklarda tedavi amacıyla uygulanan organ ve doku nakli uygulaması olarak tanımlanmıştır.

¹Türk Dil Kurumu, erişim: <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi: 29.11.2021

²Akış, M.ve Katırcı, E., "Süleyman Demirel Üniversitesi Personelinin Organ-Doku Bağışı ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Tutumları", Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Sayı15, 2008, s. 29

³Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği 01/02/ 2012 tarih ve 28191 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1.2. DÜNYA'DA ORGAN AKTARIMININ KISA TARİHİ

İnsanların geçmiş dönemlerde de organ nakli ile ilgili olarak birtakım görüşlere sahip oldukları bilinmektedir. İlk çağlarda insanların tıp konusunda yeterli bilgilere sahip olmayışı yüzünden insanların sürekli olarak hurafeler üzerinden hareket ettiği tahmin edilmektedir. Örneğin, kuvvet ve sağlığın, kuvvetli insanlara has bir şey olduğu ve zayıf insanlara aktarılabilceceği düşünülmekteydi. "Hindu tanrı Shiva bir fil başı bulunduruyordu. Çinli yazar Lieh Tzu'e göre, tıp doktoru olan Pien Chiao iki erkeğin ruhsal dengesizlikleri bulunduğu için kalp nakli gerçekleştirdiğini belirtmiştir. M.S. IV. YY.'da hekimlik yapan ikiz kardeşler Cosmos ve Damien tarafından yeni ölen Etiyopyalı bir gladyörün bacağı, savaşta bacağı kangren olmuş bir askerden alınarak nakil yapılmıştır. Bu olay "siyah bacak mucizesi" şeklinde bilinmektedir."⁴

Vücuda ait bir organının başka bir vücuda aktarılması işlemi ile ilgili düşünceler M.Ö. 300'lü yıllara kadar gitmektedir. Bu dönemlerde, kangren olan birbacığın kesilmesi ve yerine bir ölünün bacağı takılması düşüncesinin dünyada ilkyayılmaya başladığı dönem olarak ifade edilebilir.⁵

"Deri nakillerinde başarılı olan ilk cerrah 1870'te Reverdin'dir. 1866'da Tiersch split thickness (en derin tabaka dışında, bütün cilt tabakalarından oluşan nakil) deri naklini uygulamıştır. 1863 yılında Paul Bert, allogreftlerin ve kserogreftlerin, otogreftlerden farklı olduğunu ileri sürmüştür. Uygulamada aynı türden iki canlı arasındaki deri nakillerinin başarısız kalması, araştırmacıları yeni denemelere yöneltmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar arasındaki en ilginç çalışma Medawar tarafından yapılandır. II. Dünya Savaşında yanıkları tedavi edilen pilotlar için ölüden

⁴Demirhan, E. (1996). Organ Aktarmaları, Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi, Bursa Güneş ve Nobel Yayınları, 9-117. s. 110

⁵Burra, P., De Bona M., Canova D. et al. (2005) Changing attitude to organ donation and transplantation in university student during the years of medical school in Italy. Transplantation Proceedings, 37 (2): s. 547-550

deri alınarak yapılan deri naklinde başarı sağlanamamasının nedeni araştıran Medawar, hayvan sırtına yerleştirilen otogreftlerin tutmasına rağmen allogreftlerin reddedildiğini tespit etmiştir. Sonraları aynı deri nakli 2. kez kullanıldığında sonucun olumsuz olması, bağışık tepkiden meydana geldiğini doğrulamıştır."⁶

Başarılı organ nakline dair bazı örnekler:⁷

- 1905: Eduard Zirm tarafından ilk başarılı kornea nakli;
- 1954: Joseph Murray tarafından ilk başarılı böbrek nakli (Boston);
- 1966: Richard Lillehei ve William Kelly tarafından ilk başarılı pankreas nakli (Minnesota);
- 1967: Thomas Starzl tarafından ilk başarılı karaciğer nakli (Pittsburgh);
- 1967: Christiaan Barnard tarafından ilk başarılı kalp nakli (Cape Town, Güney Afrika);
- 1970: Robert White tarafından ilk başarılı maymun kafası nakli (Cleveland, ABD);
- 1981: Bruce Reitz tarafından ilk başarılı kalp/akciğer nakli (Stanford);
- 1983: Joel Cooper tarafından ilk başarılı akciğer lobu nakli (Toronto);
- 1986: Joel Cooper tarafından ilk başarılı çift akciğer nakli (Toronto);
- 1987: Joel Cooper tarafından ilk başarılı tüm akciğer nakli (St. Louis);
- 1995: Lloyd Ratner ve Louis Kavoussi tarafından ilk başarılı laparoskopik canlı donör nefrektomisi (Baltimore);
- 1998: David Sutherland tarafından ilk başarılı canlı donör kısmi pankreasnakli (Minnesota);
- 1998: İlk başarılı el nakli (Fransa);
- 2005: İlk başarılı kısmi yüz nakli (Fransa);
- 2006: İlk başarılı penis nakli (Çin);
- 2010: İlk başarılı tam yüz nakli (İspanya).

⁶Türel, Ö. ve diğerleri, (1985). Acil Cerrahide Seftazidim Kullanımı, Ankem Dergisi, 4(1), s. 20-24

⁷Wikipedia, "Organ Nakli", erişim: http://tr.wikipedia.org/wiki/Organ_nakli, erişim tarihi: 10.11.2013

1.3. TÜRKİYE'DE ORGAN NAKLİNİN KISA TARİHİ

Türkiye'de ilk kalp nakli 1968 yılında Ankara'da Dr. Kemal Beyazıt tarafından, ikincisi İstanbul'da Dr.Siyami Ersek tarafından gerçekleştirilmiş ancak her iki hasta da sadece birkaç gün yaşayabilmistir. Başarılı ilk böbrek nakli ise 3 Kasım 1975 yılında Haberal tarafından gerçekleştirilmiştir. Anneden alınan böbrek 12 yaşındaki oğluna nakledilmiştir.⁸

Dr. Haberal ve ekibi, 8 Aralık 1988 tarihinde Türkiye'nin ilk karaciğer nakli ameliyatını, Türkiye Organ Nakli ve Yanık Tedavi Vakfı Hastanesi'nde gerçekleştirmiş, artık Türkiye'de organ nakli uygulamaları ivmelenmiş ve bağışlanan kadavra organlar hangi kentte olursa olsun, hastalara ulaştırılarak uygun olanlara nakledilmeye başlamıştı.

"Bugüne kadar, toplam 1507 böbrek, 122 karaciğer hastası Dr. Haberal ve ekibince ameliyat edilmiştir. Bu süreç zarfında Türkiye'de böbrek nakli yapılan merkez sayısı 28'e, karaciğer nakli yapılan merkez sayısı ise 16'ya erişmiştir. Tüm Türkiye'de yaklaşık 7000 böbrek, 700 karaciğer, 13500 kornea, 2900 kemik iliği, 140 kalp ve 15 pankreas nakli ameliyatı başarı ile gerçekleştirilmiştir.

2001 yılında Sağlık Bakanlığı'nca "Ulusal Koordinasyon Merkezi" ve buna bağlı Bilim Kurulları kuruldu ve çalışmalar kadavradan yapılan nakillerin sayısında belirgin artış ile kendini gösterdi, Ulusal Koordinasyon Merkezi öncesinde 12 yıl içinde kadavradan toplam 207 karaciğer nakli yapılmışken, sonrasında 3 yıl içinde 233 nakil gerçekleştirildi. Yine UKM öncesi toplam 25 yılda 989 kadavra kaynaklı böbrek nakli yapılmışken, son 3 yılda bu sayı 526'yı buldu.

Türkiye, şu aşamada organ nakli konusunda bilimsel anlamda, gelişmiş ülkelerle boy ölçüşebildiği gibi, belirli konularda onların önüne geçmiş durumdadır. Ancak bu ülkelerde de sorun olan bir olgu, ülkemizde de karşımıza çıkmaktadır. Organ nakli

⁸Haberal M., ve diğerleri Intrafamilial Organ Transplantation: A Solution To Organ Shortage In Developing Countries. Transplant Proc, 1999;31, s. 3383-3384

ihtiyacı duyulan son dönem organ hastası çok fazladır ve her geçen yıl bu hastalara yenileri eklenmektedir. Başka bir deyişle, hasta çok fakat yeteri kadar organ yoktur. Bu sorun da ancak toplumumuzun yakın ilgisiyle çözülebilecektir. "⁹

⁹Türkiye Organ Nakli Derneği, erişim:
http://www.tond.org.tr/tr/sayfalar/history_emblem.php#:~:text=3%20Kas%C4%B1m%201975%2C%20T%C3%BCrkiye'de,o%C4%9Fluna%20yapt%C4%B1klar%C4%B1%20nakil%20ile%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirdiler, erişim tarihi: 30.11.2021

1.4. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE ORGAN NAKLİNİN KISA TARİHİ

SSCB'nde organ naklinin bilimsel disiplin olarak doğması ünlü Rus cerrah Pirogov N.İ.'nin ismi ile ilişkilendirilmektedir. Daha SSCB'nin ortaya çıkmasından önce, 1835 yılında Pirogov N.İ. Saint Petersburg Bilim Akademisinde "Rinoplasti ve Genel Olarak Plastik Operasyonlar" isimli çalışmasını okur, bu alan ile ilgili ilk defa değerlendirme yapıp, kendi tecrübelerini de paylaşarak problemleri analiz eder ve bu alanın geliştirilmesi için değerli fikirler sunar.¹⁰

Pirogov N.İ., vücuttan ayrılmış veya herhangi bir şekilde kısmen de olsa vücut ile bağlı olan organların yer değişiminin ve hatta deri dokusu aktarımının da mümkün olabileceğini iddia etmiştir.¹¹

Dünya organ nakli tarihinde fasya (*Latince: fascia*) naklinin de ilk defa 1908 yılında Rusya'da Kazanlı cerrah Bogolyubov V.L.¹² tarafından, bağırsak çekilmesi ameliyatlarında kullanıldığı belirtilmektedir.

1 Aralık 1914 yılında önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Filatov V.P. tarafından ameliyattan bir ay öncesinde boyun derisinden elde edilmiş dallı destek kullanılarak göz kapağı ameliyatı yapılmıştır. Bu ameliyatın bu tür ameliyatlarda

¹⁰Khubutiya, M., «История отечественной трансплантологии, приоритеты и особенности развития» ("Milli Transplantasyon Tarihi, Üstünlükleri ve Gelişim Özellikleri"), Transplantoloji Derneği Konferansı Sunumlarındandır, «Трансплантология 1'11» (Transplantasyon 1'11), Moskova, 2011, sayfa 55, erişim: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-otechestvennoy-transplantologii-prioritety-i-osobennosti-razvitiya/viewer>, erişim tarihi: 07.11.2020

¹¹Pirogov, N. hayatı hakkında: Geselevich, A.M., «Родился величайший хирург и анатом, учёный, основатель военно-полевой хирургии, видный общественный деятель и педагог Николай Иванович Пирогов» ("Büyük cerrah, anatomist, bilim insanı, askeri saha cerrahisi kurucusu, Nikolay İvanoviç Pirogov doğmuştur"), 1969, Yeltsin adına Başkanlık Kütüphanesi, erişim: <https://www.prlib.ru/history/619754>, erişim tarihi: 04.11.2020

¹²Bogolyubov, V.L. hayatı hakkında: Glibochko, P.V., Nushtayev, İ.A., Haritonov, A.N., «Профессор В.Л.Боголюбов» ("Profesör Bogolyubov V.L. "), «Саратовский научно-медицинский журнал» (Saratov Bilim Tıp Dergisi), 2007, cilt 3, No: 1, sayfa 105-108, erişim: <http://ssmj.ru/2007/1/105>, erişim tarihi: 05.11.2020

dünyada ilk olduğu savunulmuştur.¹³Djanelizde Yu.Yu. (1926), Reynberg G.A.(1929), Zamkov A.A. (1926), SozonYaroshevich A.Yu. (1928), Bogolyubov V.L. (1927) gibi birçok Sovyet araştırmacıları deri nakli ameliyatları yapmıştır.¹⁴

Sovyet bilim insanları sinir nakilleri ile de ilgilenmiştir. Kesilmiş kol ve bacaklardan elde edilmiş hareket sağlayan sinir parçalarının nakli Shipachev V.G. (1919-1920), Stradın P.İ. (1923) tarafından gerçekleştirilmiş, fakat daha sonra Shipachev V.G. genel olarak sonuç konusunda olumsuz kanıya varmıştır.

Shamov V.N.¹⁵ve Elanskiy N.N.¹⁶1923 yılında (homoplastik deri nakli örneğinde) donör ile alıcının kan grupları arasındaki uyumun ne denli önemli bir kriter olduğunu ortaya koyan ilk bilim insanları arasındadır.

Kulyabko A.A., Andreyev F.A., Kravkov N.P., Sinitsin D.F. (1923), Morozov B.D. (1927), Lappa-Starjenetskiy G.İ. (1921), Pokotilo V.L. (1921) çalışmalarıyla, bağımsız olarak organların insanın ölümü ile aynı anda (ölmediğini) bozulmadığını ve özel koşullar sağlandığında (kurutma, süblimasyon, düşük sıcaklık) fonksiyonlarına devam ettiğini tespit etmiştir.

Bu alanda yapılan önemli bir gelişme 1926 yılında Rostov’lu cerrah Bogoraz N.A. tarafından klinikte yapılan vasküler pediküllü tiroid naklidir. Bu ameliyatın dünyadaki benzer 5. ameliyat olduğu iddia edilmektedir.¹⁷

¹³Davidova, R.R., "Vladimir Petrovich Filatov – Büyük Rus Oftalmolog", 2015, Tıbbi İnternet Konferansları, erişim: <https://medconfer.com/node/4760>, erişim tarihi: 26.10.2020

¹⁴Khubutiya, M.,

¹⁵Maystrenko, N.A., «Владимир Николаевич Шамов (1882-1962)» (Vladimir Nikolayevich Shamov (1882-1962)), «Военно-медицинская академия им.С.М.Кирова» (S.M.Kirov adına Harbi Tıp Akademisi), 2012 , UDK (Universal Onluk Sınıflandırma) 617(092)Shamov, s: 9-12, erişim: <https://cyberleninka.ru/article/n/vladimir-nikolaevich-shamov-1882-1962/viewer>, erişim tarihi: 27.10.2020

¹⁶Smirnov, V., «Еланский Николай Николаевич» (Elanskiy Nikolay Nikolayevich), «Герои страны» (Ülke Kahramanları), Severodvinsk, 2020, erişim: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=11630, erişim tarihi: 20.10.2020

17v 616.441-089.843, DOI: <http://doi.org/10.30978/CEES-2020-1-96>, sayfa 100, erişim: <http://jcees.endocenter.kiev.ua/article/download/199624/199823>, erişim tarihi: 05.11.20205

1928 yılında Shamov V.N. ve Kostyukov M.H.'nin, kadavradan canlıya kan naklinin faydalarını teorik ve uygulamalı olarak dünyada ilk defa kanıtladıklarını kabul edenler mevcuttur.¹⁸

SSCB'de 1933 yılında Voronoy Yu.Yu. tarafından ilk defa böbrek nakli gerçekleştirilmiştir. Bu naklin dünyada ilk olduğu iddia edilmektedir. Böbrek ölümünden 6 saat sonra kadavradan alınarak ağır cıva klorür zehirlenmesi geçiren 26 yaşındaki hastaya nakledilmiştir. Nakil edilen böbrek ile hasta 2 gün yaşamıştır.¹⁹

1922-1923 yıllarında Filatov V.P.'nin ilk defa kadavradan kornea nakli yapması ile SSCB ve dünyada organ nakli alanında yeni aşamaya geçilmiştir. 1936 yıllarına kadar devam eden süreçte elde edilen bilgi ve tecrübe, kadavradan kornea naklinin yaygın olarak kullanılması gerektiği bilim insanlarınca kabul edilmiş ve 1 Aralık 1937 yılında SSCB Milli Sağlık Komitesinin Körleri için Kadavradan Alınan Kornea Kullanımına İlişkin Kurallar yayımlanmıştır.²⁰

Vitebsk Devlet Tıp Üniversitesi'nde ders kitabı olarak kullanılan Tıbbi İmmünoloji isimli kaynakta, SSCB'de nakil immünolojisi temellerinin Mechnikov İ.İ. tarafından atılmış olduğu²¹ ve daha ciddi araştırmaların ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştirilebilmiş olduğu belirtilmektedir.

¹⁸Khubutiya, M., ve diğerleri, Transfusion of cadaveric blood: an outstanding achievement of Russian transplantation, and transfusion medicine (to the 85th anniversary since the method establishment) Kadavradan Kan Nakli', «Историямедицины, Трансплантология 4'15» ("Tıp Tarihi", Nakil 4'15) 2015, sayfa 61-73, erişim: <https://www.jtransplantologiya.ru/jour/article/view/85/84>, erişim tarihi: 02.11.2020

¹⁹Matevossian, E. ve diğerleri, "Historical facts about first in the world clinical postmortem explantation and consequent allogenic heterotopic transplantation of donor kidney: legendary life pages of prominent surgeon Y. Voronoy", «Новостихирургии» (Cerrahide Yenilikler), Mart-Nisan 2014, Vol 22 (2): 137-149, <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-fakty-o-pervoy-v-mire-klinicheskoy-postmortalnoy-eksplantatsii-i-posleduyushey-allogennoy-geterotopnoy-transplantatsii>, erişim tarihi: 7.11.2020

²⁰Nigmatullin, R., Chernov, N., «Правовые аспекты трансплантации тканей» ('Doku Naklinin Yasal Yönleri'), «Всероссийский центр глазной и пластической хирургии» (Umum Rusya Göz ve Plastik Cerrahi Merkezi), 2003, sayfa 1, erişim: https://reg-surgery.ru/3_2003/articles_ru/downloads/250503-004.pdf, erişim tarihi: 30.10.2020

²¹Novikov D., «Медицинская иммунология» (Tıbbi İmmünoloji), Belarus Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Vitebsk Devlet Tıp Üniversitesi, Vitebsk, 2002, UDK (Universal Onluk Sınıflandırma)

1946 yılının Ekim ayında SSCB’nde ilk defa Leningrad (Petersburg şehrinin Sovyetler Dönemindeki ismi) Kan Nakli Enstitüsü nezdinde, ilk doku bankası olarak nitelendirilebilecek özel doku muhafaza laboratuvarı kurulmuştur.²² Burada önce kadavra kanı, deri, yağ, kas ve beyin dokularının, daha sonra omentum, karaciğer, böbrek, kemik iliği, pankreas ve endokrin organlarının ve 1954 den itibaren de kemik ve kırık dokularının saklanması yöntemleri araştırılmıştır. Benzer laboratuvarlar diğer şehirlerde ve Moskova’da 1956 yılında (Sklifosovskiy N.V. adına Moskova Acil Tıbbi Yardım Enstitüsü) kurulmuştur. SSCB Sağlık Bakanlığı’nın 1959 yılında yayımladığı özel karar ile organ ve dokuların saklanması ve nakli çalışmalarının geliştirilmesi amaçlanmıştır.²³

1950 yılında Gudov V.F. ve diğer bilim insanları tarafından, damarların dikilmesi amacıyla stapler gibi mekanik aletlerin icadı SSCB tıp tarihi açısından oldukça önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir.²⁴

1965 yılının Nisan ayında Petrovskiy B.V. tarafından SSCB’nde ilk defa başarılı böbrek nakli gerçekleştirmiştir.²⁵ Bu olay Sovyet klinik tıbbında çığır açmıştır. İleriki yıllarda benzer ameliyatlar Solovyev G.M., Lopatkin N.A., Lopuhin Yu. M., Shumakov V.İ. tarafından da yapılmıştır. Organlar önceleri hasta akrabalarından, daha sonraları ise kadavradan elde edilmiştir.

616.017(07) 173 H 74, sayfa 8-71, 3.Baskı, 2002, <https://core.ac.uk/download/pdf/80151713.pdf>, erişim tarihi: 03.11.2020

²²Pleshkov, A., «К вопросу об истории применения донорской кожи для лечения ран» (Yaraların Tedavisinde Donör Derisinin Kullanımı Tarihi), «Медико-биологические и социально-психологические проблемы безопасности в чрезвычайных ситуациях» (Olağanüstü Durumlarda Güvenliğe Dair Tıbbi-Biyolojik ve Sosyal-Psikolojik Problemler), Petersburg, 2016 , No:2 sayfa 41, UDK (Universal Onluk Sınıflandırma) [616.5-001.17-089.844: 616.8] : [611.77 + 615.014.41] (043) DOI 10.25016/2541-7487-2016-0-2-34-46, erişim: <https://mchsros.elpub.ru/jour/article/download/243/245>, erişim tarihi: 08.11.2020

²³Kabanova, S., Bogopolskiy P., Kidney transplant: history, results and perspectives (The 50th anniversary of the Å rst successful kidney transplant in Russia) (Böbrek Nakli: Tarihçesi, Sonuçlar ve Geleceği), «История медицины, Трансплантология 2’15» ("Tıp Tarihi", Nakil 2’15), 2015, sayfa 52, erişim: <https://www.jtransplantologiya.ru/jour/article/download/46/47>, erişim tarihi: 08.11.2020

²⁴Geselevich, A., «Новые хирургические аппараты и инструменты» (Yeni Cerrahi Araç ve Gereçler), "Тıp" dergisi, 1964, sayfa 254, erişim: <https://larichev.org/gudov-vf-pioner-hirurgicheskoyi-sshivajushheji-apparatury/>, erişim tarihi: 8.11.2020

²⁵Dzemeshevich, S.L., «Академик Б.В.Петровский в хирургии» (Cerrahide Akademisyen Petrovskiy B.V.), Pirogov N.İ. adına Cerrahi Dergisi, Media Sfera, 2013, No:2, 4-7, erişim: <https://www.mediasphera.ru/issues/khirurgiya-zhurnal-im-n-i-pirogova/2013/2/030023-1207201321>, erişim tarihi: 21.11.2020

Özellikle böbrek nakilleri olmak üzere, bu alandaki hızlı gelişmeler, tıp camiası ve sağlık kurumları tarafından takdirle karşılanmış, SSCB Sağlık Bakanlığı'na kadavradan böbrek nakline izin verilmiş, SSCB Tıp Akademisi tarafından 1967 yılında Organ ve Doku Nakli Laboratuvarı kurulmuştur.²⁶

SSCB organ nakli tarihinin bir önemli olayı da 1969 yılında SSCB Tıbbi Bilimler Akademisi Organ ve Doku Nakli Enstitüsü isimli bilim araştırma kurumunun açılışıdır. Enstitüye akademisyen Petrovskiy B.V.'nin öğrencisi Shumakov V.İ. başkanlık etmiştir. Enstitünün özellikle organ ve doku nakli konusunda dünyada ilk araştırma hastanesi olduğu belirtilmektedir.²⁷

1974 yılında SSCB Sağlık Bakanlığı enstitüyü, yapay kalp ve yardımcı kan dolaşımının icadı gibi, oldukça önemli bir araştırma yapmak için görevlendirilmiştir. SSCB ile ABD arasında bu alanda iş birliğine dair anlaşma imzalanmış, anlaşma kapsamındaki program, uzay ve yapay kalp gibi bilim ve teknolojinin iki parlak dalını kapsamıştır. Sovyetler tarafından programı Profesör Shumakov V.İ. ve ABD tarafından Dr. DeBakey yönetmiş, kısa sürede yaklaşık 20 farklı yapay kalp modeli üzerinde çalışılmış ve önemli sonuçlar alınmıştır. Ayrıca, ortotopik kalp protezleri implant metodları geliştirilmiştir.²⁸

²⁶Kabanova, S.A., Bogopolskiy, P.M., Kidney transplant: history, results and perspectives (The 50th anniversary of the first successful kidney transplant in Russia) (Böbrek Nakli: Tarihçesi, Sonuçlar ve Geleceği), «История медицины, Трансплантология 2'15» ("Tıp Tarihi", Nakil 2'15), 2015, sayfa 53, erişim: <https://www.jtransplantologiya.ru/jour/article/download/46/47> , erişim tarihi: 08.11.2020

²⁷Rusya Federasyonu Sağlık Bakanlığı Resmi Sitesi, Erişim: <http://donorstvo.org/novoe-o-donorstve/50-letie-fgbu-natsionalnyy-meditsinskiy-issledovatel'skiy-tsentr-transplantologii-i-iskusstvennykh-organov/> , erişim tarihi: 08.11.2020

²⁸İtkin, G., «Механическая поддержка кровообращения: проблемы, решения и новые технологии» (Kan Dolaşımının Mekanik Olarak Desteklenmesi: Sorunlar, Çözümler ve Yeni Teknolojiler), Вестник трансплантологии и искусственных органов (Nakil ve Yapay Organ Habercisi), DOI: 10.15825/1995-1191-2014-3-76-84, cilt XVI No: 3, 2014, sayfa 76-77, erişim: <https://core.ac.uk/download/pdf/234819496.pdf> , erişim tarihi: 06.11.2020

Yu.M.Lopuhin ve E.M.Kogan (1975) tarafından böbrek, karaciğer ve akciğerlerin dayanıklılığının tespit edilmesi ile ilgili önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir.²⁹

SSCB’nde ilk defa 1977 yılında Nakil Enstitüsünde, diyabet tedavisi olarak karaciğer lobu ve pankreas adacık hücrelerinin nakli ve yine aynı yıl II Moskova Tıp Enstitüsünde izole edilmiş hepatosit nakli gerçekleştirilmiştir.

Bu alandaki hızlı gelişimle beraber hukuksal açıdan ayrıntılı düzenlemelerin getirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. SSCB Milli Komiserler Şurasının 15 Eylül 1937 tarihli "Tıbbi Ameliyatların Yapılmasına Dair" Kararnamesi (Постановление СНК СССР от 15 сентября 1937 года «О порядке проведения медицинских операций») oldukça önemli bir düzenleme olmuştur. Bu Kararname’ye esasen, Sağlık Bakanlığı’na, kadavradan kornea nakli, kan aktarımı ve bağımsız organların nakline vesaire iş ve işleme ilişkin tıbbi müdahale ve tedavi kurallarına dair, tüm kurum, kuruluş ve şahısları bağlayıcı belge yayınlama yetkisi verilmiştir.

1937 yılında yayımlanan SSCB Milli Sağlık Komitesinin Körler için Kadavradan Alınan Kornea Kullanımına İlişkin Kurallar’ın belirlenmesi sadece kornea alımı değil, aynı zamanda genel olarak kadavradan organ ve doku alımı ve saklanması hususunda problemlerin çözümü için gelişme sağlamıştır.

SSCB Sağlık Bakanlığı’nın 88 Numaralı 15.02.1954 tarihli "Kornea Nakli Ameliyatlarına Göz Hekimlerinin Katılımının Arttırılmasına İlişkin" genelgesi ile ölen kişinin yakınlarından izin alınmaksızın kadavradan göz alımına izin verilmiştir.

"SSCB Sağlık Bakanlığı’nın 482 Numaralı 14.06.1972 tarihli "Tıbbi Rehabilitasyon Kuruluşlarının ve Hastanelerin Kadavradan Alınan Doku, Kemik İliği

²⁹Lopuhin, Yu., Kogan, E.M., Karaganov, Ya.L., «Ультрaструктурные основы жизнеспособности печени, почек и сердца» (Karaciğer, Böbrek ve Kalbin Hayat Fonksiyonlarına İlişkin Yapısal Temeller), Atlas, 1977, Milli Elektronik Kütüphane, erişim: https://rusneb.ru/catalog/002293_000049_RU+VLADIMIR%7C%7C%7CBIBL%7C%7C%7C00017_98838/, erişim tarihi: 16.11.2020

ve Kanla Temin Edilme Koşullarının İyileştirilmesi Hakkındaki" genelge ile doku, kemik iliği ve kan alınabilmesi, ancak akut kardiyovasküler yetmezlik sebebiyle ani ölüm olması, asma suretiyle intihar veya enfarktüs, miyokard, beyin kanaması, elektrik çarpması, etil alkol zehirlenmesi gibi diğer hızlı bir ölümün olması durumunda mümkün olmuştur. Genelge ile bahsi geçen kadavradan kan, kan iliği vesaire alınabilmesi adli tıp uzmanı tarafından verilecek rapora bağlıdır. Raporun verilmesi için uzmanın öncelikle cesedi incelemesi gerekmektedir. İnceleme sırasında ceset yüzeyinde, fazla kan kaybına sebep olabilecek yaraların bulunmaması gerekmektedir.

1980'li yıllarına gelindiğinde dünyada kalp ve diğer organ ve organ sistemlerinin nakli yaygın olarak yapılmasına rağmen Sovyetlerde gerileme söz konusu olmuştur. Beyin ölümünün resmi tespiti ve kadavradan organ alınmasına dair yasal düzenlemelerin eksikliği, organ nakli gelişimine olumsuz etki etmiştir.

"Beyin Ölümüne Esasen Ölümün Tespitine İlişkin Geçici Talimat'ın 17 Şubat 1987 tarih ve 236 numaralı kararı ile SSCB Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanması sonucunda ülkedeki organ naklinin gelişmesine olanak sağlanmıştır. "³⁰

25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un istifa etmesinin ardından Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmıştır. Bu tarihlerde Sovyetlerde her ne kadar tıp bilimi yeterince gelişme göstermiş idi ise de organ ve doku nakline ilişkin yeterli mevzuatın varlığından bahsedilemez. Eksik mevzuat, alanda varılabilecek tıbbi gelişimi engellediği gibi, nakil ile sağlığına kavuşabilecek birçok hastanın da yeterli hizmeti alamamasına sebep olmuştur.

³⁰Kabanova S., Bogopolskiy P., Kidney transplant: history, results and perspectives (The 50th anniversary of the first successful kidney transplant in Russia) (Böbrek Nakli: Tarihçesi, Sonuçlar ve Geleceği), «История медицины, Трансплантология 2'15» ("Tıp Tarihi", Nakil 2'15), 2015, sayfa 55, erişim: <https://www.jtransplantologiya.ru/jour/issue/download/6/8>, erişim tarihi: 05.12.2020

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Türkiye'de organ ve doku aktarımına ilişkin başlıca düzenlemeler, 29.05.1979 kabul ve 03.06.1979 Resmi Gazete Yayın tarihli ve 2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun ve 01.02.2012 Resmi Gazete Yayın tarihli Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği, 28.05.2008 Tarihli ve 19735 Sayılı Onay İle Yürürlüğe Konan Ulusal Organ ve Doku Nakli Koordinasyon Sistemi Yönergesi'dir.

2.1. TÜRK YASALARINDA ORGAN VE DOKU TANIMI

Organ ve doku tanımı ODNK'nun 2. maddesinde bulunmaktadır. Maddeye göre, organ ve doku deyiminden, insan organizmasını oluşturan her türlü organ ve doku ile bunların parçaları anlaşılır. Oto - grefler, saç ve deri alınması, aşılması ve nakli ile kan transfüzyonu ODNK kapsamı dışında tutulmuştur.

2.2. ORGAN VE DOKU NAKLİNE İZİN VERİLDİĞİ HALLER

Organ ve dokuların alınması, saklanması, aşılması ve naklinin, tedavi ve bilimsel amaçlarla yapılması mümkündür. (ODNK, madde 1)

2.3. ORGAN VE DOKU KARŞILIĞINDA MENFAAT SAĞLANMAMASI

İnsan organ ve dokularının maddi bir bedele karşılık aktırılıp aktarılmayacağı konusu organ ve doku naklinde hem etik hem de yasal açıdan önemli tartışmalar getirmiştir. Organ ve dokuların satılmasının hem tıp etiği hem de hukuk açısından kabul edilmeyeceği görüşü yaygındır. Bu görüşün başlıca sebebi organ ve doku naklinin insani bir amaca hizmet etmesidir. ODNK'nun 3. maddesi ile de, bir bedel veya başkaca çıkar karşılığı, organ ve doku alınması ve satılması yasaklanmıştır.

Organ ve dokuların alınmasında maddi kazanç yasağını öngören, Avrupa Konseyi çerçevesinde 4 Nisan 1997 tarihinde imzaya açılmış olan Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi (CETS No.164), Türkiye Cumhuriyeti tarafından 04.04.1997 tarihinde imzalanmış, 02.07.2004 tarihinde onaylanmış ve 01.11.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³¹

Organ ticaretine cezai yaptırımlar getirilerek, organ ticaretinin engellenmesini amaçlayan, 25 Mart 2015 tarihli İnsan Organlarının Ticaretine Karşı Avrupa Sözleşmesi (CETS No.216), Türkiye Cumhuriyeti tarafından 25.03.2015 tarihinde imzalanmış fakat henüz onaylanmamıştır.³²

³¹CETS No: 164 imza listesi, erişim: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=164>, erişim tarihi: 26.11.2021

³²CETS No: 216 imza listesi, erişim: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/216/signatures>, erişim: 26.11.2021

2.4. CANLI VERİCİDEN ORGAN ALINMASI

2.4.1 Genel Olarak

Canlı bir kişiden organ alınması bedensel bütünlüğe yönelik ve geri dönülmez sonuçlara neden olabilecek bir eylem olduğundan iyileştirme amacı ve endikasyonu olmayan her türlü tıbbi müdahale, kişi rıza gösterse bile hukuka aykırı bir eylem olarak kabul edilir. Bu nedenle sağlıklı bireyin yaşamı uluslararası sözleşmeler, iç hukukta ise Anayasa, Türk Ceza Kanunu (bundan sonra TCK) ve Medeni Kanun (bundan sonra MK) ile korunmaktadır. Organ alıcısının hayatını iyileştirme veya kurtarma amacı taşıyan bu eylemin hukuka uygun hale gelmesi için, uluslararası düzenlemeler ışığında ülkemizde de bu konuya ilişkin özel yasal düzenlemeler yapılmıştır.³³

Organ naklinde bir kişinin bedeninden onun sağlığını bozmayacak bir parçanın alınarak, bir başkasına aktarılmasının kişilik haklarına saldırı niteliğinde olup olmadığı özellikle canlı organ vericisi açısından iyi incelenmelidir.³⁴

Canlı vericili organ nakillerinde oluşan ciddi riskler sebebi ile organ nakline hazırlık döneminde, sağlıklı bir insan olan canlı vericinin, organ nakline ihtiyaç duyan hastadan farklı olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya konmuş ve uygulanması yönünde kararlar alınmıştır.³⁵

2.4.2. Canlı Vericiden Organ Alımı Şartları

Canlı vericiden organ ve doku alımı, ODNK'nun "Yaşayan Kişiden Organ ve Doku Alınması" başlıklı II. bölümünde düzenlenmiştir.

³³ Parlak, Ş., Organ Bağışı ve Organ Naklinde Ortaya Çıkan Sorunlar, TBBD, S; 83, 2009, s.206

³⁴ Zevkliler A., Acabey, M.B., Gökyayla, E., Medeni Hukuk. Ankara: Turhan Yayınları;1999. s.493.

³⁵ Timothy L, I Pruett, et.al. The Ethics Statement of the Vancouver Forum on the Live Lung, Liver, Pancreas, and Intestine Donör. Transplantation. 2006;81(10): s. 1211

Vericinin yaşamını mutlak surette sona erdirecek veya tehlikeye sokacak olan organ ve dokuların alınması yasaktır (ODNK, madde 8).

Organ ve doku alınması, aşılması ve naklinden önce verici ve alıcının yaşamı ve sağlığı için söz konusu olabilecek tehlikeleri azaltmak amacıyla gerekli tıbbi inceleme ve tahlillerin yapılması ve sonucunun bir olurluluk raporu ile saptanması zorunludur (ODNK, madde 9).

2.4.2.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Canlı vericiden organ ve doku alınabilmesi için, organını veren kişinin bunu serbest iradesi ile istemesi gerekmektedir. ODNK'nun 6. maddesine göre de, "...kişiden organ ve doku alınabilmesi için vericinin en az iki tanık huzurunda açık, bilinçli ve tesirden uzak olarak önceden verilmiş yazılı ve imzalı veya en az iki tanık önünde sözlü olarak beyan edip imzaladığı tutanağın bir hekim tarafından onaylanması zorunludur."

2.4.2.2. Akrabalık İlişkisi

Canlı verici ile alıcının akraba olması, organ ve dokuların gönüllü olarak verilmekte olduğunun esas göstergesi olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de canlı vericiden organ ve doku naklinde 2018 yılına kadar ODNK'da, akrabalık konusunda herhangi bir hükme yer verilmemiştir. 2018 yılında yayımlanan bir kanun³⁶ ile ODNK'de yer alan canlı vericiden organ aktarımı ile ilgili hükümlere ek yapılmıştır. Canlıdan organ nakli; alıcının en az iki yıldan beri evli olduğu eşi ile dördüncü dereceye kadar (dördüncü derece dahil) kan ve kayın hısımlarından yapılabilir. Organ nakli gereken hastalığın evlilikten sonra teşhis edildiği durumlarda eşlerin en az iki yıllık evli olması şartı aranmaz (ODNK, Ek Madde 2, paragraf 1).

³⁶Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmî Gazete 5 Aralık 2018 Çarşamba, Sayı: 30616

Bunların dışında kalan canlıdan organ nakillerinin etik açıdan değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. "Birinci fıkrada yer alan hususların dışında kalan canlıdan organ nakillerinin etik açıdan değerlendirmesi, organ nakli başvurusunun yapıldığı ilde oluşturulan Organ Nakli Değerlendirme Etik Komisyonları tarafından yapılır. Organ nakli hizmeti sunan hastanelerin bulunduğu her ilde Organ Nakli Değerlendirme Etik Komisyonu kurulur. Komisyon başvurusunun yapıldığı tarihten itibaren en geç 15 gün içinde, acil durumlarda ise derhâl toplanır ve oyçokluğu ile karar alır" (ODNK, Ek Madde 2, paragraf 2).

2.4.2.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Bir bağışçının serbest iradesi ile organ ve dokusunun alınmasına rıza gösterebilmesi, bunun sonucunun ne olacağına veya olabileceğine, risklerinin neler olduğuna ve ileride hangi sorunlar ile karşılaşma ihtimalinin olduğuna dair bilgi sahibi olması ve bunları peşinen kabul etmesi ile mümkündür. Bu anlamda bilgilendirmenin de en kapsamlı şekilde yapılması gerekmektedir.

ODNK'nun "Bilgi Verme ve Araştırma Yükümlülüğü" başlıklı 7. maddesinin 'a' fıkrası ile; hekime, vericiye uygun bir biçimde ve ayrıntıda organ ve doku alınmasının yaratabileceği tehlikeler ile bunun tıbbi, psikolojik, ailevi ve sosyal sonuçları hakkında bilgi verme, ayrıca, 'b' fıkrası ile; organ ve doku verenin, alıcıya sağlayacağı yararlar hakkında vericiyi aydınlatmak yükümlülüğü getirilmiştir.

ODNK'nda alıcının bilgilendirilmesi yükümlülüğü ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla beraber, organ ve doku nakli alıcı bakımından bir tıbbi müdahale sayıldığı için tıbbi müdahale için aranan koşulların varlığı burada da aranır. 01.08.1998 tarihinde yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 24. maddesinin 1. cümlesine göre "Tıbbi müdahalelerde hastanın rızası gerekir" demektedir. Aynı yönetmeliğin 31. maddesinin 1. cümlesi ile; rıza alınırken hastanın veya kanuni temsilcisinin tıbbi müdahalenin konusu ve sonuçları hakkında bilgilendirilip aydınlatılması gerekliliği kabul edilmiştir.

2.4.2.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

ODNK'nun 5. maddesi ve aynı zamanda Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 29. maddesine göre; onsekiz yaşından küçük ve mümeyyiz olmayan kişilerden organ ve doku alınması yasaktır. Yine, akli ve ruhi durumu itibariyle kendiliğinden karar verebilecek durumda olmayan kişilerin vermek istedikleri organ ve dokular da alınamaz (ODNK, madde 7/c). Biyoetik Sözleşmesi de benzer bir hükme yer vermiştir. Serbest irade ile canlı vericinin organ ve dokusunu vermesinin söz konusu olabilmesi için, kişinin reşit olması gerektiği açıktır.

2.4.2.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Alıcı açısından da bir tıbbi müdahale olan organ ve doku aktarımı için kural olarak alıcının bilgilendirilmesi ve yazılı onayının alınması gerekmektedir. Hasta Hakları Yönetmeliği'nin "Tıbbi Müdahalede Hastanın Rızası" başlıklı beşinci bölümde yer alan 24. maddenin ilk cümlesinde "Tıbbi müdahalelerde hastanın rızası gerekir" denmektedir. Bununla beraber, hastanın rızasının alınmadığı hayati tehlikesinin bulunduğu ve bilincinin kapalı olduğu acil durumlar ile hastanın bir organının kaybına veya fonksiyonunu ifa edemez hale gelmesine yol açacak durumun varlığı halinde, hastaya tıbbi müdahalede bulunmak rızaya bağlı değildir. Bu durumda hastaya gerekli tıbbi müdahale yapılarak durum kayıt altına alınır (Hasta Hakları Yönetmeliği, 24/7).

2.5. ÖLÜDEN ORGAN VE DOKU ALINMASI

2.5.1. Ölüm - Beyin Ölümü

ODNK'nın hükümlerinin önemli kısmı kadavradan organ ve doku alınması ve nakli ile ilgilidir. Kişinin ölümünün tespiti ve ölümünden sonra organ ve dokularının alınması ve aktarılması koşulları ile ilgili hükümler yasada önemli yer tutmaktadır.³⁷

Modern teknolojinin yaşam fonksiyonlarını koruyabilmesinden önce tıbbi açıdan ölümün tanımlanması çok daha az zorluklar içeriyordu. Hekimin bir kişinin öldüğü yönündeki beyanı ölümün kabul edilmersi için yeterli görülüyordu.³⁸

Günümüzde ölüm, daha çok beyin ölümü ile tanımlanmıştır. Beyin Ölümü tanımı, Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği'nin Ek-1 maddesinde bulunmaktadır. Maddeye göre, "beyin ölümü klinik bir tanıdır ve tüm beyin fonksiyonlarının tam ve geri dönüşümü olmayan kaybıdır".

ODNK'nun 11. maddesinde, "tıbbi ölümün gerçekleştiğine, biri nörolog veya nöroşirürjiyen, biri de anesteziyoloji ve reanimasyon veya yoğun bakım uzmanından oluşan iki hekim tarafından kanıta dayalı tıp kurallarına uygun olarak oy birliği ile karar verilir" denmiş ve 12.maddesi ile; alıcının müdavi hekimi ile organ ve doku alınması, saklanması, aşılması ve naklini gerçekleştirecek olan hekimlerin, ölüm halini saptayacak olan hekimler kurulunda yer almaları yasaklanmıştır. Ölüm halini saptayan hekimler ölüm tarihini, saatini ve ölüm halinin nasıl saptandığını gösteren ve imzalarını taşıyan bir tutanak düzenleyip, organ ve dokunun alındığı sağlık kurumuna vermek zorundadırlar. Bu tutanak ve ekleri ilgili sağlık kurumunda on yıl süre ile saklanır (madde 13).

³⁷ İnanıcı, M.A., Sert, G., Pediatrik Klinik Adli Tıp, Seçkin Hukuk, Ankara 2022, s. 317

³⁸ Rozovsky, L.E., The Canadian Patient's Book of Rights, Doubleday Canada Limited Toronto Ontario, 1980

2.5.2. Ölümünden Sonra Organ Alımına Rıza

Türk Hukukuna göre, bir kimse sağlığında vücudunun tamamını veya organ ve dokularını tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlar için bıraktığını resmi veya yazılı bir vasiyetle belirtmemiş veya bu konudaki isteğini iki tanık huzurunda açıklamamış ise sırasıyla ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası veya kardeşlerinden birisinin; bunlar yoksa yanında bulunan herhangi bir yakınının muvafakatiyle ölüden organ veya doku alınabilir (ODNK, madde 14/1).

Aksine bir vasiyet ibraz edilmedikçe yoksa, kornea gibi ceset üzerinde bir değişiklik yapmayan dokular alınabilir (ODNK, madde 14/2).

Ölen kişi sağlığında kendisinden ölümünden sonra organ veya doku alınmasına karşı olduğunu belirtmişse organ ve doku alınmaz (ODNK, madde 14, paragraf 1-3).

"Kaza veya doğal afetler sonucu vücudunun uğradığı ağır harabiyet nedeniyle yaşamı sona ermiş olan bir kişinin yanında yukarıda sayılan kimseleri yoksa, sağlam doku ve organları, tıbbi ölüm halinin alınacak organlara bağlı olmadığıGünü 11 inci maddede belirlenen hekimler kurulunun raporuyla belgelenmek kaydıyla, yaşamı organ ve doku nakline bağlı olan kişilere ve naklinde ivedilik ve tıbbi zorunluluk bulunan durumlarda vasiyet ve rıza aranmaksızın organ ve doku nakli yapılabilir. Bu hallerde adli otopsi bu işlemler tamamlandıktan sonra yapılır ve hekimler kurulunun raporu adli muayene ve otopsi tutanağına geçirilir ve evrakına eklenir" (ODNK, madde 14, paragraf 4).

2.6. ORGAN VE DOKU NAKLİNDE SUÇLAR

ODNK'nun 15. maddesinde, "hukuka aykırı olarak organ ve doku alan, satan, satın alan, satılmasına aracılık eden, saklayan, nakleden veya aşıl原因an, organ veya doku teminine yönelik olarak ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler

hakkında 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 91 inci maddesi hükümleri uygulanır" denmektedir.

765 Sayılı TCK döneminde organ veya doku ticareti suçunun tam karşılığı bulunmamakta idi. Ancak mülga TCK'nın m. 201/ b bendi hükmündeki insan ticareti suçu organ veya doku ticareti kapsamında değerlendirilmekte idi.³⁹

1 Haziran 2005'te yürürlüğe giren TCK organ ve doku nakline ilişkin hükümler getirmiştir. TCK'nın ikinci kitabının ikinci kısmında yer alan "Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar" başlıklı ikinci bölümünde 91-93. maddeler arasında organ ve doku nakline ilişkin hükümler içermektedir.⁴⁰

Türk Ceza Kanunu'nun 91. maddesinde organ ve doku ticareti suç olarak tanımlanmıştır. Maddeye göre, "(1) Hukuken geçerli rızaya dayalı olmaksızın, kişiden organ alan kimse, beş yıldan dokuz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Suçun konusunun doku olması halinde, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. (2) Hukuka aykırı olarak, ölüden organ veya doku alan kimse, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (3) Organ veya doku satın alan, satan, satılmasına aracılık eden kişi hakkında, birinci fıkrada belirtilen cezalara hükmolunur. (4) Bir ve üçüncü fıkralarda tanımlanan suçların bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, sekiz yıldan onbeş yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur. (5) Hukuka aykırı yollarla elde edilmiş olan organ veya dokuyu saklayan, nakleden veya aşıl原因an kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (6) Belli bir çıkar karşılığında organ veya doku teminine yönelik olarak ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (7) Bu maddede tanımlanan suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik

³⁹ Arslan, Ç., Azizoğlu, B., Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi, Ankara 2004, s.406.

⁴⁰ Soyaslan, D., "Organ, Doku Nakli ve Zorla Tedavi Etmenin Sağlık Hakkı ve Ceza HukukuBakımından Değerlendirilmesi", Sağlık Hukuku ve Yeni Türk Ceza Kanunundaki Düzenlemeler Sempozyumu 17 Kasım 2006, İstanbul 2007, Marmara Üniversitesi Sempozyum Özel Sayısı 1, s. 153

tedbirlerine hükmolunur. (8) Birinci fıkrada tanımlanan suçun işlenmesi sonucunda mağdurun ölmesi halinde, kasten öldürme suçuna ilişkin hükümler uygulanır."

Suçun hukuki konusu bakımından objektif, subjektif ve karma kriterler bulunmaktadır. Özünde bu teorilere göre suç bir hakkı ya da hukuki menfaati ihlal edebilir.⁴¹ İlgili madde bir bütün olarak ele alındığında şüphesiz başlıca yaşam hakkının korunduğunun sonucuna ulaşılmaktadır.

2.7. REKLAM YASAĞI

Organ ve doku nakli ile ilgili reklam yasağına dair mevzuatta bir kaç hüküm mevcuttur. Bunlardan biri ODNK'nun 4. maddesinde yazılı, "bilimsel, istatistiki ve haber niteliğindeki bilgi dağıtım halleri ayırık olmak üzere, organ ve doku alınması ve verilmesine ilişkin her türlü reklam yasaktır" hükmüdür. Bir diğer hüküm TCK'nun 91/6 mevcuttur. Belli bir çıkar karşılığında organ veya doku teminine yönelik olarak ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

2.8. ORGAN VE DOKU NAKLİNİ GERÇEKLEŞTİREBİLECEK KURUMLAR

Organ ve doku alınması, taşınması, saklanması, aşılması ve nakli ile yurt dışından temin edilmesi, Sağlık Bakanlığınca yetkilendirilmiş gerekli uzman personel ve donanıma sahip kurumlarca yapılır (ODNK, madde 10). Nitekim, Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği, tedavisi doku veya organ nakli ile mümkün

⁴¹ Toroslu, N., Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, Ankara 1970, s. 87, 88 vd

olan hastaların hayatını sürdürmesine yönelik nakilleri gerçekleştirecek organ ve doku nakli merkezlerinin, organ ve doku kaynağı merkezlerinin ve doku toplama laboratuvarlarının açılması, çalışması ve denetimi ile organ ve doku nakli hizmetlerinin yürütülmesinde uyulması gereken usul ve esasları belirlemek amacıyla çıkarılmıştır.

"(1) Organ ve doku nakli merkezleri, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek veya tüzel kişiler tarafından, bunlara ait genel ve özel hastaneler bünyesinde bir ünite biçiminde kurulabilir. Göz bankaları, yalnızca Bakanlık hastaneleri ve Devlet üniversitesi hastaneleri bünyesinde kurulabilir" (ODNY, madde 17(1)).

2.9. MERKEZİ NAKİL SİCİLİ

Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği'nin 12. maddesine göre, ulusal koordinasyon merkezi, Genel Müdürlüğe bağlı olarak yirmi dört saat kesintisiz hizmet verir. Ulusal Koordinasyon Merkezinde, ülke genelinde organ ve doku nakli bekleyen hastaların ve nakil merkezlerinin kayıtları tutulur. Bakanlıkça belirlenen kurallara uygun olarak, organ ve doku çıkarımının koordinasyonu ile TODS üzerinden dağıtımı yapılır. Ulusal Organ ve Doku Nakli Sistemi'nin geliştirilmesi görevi Ulusal Koordinasyon Kurulu'na verilmiştir (6/(1)). Ulusal Koordinasyon Sistemi, Ülke genelinde organ ve doku nakli hizmetleri alanında çalışan kurum ve kuruluşlar arasında gerekli koordinasyonu sağlamak ve çalışmaların verimliliğini artırmak, kadavra organ sayısını artırmak, bilimsel kurallara göre ve tıbbi etik anlayışına uygun, adaletli organ ve doku dağıtımını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (14/(1)).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ SOVYET ÜLKELERİNDE ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

SSCB sona erdikten sonra, oluşan bağımsız cumhuriyetlere ilişkin inceleme ve değerlendirmeye geçmeden önce, belirtmek isterim ki çalışmamdaki ülke sıralamasını, 07 Ekim 1977 tarihli SSCB Anayasasının⁴²8. bölüm 71. maddesinde belirtilen, ilgili 15 ülkenin sıralamasına uygun olarak tertipleddim.

3.1. RUSYA'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Rusya Federasyonu, Aralık 1991 yılından itibaren bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Rusya Federasyonu'nda Organ ve Doku nakline dair başlıca iki yasal düzenleme mevcuttur. Bunlardan biri, Rusya Vatandaşlarının Sağlığının Korunmasına İlişkin 21.11.2011 tarihli ve 323-F3 Sayılı Federal Kanun'dur (metinde "Rusya Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır)⁴³. Adı geçen kanunun 47. maddesi ile organ nakline ilişkin temel prensipler belirlenmiş ve organ ve doku naklinin Federal Kanun hükümleri doğrultusunda gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

⁴²07 Ekim 1977 tarihli SSCB Anayasası (КОНСТИТУЦИЯ (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик от 7 октября 1977 г.), erişim: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>, erişim tarihi: 06.12.2020

⁴³Rusya Vatandaşlarının Sağlığının Korunmasına İlişkin 21.11.2011 tarihli ve 323-F3 Sayılı Federal Kanun (Федеральный закон от 21.11.2011 N 323-ФЗ "Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации"), erişim: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102152259>, erişim tarihi: 04.09.2021

İlgili diğer düzenleme, Rusya Federasyonu Organ ve/veya Doku Nakli Hakkında 22 Aralık 1992 tarihli 4180-1 Sayılı Kanun'dur (metinde "Rusya Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).⁴⁴

3.1.1 Rusya Federasyonu Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

İlgili yasalarda organ ve/veya doku tanımı bulunmamaktadır. Bununla beraber, Rusya Organ Nakli Kanunu'nun, "Nakil Konusunu Oluşturacak İnsan Doku Ve/Veya Organlar" başlıklı 2. maddesinde ayrıntılı olarak organ ve dokular sayılmıştır. Maddede, kalp, akciğer, böbrek, karaciğer, kemik iliği sayılmış olup, ayrıca, Rusya Bilim Akademisi ile beraber çalışma faaliyeti sürdürmekte olan devlet sağlık politikalarını gerçekleştirmekle görevli yürütmeyi kurumlarında bulunan Sağlık Müdürlüklerince belirlenen listelerde belirtilen saire organ ve/veya dokular nakil konusunu oluşturmaktadır.

3.1.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Canlıdan veya kadavradan doku ve organ nakline, ancak diğer tedavi yöntemleri hastanın yaşamını devam ettirmeye veya sağlığına kavuşturmaya yeterli olmadığı hallerde izin verilmektedir (Rusya Sağlık Kanunu, madde 47, bent 1).

Ayrıca, nakil amacıyla canlıdan organ veya doku alınması ancak, naklin vericinin sağlığına önemli ölçüde zarar vermeyeceği durumunda mümkündür. Organ ve dokunun alınması için, sağlık kurumunun uzman hekimlerden oluşan komisyonca bu hususta tutanak düzenlenmesi gerekmektedir (Rusya Sağlık Kanunu, madde 47, bent 2).

⁴⁴Rusya Federasyonu Organ ve/veya Doku Nakli Hakkında 22 Aralık 1992 tarihli 4180-1 Sayılı Kanun (Закон «О трансплантации органов и (или) тканей человека»), erişim: <https://legalacts.ru/doc/zakon-rf-ot-22121992-n-4180-1-o/>, erişim tarihi: 04.09.2021

3.1.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 1. maddesinin 4. bendinde, "İnsan organ ve/veya dokuları alınıp, satılamaz. İnsan organ ve/veya doku ticaretini yapanlar, Rusya Federasyonu kanunları doğrultusunda cezalandırılırlar" denmektedir.

Yine aynı kanununun 15. madde başlığı "İnsan Organ Ve/Veya Doku Satışının Kabul Edilmezliği" olarak isimlendirilmiş ve madde metninin birinci bendinde, "Kadavradan organ ve/veya doku alımına ve işlenmesine ilişkin operasyon izin verilen sağlık kuruluşunca bunların satışını yapmak yasaktır" denmiştir.

İnsan organlarının ticaretini yasaklayan önemli uluslararası belge, 25 Mart 2015 tarihli İnsan Organlarının Ticaretine Karşı Avrupa Sözleşmesidir (CETS No.216). Sözleşmenin "Amaç" başlıklı 1. maddesinde, organ ticaretine cezai yaptırımlar getirilerek, organ ticaretinin engellenmesinin sözleşmenin amacı olduğu belirtilmektedir.⁴⁵ Rusya Federasyonu Sözleşmeyi 24.09.2015 tarihinde imzalamıştır.⁴⁶ İmzalanmış olmasına rağmen, Sözleşme Rusya Federasyonunda henüz yürürlüğe girmemiştir.

3.1.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Rusya Sağlık Kanunu'nun 47/2 maddesi gereğince, nakil amacıyla canlıdan organ veya doku alınabilmesinin başlıca şartlarından biri, organ ve doku alımının canlı vericinin sağlığına ciddi derecede olumsuz etki etmeyeceğine dair, uzman hekimlerin iştiraki ile sağlık kuruluşunca düzenlenen, Protokolün tanzimidir. Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 1. maddesinin 2. cümlesi ile, canlıdan organ ve/veya doku alınabilmesi için, organ ve/veya doku alımının, vericinin sağlığına ciddi olumsuz tesir etmeyeceği hususunda uzman hekimlerce konsültasyon sonucu düzenlenmesi zorunluluğu getirilmiştir.

⁴⁵ Bakınız dipnot No: 31

⁴⁶ Bakınız dipnot No: 32

Yine Rusya Sağlık Kanunu'nun 13. maddesi ile canlı vericiden organ ve/veya doku alınmasına dair bir sınırlama getirilmiştir. Maddeye göre, vericinin sağlık durumunu telafisi imkansız hale getirmeyen, doku, organ, organ parçası veya çift bulunan organlardan nakil amacıyla alınabilmektedir.

3.1.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Rusya Sağlık Kanunu'nun 47/13 maddesinde, "Kimseden, organ ve/veya dokular zorla alınamaz", 47/4 maddesinde ise, "Ancak vericinin bilgilendirilmiş olması ve özgür iradesi ile onamı alınması durumunda, organ ve/veya dokusunun alınması mümkündür" denmektedir.

Organ ve/veya doku nakli ancak vericinin ve alıcının onayı ile mümkündür (Rusya Sağlık Kanunu, madde 1/3).

Rusya Sağlık Kanunu'nun, "Canlıdan Organ Ve/Veya Doku Alınmasına İlişkin Şartlar" başlıklı 11. maddesinin ikinci cümlesinde belirtildiği üzere, "Canlı vericiden alıcıya organ/doku nakli ancak aşağıda yazılı şartların yerine getirilmesi ile mümkündür:

Organ ve/veya dokusu alınacak canlı vericinin, gerçekleştirilecek tıbbi müdahalenin sağlığına olumsuz etkileri, komplikasyonlar hakkında bilgilendirilmiş olması;

Vericinin bağımsız ve bilinçli olarak yazılı şekilde organ ve/veya dokularının alınması hususunda yazılı onay vermesi;

Vericinin çok yönlü muayeneye tabi tutulmuş ve kendisinden organ ve/veya doku alınabileceğine dair uzman hekimlerden oluşan konsültasyon raporunun alınmış olması gerekmektedir. "

3.1.4.2.. Akrabalık İlişkisi

Rusya Organ Nakli Kanunu ile, canlı vericiden organ/doku alımına ilişkin önemli bir sınırlama getirilmiştir. 11. maddenin son cümlesi ile canlı vericinin, sadece alıcı ile genetik bağı bulunan kişi olabileceği belirtilmiştir.

3.1.4.3.Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Rus Hukukunda hem vericinin hem de alıcının bilgilendirilmesi zorunluluğu mevcuttur. Canlı vericiden organ ve/veya doku alınması ancak şahsın bilgilendirilmesi üzerine mümkündür (Rusya Sağlık Kanunu, 47/4).

Rusya Organ Nakli Kanunu'nun, "Canlıdan Organ Ve/Veya Doku Alınmasına İlişkin Şartlar" başlıklı 11. maddesinin ikinci cümlesinde, canlı vericiden alıcıya organ/doku nakli ancak aşağıda yazılı şartlar arasında, "organ ve/veya dokusu alınacak canlı vericinin, gerçekleştirilecek tıbbi müdahalenin sağlığına olumsuz etkileri, komplikasyonlar hakkında bilgilendirilmiş olması" gerektiği yazılıdır.

Bunun dışında, Rusya Organ Nakli Kanunu'nun, "Vericinin Hakları" başlıklı 12. maddesinin üçüncü cümlesinde vericinin, organ ve/veya doku alımı ile ilgili tıbbi müdahale ve sağlığını etkileyebilecek olumsuz sonuçları hakkında sağlık kuruluşundan ayrıntılı bilgi talep etme hakkından bahsedilmiştir. Dolayısıyla, Rus Hukuku bakımından vericiye ayrıntılı bilgi verilmesi kanun maddesi ile vericiye karşı sağlık kuruluşunun bir yükümlülüğü olarak, aynı zamanda kanundaki başka bir madde ile vericinin talep edebileceği bir hak olarak düzenlenmiştir.

"Ergin alıcıya organ ve/veya doku nakli ancak alıcının ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmesi ve özgür iradesi ile onam vermesi üzerinde mümkündür. Ergin olmayana veya 18 yaş üzeri olup yasalarca uygun görüldüğü şekilde ayırt etme gücüne sahip olmadığı belirlenen ve onam vermeye uygun olmayan şahıslara nakil, ancak ebeveynlerden birinin veya yasal temsilcinin, federal yürütme makamlarınca

belirlenen kurallar gereğince vereceği aydınlatılmış onam üzerine mümkündür (Rusya Sağlık Kanun'u, 47/5).

Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 6/1 maddesine göre, "Kendisine organ ve/veya doku nakli yapılacak şahsın mutlaka yazılı onamı alınması gerekmektedir. Alıcının, nakil amacıyla yapılacak tıbbi müdahale ve olası komplikasyonlar ile ilgili ayrıntılı olarak bilgilendirilmesi aranmaktadır. Alıcının 18 yaş altı veya yasal düzenlemeler doğrultusunda ayırt etme gücünden mahrum olması halinde nakil, ebeveynlerin veya yasal temsilcisinin yazılı onamı alınarak yapılabilmektedir."

İki farklı kanunda bulunan her iki madde metninden, alıcının veya temsilcinin, muhakkak tıbbi müdahale ve olası olumsuz sonuçları hakkında ayrıntılı olarak bilgilendirilmeleri gerektiğini anlıyoruz.

3.1.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Bahsi geçen her iki kanunda ergin ve ayırt günü olmayanlardan organ ve doku alımının mümkün olmadığına dair hükümler bulunmaktadır.

Rusya Sağlık Kanunu'nun 47/3 maddesinde, "Kemik iliği nakli istisna olmak üzere, on sekiz yaşını tamamlamamış veya yasal düzenlemeler doğrultusunda ayırt etme gücüne sahip olmayanlardan organ ve/veya doku alınmaz" denmektedir. Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 3. maddesinin 1. fıkrası aynı mahiyettedir.

3.1.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Şahsın, ebeveynlerin veya atanmış yasal temsilcisinin onayı olmadan organ ve/veya doku nakli sadece, hastanın hayatını kaybetme ihtimali bulunduğu ve onayın alınmasının mümkün olmadığı hallerde mümkündür (Rusya Organ Nakli Kanunu, 6/son cümle).

Madde metninden anlaşıldığı üzere, Rus Hukukunda kural olarak nakil için alıcının veya yasal temsilcisinin onayı aranmakta ise de, hayati bir tehlike söz konusu olduğunda ve bununla beraber şahıstan veya temsilcisinden onay alınma imkanı bulunmadığı hallerde onay alınmadan naklin gerçekleştirilmesi yasaldir.

3.1.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Rusya'da da ölüden organ ve doku alınması önemli bir konu olma özelliğini korumakta ve konuya ilişkin hükümler birden fazla kanunda bulunmaktadır. Ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler Rusya Organ Nakli Kanunu'nun II. bölümünde yer almaktadır.

Kadavradan organ ve/veya doku alımı, Rusya Organ Nakli Kanunu hükümleri doğrultusunda, sağlık kuruluşunun başhekiminin izni üzerine gerçekleştirilebilmektedir (Rusya Organ Nakli Kanunu, m.10/1).

Otopsi yapılması gereken durumlarda organ ve/veya doku alımı, savcının bilgilendirilmesi şartı ile adli tıp uzmanı tarafından verilen izin ile gerçekleştirilebilir (Rusya Organ Nakli Kanunu, 10/2).

3.1.5.1. Ölümden Sonra Organ Ve Doku Alımına Rıza

Rus Hukukunda "Rıza Karinesi" mevcuttur. Aksi durum ortaya çıkmadıkça kişinin ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına rıza gösterdiği varsayılmaktadır.

Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 8. madde başlığı, "Organ Ve/Veya Doku Alımına İlişkin Rıza Karnesi"dir. Maddede, kadavradan organ ve/veya doku alımının yapılamadığı durumlar sayılmıştır. Organ ve/veya dokunun alınması sırasında sağlık kuruluşuna şahsın veya yakın akrabalarının veya yasal temsilcisinin, şahıs hayatta

iken organ ve dokularının alınmasına müsaade etmediği bilgisi verilmesi üzerine kadavradan organ ve/veya doku alınamaz denmektedir.

Ergin ve ayırt etme gücüne sahip şahıs, tanıklar huzurunda sözlü olarak veya sağlık kuruluşu yönetimi veya noter huzurunda yazılı olarak, ölümden sonra Rusya Federasyonu yasaları doğrultusunda, organ ve/veya dokularının alınmasına muvafakat ettiğini veya muvafakat etmediğini beyan edebilir (Rusya Sağlık Kanunu, 47/6).

Ergin ve ayırt etme gücüne sahip şahsın vefat etmesi durumunda, müteveffanın kendi organ ve/veya dokularının alınması/alınmaması hususunda herhangi bir beyanın bulunmaması halinde, organ ve/veya doku alınmasına itiraz edebilecek kişi vefat edenin eşidir, o da yoksa, yakın akrabalarından biridir (çocukları, ebeveynleri, evlat edindikleri, kendisini evlat edinenler, öz kardeşler, torunları, nine ve dedeleridir) (Rusya Sağlık Kanunu, 47/7).

Ergin olmayan veya yasalarla öngörülmüş şekilde ayırt etme kabiliyetine sahip olmayan şahısların vefatı durumunda organ ve/veya dokularının alınması, ebeveynlerden birinden alınan onay ile mümkündür (Rusya Sağlık Kanunu, 47/8).

Her ne kadar Rusya Organ Nakli Kanunu'nda ve Rusya Sağlık Kanunu'nda "Rıza Karinesinin" geçerli olduğu varsayılsa da, Defin ve Cenaze İşleri Hakkında 12.01.1996 tarih ve 8-F3 Sayılı Federal Kanunu'nun "Ölümünden Sonra Kişinin Cesedine Saygı Gösterilmesi Hakkı" başlıklı 5.maddesinde, rıza karinesinin aksine, organ ve/veya doku alımının onaya bağlı olduğu belirtilmiştir.

"Nakil amacıyla organ ve doku alan kurumlar arasında ölüden organ ve doku alımına ilişkin net bir bilgi birliği bulunmamaktadır. Bir taraftan nakle ilişkin

kanunla "Rıza Karinesi" getirilmiş iken, diğer taraftan defin hakkında kanunla tam aksi, "onay alınması gerekliliği" kurala bağlanmıştır."⁴⁷

Rıza Karinesinin varlığının hukuki dayanağı olan Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 8. maddesi, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinde yargılama konusu olmuştur. L.V. Jitinskaya isimli şahsın oğlu Saratov Vilayet Hastanesinde aniden vefat etmiş, ceset muayenesine ilişkin adli tıp raporundan, anne L.V. Jitinskaya oğlunun her iki böbreğinin nakil amacıyla alındığını öğrenmiştir. L.V. Jitinskaya, vefat eden oğlunun organlarının alınacağı hususunda kendisine hekimlerce bilgi verilmediğini ve onayının alınmadığını ileri sürerek, Saratov Şehri Oktyabrsk İlçesi Mahkemesinde hastaneye karşı manevi tazminat davası açmıştır.

Mahkemece 17 Eylül 2002 tarihinde verilen Karar ile, L.V. Jitinskaya'nın davası reddedilmiştir. Karar gerekçesinde, Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 8. maddesi ile ölümden sonra organ ve doku alınmasına ilişkin müteveffanın veya yakın akrabalarının (temsilcilerinin) rıza gösterdiği ("Varsayılan Rıza Karinesinin" varlığı) belirtilmiştir.

Hukuk Mahkemesi Heyeti, Kanunun ilgili maddesi ile, müteveffanın ve yakınlarının ölümden sonra ölene ait cesetten organ ve/veya doku alınmaması hakkının ihlal edildiği, şahsın daha öncesinde rıza göstermediğine ilişkin beyan verme hakkını ve beklenmeyen ani ölümlerde organ ve doku alınmasına muvafakat edilmediğine yönelik beyan ihtimalini ortadan kaldırdığı sonucuna varmıştır. İzah edilen sebeplerle, 8. maddenin geçerliliğinin sorgulanması amacıyla Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesine başvurulmuştur.

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, 04.12.2003 tarih ve 459-O Sayılı Kararı ile, 8. madde hükmünün insan hak ve özgürlüklerini ihlal etmediği görüşünü

⁴⁷Solomatin, S.N., ve diğerleri, Naklin Yasal Yönleri («Правовые аспекты трансплантологии»), Stavropol Devlet Tıp Akademisi öğrencileri için ders kitabı, StavropolStGma Basınevi, 2010, UDK 614.255.1407.07 BBK. 5+67.04, sayfa 4-5, erişim: http://stgmu.ru/userfiles/depts/nursing_management/Dlya_studentov/Transplantaciya.pdf, erişim tarihi: 19.12.2020

savunmuş ve Saratov Vilayet Mahkemesinin talebini reddetmiştir. Bununla beraber, karar gerekçesinde, "*Alicı ve Vericiler arasındaki yasal hak ve menfaatlere ilişkin haklar arasındaki dengenin korunması için, organ nakli amacıyla kişinin veya yakınlarının (akrabalarının veya temsilcisinin) organ ve/veya doku alımına muvafakat etmediklerine ilişkin sözlü veya yazılı beyan verilmesi ile ilgili daha ayrıntılı düzenlemelerin (yasaların ve alt düzenlemelerin) getirilmesi, ayrıca, mevcut yasal düzenleme hakkında vatandaşların bilgilendirilmesine ilişkin mekanizmaların da geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gerektiği*" belirtilmiştir.⁴⁸

Rus doktrininde konuya ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Mesela, M.N.Maleina, "...kanun ile açık rıza aranması getirilmelidir. Şahsın ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına ilişkin açıkça beyan bulunmadığı hallerde, muhakkak ve sadece belirli şahıslardan alınabilecek onay ile ölüden organ ve doku alımının mümkün olabilmesi" gerektiği görüşündedir. M.V.Zaleskaya'nın görüşüne göre, "en mükemmel çözüm olmasa da, insanın, karar anındaki sağlık durumu ile bağlı olmadan, kendi vücudu ile ilgili ileriye dönük tasarrufta bulunabilme hakkının kabulü, büyük ölçüde insan hak ve özgürlüklerinin ve insan haysiyetinin korunmasında etkili olacaktır". A.N.Golovistikova'ya göre, ölüden organ ve doku nakli alınmasının açık muvafakate bağlanmasına dair düzenleme getirilmesi henüz çok erken çünkü, böyle bir uygulama, zaten günümüzde oldukça az olan donör sayısının daha da azalmasını doğuracaktır. L.O.Krasavchikov ise, rıza karinesinin kaldırılması durumunda, pratikte, ölüden organ ve doku nakli imkanının ortadan kalkacağı kanaatindedir.⁴⁹

3.1.5.2. Beyin Ölümü

Nakil amacıyla organ ve/veya doku alımı, işbu kanunun 66 maddesindeki hükümler doğrultusunda ölüm tanısı konulması üzerine mümkündür (Rusya Sağlık Kanunu, 47/11).

⁴⁸Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nin 04.12.2003 tarih ve 459-O Numaralı Kararı, erişim: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_46696/, erişim tarihi: 19.12.2020

⁴⁹Solomatin, S. N.,

Aynı Kanunun 66. maddesinde ölüm anı, beyin ölümünün veya biyolojik ölümün (geri dönüşümü olmayan can kaybı) gerçekleştiği an olarak tarif edilmiştir. Kalbin çalışması ve yapay akciğer solunumu sırasında kaybedilen beyin, geri dönüşümü olmadan tüm fonksiyonlarının sona ermesi anı, beyin ölümünün gerçekleşmesi anıdır (Rusya Sağlık Kanunu, 66/2).

Beyin ölümü tanısı, hastanın bulunduğu sağlık kuruluşu hekimlerinden oluşan heyet tarafından konmaktadır. Heyetin, her biri en az 5 yıllık deneyime sahip anestezi-reanimasyon uzmanı ve nöroloji uzmanından oluşması gerekmektedir. Beyin ölümüne karar verecek hekim heyeti, organ ve/veya doku naklini yapacak hekimlerden oluşamaz (Rusya Sağlık Kanunu, 66/3).

Ölüm anının kriter ve prosedürlerin belirlenmesi, acil müdahalelerin sona erdirilmesi ve ölümün gerçekleştiğine ilişkin Tutanağın şekli, Rusya Federasyonu Yönetimi tarafından belirlenmektedir (Rusya Sağlık Kanunu, 66/8).

Rusya Organ Nakli Kanunu'nun "Ölüm Anı Tespiti" başlıklı 9. madde hükümleri de benzer mahiyettedir.

3.1.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Organ ve doku aktarımı ile ilgili işlenen suçlar konusunda Rusya Organ Nakli Kanunu'nun 1/4 maddesinde, "İnsan organ ve/veya dokuları alınıp satılamaz. İnsan organ ve/veya dokularının ticari maksatla alınıp satılması Rusya Federasyonu yasaları doğrultusunda cezalandırılır" denmektedir.

Zalivohina, Rusya Federasyonu Ceza Kanunu, organ ve doku nakli alanında işlenen suçlara karşı tam caydırıcılık ve bir koruma teşkil etmediği, ... bu alanda işlenen suçlar açısından yasa koyucu tarafından yeterli hükümler getirilmediği gibi,

Rus hukuk sisteminde organ ve doku alanında suçların sınıflandırılmasına ilişkin problemlerin de mevcut olduğu görüşündedir.⁵⁰

"Şuan itibariyle, milli ceza kanununda, insan organ ve doku nakli ile ilgili işlenebilecek dört farklı suça yer verilmiştir. Bunlar;

1- Organ veya doku alınması amacıyla insan öldürme suçu (Rusya Federasyonu Ceza Kanunu madde 105, 2. bölüm, bent 'm'),

2- Organ veya doku alınması amacıyla kasıtlı olarak mağdura ağır bedensel zarar verme suçu (Rusya Federasyonu Ceza Kanunu madde 111, 2. bölüm, bent 'j'),

3- İnsan organ veya dokularını nakil amacıyla almaya zorlama suçu (Rusya Federasyonu Ceza Kanunu madde 120),

4- Organ ve doku alınması amacıyla insan ticareti suçu (Rusya Federasyonu Ceza Kanunu madde 127-1, 2. bölüm, bent 'j').

Bununla beraber, bu alanda işlenen suç çeşitliliğinin gerçekte çok daha fazla olduğu kanaati sözkonusudur. Bu sebeple, bir sistematik getirilmesi amacı ile, organ ve doku alımında sırası ile gerçekleştirilecek eylemler baş kriter olarak seçilerek suçların yeniden tasnif edilmesi gerekmektedir."⁵¹

⁵⁰Zalivohina, O., "İnsan Organ ve Dokuları ile ilgili suç sistemi" («Система преступлений, связанных с органами и тканями человека»), Femida.Science Dergisi, Rusya Devlet Adalet Üniversitesi (Российский государственный университет правосудия), Moskova, yayınlanma tarihi: 19.01.2017, erişim: <http://femida-science.ru/index.php/home/vypusk-3/item/122-sistema-prestuplenij-svyazannykh-s-organami-i-tkanyami-cheloveka>, erişim tarihi: 20.12.2020

⁵¹ Dorogin, D.A., "Organ ve/veya Doku Naklinde Yasa Dışı Fiiller: Ceza Hukuku Araştırmaları" («Дорогин Д.А. Противоправные деяния, связанные с органами и (или) тканями человека: уголовно-правовое исследование», ISBN: 978-5-4396-1239-0, Moskova, 2016, sayfa 103-104, erişim: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25931770>, erişim tarihi: 20.12.2020

Belirtilen maddelerle öngörülen cezaya ilişkin bilgi için örnek olarak, Rusya Federasyonu Ceza Kanunu'nun⁵² "İnsan Organ Veya Dokularını Nakil Amacıyla Almaya Zorlama' başlıklı 120. maddesinde;

"1. Güç kullanarak veya güç kullanılacağı tehdidi ile, nakil amacıyla insan organlarını veya dokularını almaya zorlama, üç yıla kadar belirli meslekleri veya faaliyetleri yerine getirmeye yasaklanması ile veya böyle bir yasaklamaya gitmeden, dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

2. Aynı suçun, çaresiz durumda bulunan veya maddi veya diğer bir şekilde faile bağımlı kişilere karşı işlenmesi halinde fail, üç yıla kadar belirli meslekleri veya faaliyetleri yerine getirmeye yasaklanması ile veya böyle bir yasaklamaya gitmeden, beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır' denmektedir.

İzah edilenler doğrultusunda, Rus hukukunda, yasa dışı organ ve doku alımına ilişkin ayrıntılı ve caydırıcı hükümlerin bulunmadığı yönünde görüşlerin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.7. Reklam Yasağı

Rus Hukukunda organ ve doku naklinin reklamına ilişkin yasak mevcuttur. Reklam Hakkındaki 13.06.2006 tarih ve 3-F3 Sayılı Federal Kanun'un⁵³ (metinde "Rusya Reklam Kanunu" olarak anılmaktadır), "Reklamı Yasak Olan Mallar" başlıklı 7. maddesinin 4. bendi ile, alım satım konusu olarak insan organ ve/veya dokularının reklamı yasaklanmıştır.

Rusya Reklam Kanunu'nun 38/1 maddesi ile, Rusya Federasyonu Reklam Hakkında Kanun hükümlerinin özel veya hükmü şahıslarca ihlali durumunda,

⁵² 24 Mayıs 1996 Tarihli Rusya Federasyonu Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Российской Федерации от 24 мая 1996 г.), erişim: <https://rulaws.ru/uk/>, erişim tarihi: 25.03.2022

⁵³Rusya Federasyonu Reklam Kanunu (Российская Федерация Федеральный Закон О Рекламе), erişim: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58968/, erişim tarihi: 20.12.2020

medeni kanun kapsamında sorumlu tutulacakları belirlenmiştir. Aynı maddenin 5. fıkrasında, reklam hakkında kanun maddelerinin kasıtlı olarak ihlali halinde başkaca yaptırımların uygulanabileceğine değinilmiştir. Madde ile reklam verenin, reklam üreticisinin ve yayımlayanın da sorumlu tutulacağı hükme bağlanmıştır.

3.1.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Rusya’da organ ve doku nakli amacıyla organ ve doku alımı, işlenmesi ve aktarımını tüm sağlık kuruluşları yapamamaktadır. Belirtilen iş ve işlemleri yapma yetkisi olan sağlık kuruluşları Rusya Organ Nakli Kanunu’nun 4. maddesi ile belirlenmiştir. Maddeye göre, organ ve doku nakli amacıyla organ ve doku alımı, işlenmesi ve aktarımı devlet ve belediye sağlık kuruluşlarınca gerçekleştirilebilmektedir.

Organ ve/veya doku alımı ve işlenmesini hususunda yetkili sağlık kuruluşlarının listesi, organ nakli yapabilen sağlık kuruluşu listesi ve belirtilen kuruluşların faaliyetine ilişkin kurallar, sağlık alanında devlet politikasını ve normatif-yasal ayarlamayı yapmakla yükümlü olan federal yürütme organı tarafından Rus Bilim Akademisi ile beraber belirlenmektedir (Rusya Organ Nakli Kanunu, 4/2).

Rusya Federasyonu Sağlık Bakanlığı – Rus Bilim Akademisi’nin bu anlamdaki güncellenen yapıldığı son düzenleme 07.09.2020 tarihli 948n/2-10001-1126/1080 Sayılı Genelgedir.⁵⁴

3.1.9. Merkezi Sicil

Rusya Federasyonu’nda henüz organ ve doku nakli ile ilgili merkezi sicil bulunmamaktadır. Rusya Federasyonu Sağlık Bakanlığının hazırladığı "Insan

⁵⁴07.09.2020 tarihli 948n/2-10001-1126/1080 Sayılı Genelge (Министерство Здравоохранения Российской ФедерацииРоссийская Академия НаукПриказот 7 сентября 2020 года N 948н/2-10001-1126/1080), erişim: <http://docs.cntd.ru/document/565911063>, erişim tarihi: 19.12.2020

Organlarının Bağışı ve Nakli Hakkında Kanun Taslağı"⁵⁵ ile Rusya'da organ nakli ile ilgili merkezi sicilin oluşturulması amaçlanmaktadır.

3.1.10. Uluslararası İşbirliği

Uluslararası iş birliğine ilişkin hşkşm, Rusya Sağlık Kanunu'nda bulunmaktadır. Uluslararası sşzleşmelerin imzalanması dahil olmak üzere, sağlık alanında uluslararası iş birliği gerçekteştirme yetki ve gşrevi, Federal Devlet Organlarına verilmiştir (madde 14/17).

⁵⁵ İnsan Organlarının Bağışı ve Nakli Hakkında Kanun Taslağı (Проект федерального закона "О донорстве органов человека и их трансплантации"), erişim: <https://minzdrav.gov.ru/documents/8145-proekt-federalnogo-zakona-o-donorstve-organov-cheloveka-i-ih-transplantatsii>, erişim tarihi: 30.11.2021

3.2. UKRAYNA'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

SSCB'nin sona ermesi ve 08 Aralık 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğunun ilan edilmesi ile Ukrayna bağımsız bir ülke haline gelmiştir.

Ukrayna'nın organ ve doku nakli alanındaki başlıca düzenlemesi, 2018 yılında kabul edilen 28 Sayılı Ukrayna Cumhuriyeti Anatomik Materyallerin İnsana Nakline Dair Kanunu'dur (metinde "Ukrayna Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).⁵⁶ En son kanun değişikliği 418 Sayılı Kanun ile 20.12.2019 tarihinde yapılmıştır. Kanuna göre, "Ukrayna Verkhovna Rada'sı (milli meclis) tarafından onaylanmış olan uluslararası antlaşma hükümler ile Kanun hükümleri arasında çelişki bulunması durumunda, uluslararası anlaşmanın normları uygulanacaktır" (Ukrayna Organ Nakli Kanunu, madde 2/2).

3.2.1. Ukrayna Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nda organ ve doku tanımı yapılmamıştır. Kanun'un "Tanımlar" başlıklı 1. maddesinde, "anatomik materyaller" terimi, organlar (parçaları), dokular, anatomik oluşumlar, insan veya hayvan hücreleri, insan fetal materyaller olarak tanımlanmıştır.

3.2.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun 13/1 maddesinde, "Nakil yalnızca tıbbi endikasyonların varlığında gerçekleşir..." denmektedir.

⁵⁶Ukrayna Organ Nakli Kanunu (Закон України Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини), erişim: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19?lang=en#Text>, erişim tarihi: 13.10.2021

Hapis ve tutuklu bulunanlardan, Ukrayna’da yasadışı olarak ikamet eden yabancı ve vatansızlardan, şiddetli akıl bozukluğu olanlardan, alıcıya hastalık bulaştırabilecek ve sağlığına zarar verebilecek kişilerden, (hematopoietik kök hücreler hariç) daha önce nakil amaçlı organ veya organ parçası veren şahıslardan, gebelerden anatomik materyal alımı yasaktır (Ukrayna Organ Nakli Kanunu, madde 14/3).

3.2.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

İnsana ait anatomik malzemenin alım satımına ilişkin anlaşmalar akdetmek veya anlaşma akdetme teklifinde bulunmak yasaktır (Ukrayna Organ Nakli Kanunu, madde 20/1).

Aynı Kanunun "Nihai ve Geçici Hükümler" başlıklı VII. bölümünde yer alan hüküm ile Ukrayna Ceza Kanunu’nun 143. maddesinde değişiklik yapılmış ve insan organ ve dokularının yasaya aykırı olarak ticaretini yapanların, beş yıla kadar hapis cezası veya özgürlüğü kısıtlayıcı diğer ceza ile cezalandırılacağı öngörülmüştür.

Organ ve dokuların alınmasında maddi kazanç yasağı öngören, Avrupa Konseyi çerçevesinde 4 Nisan 1997 tarihinde imzaya açılmış olan Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi (CETS No.164), Ukrayna tarafından 22.03.2002 tarihinde imzalanmıştır.⁵⁷

Yine, organ ticaretine cezai yaptırımlar getirilerek, organ ticaretinin engellenmesini amaçlayan, 25 Mart 2015 tarihli İnsan Organlarının Ticaretine Karşı Avrupa Sözleşmesi (CETS No.216), Ukrayna tarafından 11.09.2017 tarihinde imzalanmış, fakat henüz yürürlüğe girmemiştir.⁵⁸

⁵⁷Bakınız dipnot No: 31

⁵⁸Bakınız dipnot No: 32

3.2.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Nakil amacıyla canlı vericiden çift bulunan organlardan yalnız biri veya organın bir kısmı alınabilir (Ukrayna Organ Nakli Kanunu, madde 14/7).

Nakil amacıyla canlı vericiden organ ve doku alınması, vericinin tam bir tıbbi muayenesinden sonra ve tıbbi konseyin, alımın vericinin sağlığına hayati tehlike oluşturmadığına dair kararı üzerine mümkündür (Ukrayna Organ Nakli Kanunu, madde 14/8).

Nakil amacıyla canlı vericiden alınabilecek anatomik materyale ilişkin (kendini yenileyenler de dahil olmak üzere) liste ve alınma koşulları hükümet tarafından onaylanmaktadır (Ukrayna Organ Nakli Kanunu, madde 14/9).

3.2.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Ukrayna hukukunda da diğer ülkelerde olduğu gibi, kişinin serbest iradesi ile organ ve dokularının verilebileceği kabul edilmektedir. Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 1. maddesinde, "canlı verici" tanımı yapılırken, "...nakil için organ ve dokularının alınmasına gönüllü olarak rıza gösteren ...kişi..." ifadesi kullanılmıştır.

Yine aynı kanunun "Canlı Vericiden Anatomik Materyal Alımı" başlıklı 14. maddesinin 4. bendinde, "...canlıdan organ alımı ...vericinin bilgilendirilmesinden sonra özgür iradesi ile vereceği yazılı onay üzerine mümkündür..." denmektedir.

Bunun dışında, kanunun "Nihai Ve Geçici Hükümler" başlıklı VII. bölümünün 3/1 maddesinde, Ukrayna Ceza Kanununun 143. maddesinde değişiklik yapılması öngörülmüştür. Ukrayna Ceza Kanunu'nun 143/2 maddesinde yapılan değişiklik ile, insanı zorlayarak veya kandırarak serbest iradesine tesir etme sureti ile

organ ve dokularını alanların cezalandırılacağı kabul edilmiştir. Madde içeriğine ilgili bölümde yer verilmiştir.

3.2.4.2. Akrabalık İlişkisi

Öncelikle, belirtmek gerekir ki, Ukrayna Organ Nakli Kanununda yapılan yakın akrabalar ve aile üyeleri'ne ilişkin tanım, oldukça geniş bir şekilde yorumlanmıştır. 1. maddede yer alan "Yakın Akrabalar Ve Aile Üyeleri" tanımı, "koca, karı, baba, anne, üvey baba, üvey anne, oğul, kız evlat, üvey kız, üvey oğul, erkek kardeş, kız kardeş, erkek ve kız kuzenler, teyze, hala, amca, dayı, öz kız yeğen, öz erkek yeğen, anneanne, babaanne, dede, büyükbaba, büyükanne, erkek torun, kız torun, torun kızı, torun oğlu, evlat edinen, evlat edinilen, vasi veya veli, vesayet veya velayet altındaki kişi, birlikte yaşayan, ortak yaşamla bağlantılı ve karşılıklı hak ve yükümlülöklere sahip kişiler, resmi evliliğı olmayıp, beraber yaşayan kişiler" olarak yazılmıştır.

Canlı verici, alıcının yakın akrabası veya aile üyesi ise (aile bağışı), alıcının bulunduğu sağıık kuruluşunun sağıık kurulu tarafından, donör ve alıcının immünolojik uyumluluğı sonucuna göre, organ naklinin uygulanıp uygulanmayacağına ilişkin karar verilir (madde 13/8).

Sağıık kurulu, verici ile alıcının immünolojik uyumluluğunun belirlenmesi sonuçlarına dayanarak, alıcının yakın akrabaları veya aile üyeleri arasından canlı bir vericiden nakil yapılamayacağına karar verirse, çapraz bağıış uygulamasına karar verebilir (madde 13/9).

Canlı vericiden nakil için anatomik materyal alımı, aile bağışı veya çapraz bağıış durumunda mümkündür (madde 14/2).

3.2.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Yukarıda değinildiği gibi, Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun "Canlı Vericiden Anatomik Materyal Alımı" başlıklı 14. maddesinin 4. bendinde, canlıdan organ alımı için vericinin bilgilendirilmesi şartı öngörülmüştür.

"İşbu kanunda aksi öngörülmedikçe nakil, ancak tıbbi amaçlarla, ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş tam ehliyete sahip alıcının rızası ile, tıp biliminin standartlarına uygun olarak gerçekleştirilir" (madde 13/1). Madde metninden anlaşıldığı üzere, alıcının bilgilendirilmesi nakil için olmazsa olmaz koşullardır biri olarak kabul edilmiştir.

Alıcı, 14 yaşını doldurmamış veya yasal olarak tam ehliyetsiz olarak kabul edilmiş birisi ise nakil, ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş ebeveynler veya yasal temsilcinin rızasının alınması üzerine gerçekleştirilir. Alıcının, 14 yaşını tamamlamış veya yasal olarak kısmen ehliyetsiz sayıldığı hallerde ayrıntılı bilgilendirme alıcının kendisine yapılır ve alıcının rızası ile nakil gerçekleştirilir (madde 13/4).

3.2.4.4. Ergin ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Ukrayna Hukukuna göre, "...nakil amaçlı anatomik materyal alımı, kanundaki istisnalar saklı kalmak kaydı ile, ancak 18 yaşını doldurmuş, tam ehliyete sahip şahıslardan yapılabilmektedir.

Hemopoetik kök hücre alımı, aşağıda belirtilen koşulların varlığında 18 yaşını tamamlamayan kişilerden yapılabilmektedir;

- Sağlıklı bir verici yetişkinin bulunmaması;
- Alıcının öz kardeşi olması;
- Alıcının hayatının kurtarılması için naklin yapılması gerekliliği hali" (madde 14/1).

3.2.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Ukrayna Hukukunda kural olarak organ ve doku nakli için alıcının ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmesi ve yazılı onayı gerekmektedir. Fakat bununla beraber, istisnai hallerde alıcının onayı aranmamaktadır. Alıcı yaşamı ile ilgili doğrudan ve yakın bir tehlike oluşturan acil bir durumun varlığı söz konusu ise ve alıcıdan, ebeveynlerinden veya diğer yasal temsilcilerinden onay alınması mümkün değil ise, nakil onam alınmadan yapılır (madde 13/5).

3.2.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alınmasına ilişkin hükümler Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun IV. bölümünde yer almaktadır. Kanunun 17/4 maddesinde, yetim ve öksüz olarak vefat eden çocuklardan, yasal olarak ehliyetsiz olarak kabul edilmiş olan kişilerden, kimliği belirlenemeyen kişilerden nakil amaçlı anatomik materyal alınmasının yasak olduğu belirtilmiştir.

Bunun dışında, milli güvenliği korumak amacıyla, terörle mücadele operasyonları sırasında vefat edenlerden, Donetsk ve Lugan vilayetlerinde bulunup, Rusya Federasyonu tarafından yapılan silahlı saldırılara karşı savunma operasyonu sırasında vefat edenlerden nakil amaçlı organ ve doku alınamayacağı öngörülmüştür. (madde 17/4) Ayrıca, "otopsi yapılması gereken adli vakalarda, nakil için organ ve doku alımı adli tıp uzmanının iştiraki ile yapılır. Cesedin adli muayenesinin olumsuz etkilenmesi durumunda nakil amaçlı organ ve doku alımı durdurulabilir..." (madde 17/5).

3.2.5.1. Ölümden Sonra Organ Ve Doku Alımına Rıza

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun "Ölüden Anatomik Materyalin Alınmasına Rıza Gösterilmesi veya Rıza Gösterilmemesi" başlıklı 16. maddesinde, " (1.) Her bir tam ehliyetli yetişkin yaşarken, kendisi ile ilgili geri dönüşü olmayan ölüm (beyin

ölümü veya biyolojik ölüm) tespitinden sonra organ ve dokularının nakil amacıyla alınabileceğine veya alınamayacağına dair yazılı beyanda bulunma hakkına sahiptir; (2.) Her bir tam ehliyetli yetişkin şahıs aşağıda sayılı haklara sahiptir: -ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına ilişkin daha önce beyan ettiği rızayı veya rıza göstermediğine ilişkin beyanı değiştirebilme; - Ölümünden sonra organ ve dokularının bağışlanması veya alınmalarına rıza göstermediğine dair yeni yazılı beyanlar verebilme; (3.) Bir kişinin ölümünden sonrabagışla ilgili rıza gösterdiğine veya rıza göstermediğine dair her bir yazılı beyanı bu konudaki bir önceki beyanını geçersiz hale getirir; (4.) Ölümünden sonra organ ve dokularının alımına rıza beyanı veya rıza göstermediğine dair beyan veya daha önce verilen beyandan farklı bir beyan verme, işbu kanunun 11. maddesinde belirtilen kurumlara başvurmak sureti ile ve beyanı imzalama şeklinde yapılır; (5.) Ölümünden sonra organ ve doku bağışına ilişkin beyanlar ve sonrasında beyan değişiklikleri, Organ Nakline İlişkin Merkezi Sicil prosedürüne uygun olarak Organ Nakline İlişkin Merkezi Sicil verilerine kaydedilir. Organ Nakline İlişkin Merkezi Sicil kayıtlarına kişinin ölümünden sonra organ ve doku bağışı ile ilgili beyanı veya değişiklik halinde yeni beyanı tescilinden sonra ilgili beyan, şahsın muvafakat etmesi haline, yasalara uygun olarak Ukrayna kimliğine ve/veya Ukrayna sürücü belgesine kaydedilir; (6.) Ölümünden sonra organ ve doku bağış beyanına veya rıza verilmediğine veya beyan değişikliği haline yeni beyana ilişkin örnek ve beyan usulü Ukrayna Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir; (7.) Her bir yetişkin ve tam ehliyete sahip kişi, ölümünden sonra organ ve dokularının alınması ile ilgili beyanda bulunacak yetkili temsilci tayin etme hakkına sahiptir. Tayin edilecek yetkili temsilcinin, bilinçli ve serbest irade ile organ ve doku alımına izin verebilecek, yetişkin ve tam ehliyete sahip biri olması gerekmektedir.", denmektedir.

Kişi yaşarken ölümünden sonra organ ve dokularının alınması ile ilgili usulüne uygun herhangi bir beyanda bulunmamış ve temsilci tayin etmemiş ise, beyin ölümünün gerçekleşmesi halinde organ ve dokularının alınması ile ilgili muvafakat edip etmedikleri, yaşamakta olan eş veya kişinin yakın akrabalarına (çocuklarına, ebeveynlerine, kardeşlerine) sorulur (madde 16/11-1. cümle).

Ölen kişinin eşinin ve yakın akrabalarının yokluğunda, ölenin organ ve dokularının alınması ile ilgili izin gömmeyi üstlenen kişiden alınır (madde 16/11-2. cümle).

18 yaşından küçük birinin ölümü halinde organ ve doku alımı için izin, ölenin ebeveynleri veya diğer yasal temsilcisinden alınır (madde 16/11-3. cümle).

Ölüden organ ve doku alımı ile ilgili izinler/muvafakatler, nakli yapanın bilgileri, işleme ait tarih, saat ve saire bilgi usulüne uygun olarak kişinin merkezi sicilinde bulunan tıbbi kayıt dosyasına kaydedilir (madde 16/13).

3.2.5.2. Beyin Ölümü

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun "Nihai Ve Geçici Hükümler" başlıklı VII.bölümünde yer alan 3 – 2) bendi ile Ukrayna Sağlık Kanunu'nun "Geri Dönüşümü Olmayan Ölüm Tespiti Ve Hastanın Yaşamını Destekleyen Uygulamaların Sona Erdirilmesi" başlıklı 52. maddesinde yapılan değişiklik ile kişinin ölüm anı, beyin ölümü veya biyolojik ölüm anı olarak tanımlanmıştır. Aynı maddede beyin ölümü, "kalp ve solunumun yapay olarak devam ettirilebilmesine rağmen, tüm beyin fonksiyonlarının geri dönüşümsüz olarak kaybedilmesi" olarak tanımlanmıştır. Madde devamında, "beyin ölümü, hastanın bulunduğu sağlık kuruluşu hekimlerinden oluşan bir kurul tarafından, beyin ölümüne ilişkin tanı kriterlerine dayalı olarak konur, organ ve doku alımı ve nakli ile ilgilisi bulunan hekimler ile sağlık kuruluşunun nakil koordinatörü, ölüm tespiti yapan hekim kurulunda bulunamaz" yazılıdır.

3.2.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

En son 15.03.2016 tarihli değişiklikler yapılan 05.04.2001 tarihli 2341-III Sayılı Ukrayna Ceza Kanunu'nda⁵⁹, organ ve doku nakli ile suçlar tanımlanmış ve cezalar öngörölmüştür. Kanunun "İnsan Organ Ve Dokularının Nakline İlişkin Yasal Hükümlerin İhlali" başlıklı 143 maddesinde; "(1) İnsan organ ve dokularının nakline ilişkin yasal hükümleri ihlal edenler, vergiye tabi olmayan vatandaş gelirinini elli katına kadar para cezası veya iki yıla kadar ıslah çalışması veya belirli faaliyetleri sürdürmekten veya belirli görevlerde bulunmaktan men edilme ile birlikte veya men edilmeden, üç yıla kadar özgürlüğünün kısıtlanması ile cezalandırılır. (2) Nakil amacıyla insanı zorlayarak veya kandırarak organ veya dokusunu alanlar, üç yıla kadar belirli faaliyetleri sürdürmekten veya belirli görevlerde bulunmaktan men edilme ile birlikte veya men edilmeden, üç yıla kadar özgürlüğünün kısıtlanması veya aynı süre ile hapis cezası ile cezalandırılır. (3) Bu maddenin 2.bendinde yazılı suçun, kendini savunamayacak durumdaki veya kendisine maddi veya başka bir şekilde bağımlı kişiye karşı işlenmesi halinde fail, üç yıla kadar belirli faaliyetleri sürdürmekten veya belirli görevlerde bulunmaktan men edilme ile birlikte veya men edilmeden, beş yıla kadar özgürlüğünün kısıtlanması veya aynı süre ile hapis cezası ile cezalandırılır. (4)İnsan organ ve dokularının yasaya aykırı olarak ticaretini yapanlar, beş yıla kadar hapis cezası veya özgürlüğü kısıtlayıcı diğer ceza ile cezalandırılır. (5) Bu maddenin 2., 3. ve 4. bendinde belirtilen fiillerin iş birliği yapmak sureti ile birden fazla kişi tarafından veya organ nakli örgütüne üye olarak işlenmesi halinde failer, üç yıla kadar belirli faaliyetleri sürdürmekten veya belirli görevlerde bulunmaktan men edilme ile birlikte, beş yıldan yedi yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" denmektedir.

Aynı kanunun "İnsan Ticareti Veya Yasa Dışı Yollarla İnsanın Nakli" başlıklı 149. maddesinde, nakil için çocuklardan veya yetişkinlerden organ ve dokuların alınması amacıyla insan ticaretine veya yasa dışı yollarla nakline dair cezai hükümler mevcuttur.

⁵⁹Ukrayna Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Украины), erişim: https://www.legislationline.org/download/id/6333/file/Ukraine_CC_2001_am2016_ru.pdf, erişim tarihi: 29.10.2021

3.2.7. Reklam Yasağı

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun "İnsan Anatomik Materyalinin Ticaretinin Ve Reklamının Yasaklanması" başlıklı 20/2. maddesinde, "organ naklini teşvik amacıyla yapılan sosyal reklamlar dışında, insan organ ve dokularının nakli ile ilgili reklamların yasaklandığı ..." belirtilmiştir.

3.2.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun "Sağlık Alanında Devlet Politikasının Oluşturulmasını ve Uygulanmasını Sağlayan Merkezi Yürütme Organının...Yetkileri" başlıklı 8. maddesinde "...organ, doku ve hücre nakli alanında, nakil yoluyla tıbbi bakım sağlayan ve/veya nakil ile ilgili faaliyetleri yürüten sağlık kuruluşlarının kurulmasını, yapısal ve metodolojik yönetimini, kuruluşların diğer yetkilerini belirleme ve buna ilişkin düzenlemeleri onaylama' görevi de sayılmıştır. Aynı kanunun 17/6 maddesinde, "bir cesetten anatomik materyalin alınması, bir ekip tarafından gerçekleştirilir. Anatomik materyal alımı yapan ekibinin yapısı ve ana görevleri, sağlık alanında devlet politikasının oluşturulmasını ve uygulanmasını sağlayan merkezi yürütme organı tarafından onaylanır" denmektedir.

Açıklanan maddelerden anlaşıldığı üzere, Ukrayna'da organ ve doku nakli, merkezi yürütme organı tarafından belirlenen sağlık kuruluşları ve yetkili ekipler tarafından gerçekleştirilmektedir.

3.2.9. Merkezi Nakil Sicili

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 1. maddesinde Organ ve Doku Nakli Merkezi Sicili, organ nakli ile ilgili bilgi toplamak, kaydetmek, biriktirmek, depolamak, işlemek, uyarlamak, değiştirmek, yenilemek, kullanmak, dağıtmak (dağıtmak, satmak, aktarmak), anonimleştirmek ve imha etmek için tasarlanmış elektronik bir otomatik bilgi ve telekomünikasyon sistemidir.

Kanun tarafından sağlanan diğer bilgilerin yanı sıra insan anatomik materyallerinin otomatik objektif ve tarafsız dağıtımının uygulanması, Ukrayna'da kayıtlı ve yerleşik bilgi kaynaklarında saklanan verici-alıcı çiftlerinin tanımlanması gibi bilgileri bulunduran sistem' olarak tanımlanmıştır. Aynı kanunun 8/1. maddesinde nakil ile ilgili merkezi sicilin işleyişi ve idaresi görevi, merkezi yürütme organına verildiği ve 11. maddesinde merkezi sicilin yapısına, çalışmasına ve kayıtlarına ilişkin ayrıntılı bilgiler belirtilmiştir.

3.2.10. Uluslararası İş Birliği

Ukrayna Organ Nakli Kanunu'nun 5. maddesinde, organ nakli alanında devlet politikasına dair hükümler arasında, uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi sayılmaktadır. "Sağlık Alanında Devlet Politikasının Oluşturulmasını Ve Uygulanmasını Sağlayan Merkezi Yürütme Organının...Yetkileri" başlıklı 8. Maddesinde, organ nakli ve tıbbi bakım alanında uluslararası iş birliğini geliştirme' görevi de sayılmıştır. "İnsan Anatomik Materyallerinin Nakli Alanında Uluslararası İş Birliği" başlıklı 21.maddede uluslararası iş birliğine ilişkin oldukça ayrıntılı hükümler mevcuttur.

3.3. BELARUSYA’DA ORGAN NAKLINE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

27 Temmuz 1990 yılında Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı hakkında Deklarasyon kabul edilmiştir. 25 Ağustos 1991 yılında Deklarasyona Anayasal Kanun statüsü kazandırılmış ve 19 Eylül tarihinde isim değişikliği gerçekleştirilerek, Belarus şimdiki ismi olan Belarus Cumhuriyeti ismine kavuşmuştur. 1994 yılında Anayasa kabul edilmiş ve ilk defa cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır.

Belarus Cumhuriyetinde organ ve doku nakli, 4 Mart 1997 tarihli 28-3 Sayılı İnsan Organ ve Dokularının Nakli Hakkında Belarus Cumhuriyeti Kanunu⁶⁰ (metinde "Belarus Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır) hükümlerine esasen gerçekleştirilmektedir. İleriki tarihlerde Kanun hükümleri değiştirilmiş ve tamamlanmıştır. En son değişiklik 18.06.2019 tarihli 199-3 Sayılı İnsan Organ ve Dokularının Nakli Hakkındaki Kanun Değişikliğine Dair Kanun’la⁶¹ yapılmıştır.

3.3.1. Belarus Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Belarus Organ Nakli Kanunu’nun "İşbu Kanunda Kullanılan Başlıca Terimler ve Anlamları" başlıklı 1. maddesinde, organ ve doku tanımı mevcuttur. Madde tanımına göre, "insan organı ve/veya dokusu, ayırt edici kişilik özelliklerini tanımlamayan anatomik oluşumlardır (tüm organlar, organ parçaları, hücre kombinasyonlarıdır)’. Nakle konu olabilen insan organ ve doku listesi Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenir" (Belarus Organ Nakli Kanunu, 5/3).

⁶⁰Belarus Organ Nakli Kanunu (Закон РБ «О трансплантации органов и тканей человека») erişim: https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_transplantatsii_organov_i_tkanej_cheloveka/1.htm, erişim tarihi: 26.12.2020

⁶¹Değişikliğe Dair 199-3 Sayılı Kanun (Закон РБ Об изменении Закона Республики Беларусь «О трансплантации органов и тканей человека» от 18 июня 2019 г. № 199-3), erişim: kodeksy-by.com/norm_akt/source-Палата%20представителей%20РБ/type-Закон/199-3-18.06.2019.htm, erişim tarihi: 26.12.2020

3.3.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Nakil, ancak hastanın hayatını kurtarmanın ya da diğer tıbbi bakım yöntemleriyle sağlığını iyileştirmenin imkansız olduğu durumlarda ve Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanan, naklin gerekliliğine dair sağlık kuruluşu tarafından düzenlenen rapora istinaden yapılabilir (Belarus Organ Nakli Kanunu, 5/1).

Naklin gerekliliğine dair rapor, tedavi eden hekim, nakil uzmanı ve/veya cerrah, anestezi-acil servis hekimi ve gerektiğinde diğer branş hekimlerinden oluşan, devlet sağlık kuruluşu hekim heyeti tarafından Sağlık Bakanlığının belirlediği usule uygun olarak düzenlenir (Belarus Organ Nakli Kanunu, 5/2).

Kanun hükümlerinde belirtilen şartlar yerine getirilmeden uzman hekimlerce organ ve doku nakli yapılamaz (Belarus Organ Nakli Kanunu, 5/5).

3.3.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

İvazsız olan akitler istisna olmak üzere, insan organ ve/veya dokuları medeni hukuk sözleşmelerine konu olamaz. İvazlı akitlerin ve aynı zamanda, insan organ ve/veya doku talep ve/veya teklifine ilişkin reklamların yapılması yasaktır (Belarus Organ Nakli Kanunu, 5/4).

3.3.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Belarus Hukukunda da canlı vericiden organ alınması sıkı koşullara bağlanmıştır. Belarus Organ Nakli Kanunu'nun, "Canlı Donörden Organ Alımı Şartları" başlıklı 8. maddesinde kanun koyucu şartları ayrıntılı olarak saymıştır.

Örnek olarak, maddenin 2. cümlesine göre, canlı vericiden organ alımı, devlet sağlık kuruluşu hekiminin, organ alımı sebebiyle vericinin sağlığının zarar görebileceği hususunda yazılı olarak vericinin bilgilendirilmesi ile mümkündür.

Maddenin 7. bendinde, sadece çift olarak bulunan organlardan biri, tek olan organın bir parçası ve yokluğu sağlığa geri dönüşümü olmayan ciddi olumsuz tesir etmeyecek dokuların nakil amaçlı canlı vericiden alınabileceği belirtilmiştir.

Canlı vericinin sağlık durumunun araştırılması ve devlet sağlık kuruluşu hekim heyeti tarafından, organ/doku alımının yapılmasına uygunluk yazısının alınması gerekmektedir. Sağlık durumunun incelenme usulü Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenmektedir (Belarus Organ Nakli Kanunu, 8/4).

Planlanan, canlıdan organ alımı ile ilgili işleme ait yazılı bildirim, devlet sağlık kuruluşu tarafından muhakkak İçişleri Bakanlığı'na gönderilmesi gerekmektedir. Bildirim yazısına ilişkin şekil ve süreler, İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak, Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenmektedir (Belarus Organ Nakli Kanunu, 8/5).

3.3.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Canlı vericiden organ ve doku alımı, vericinin özgür iradesi ile ve noter onaylı yazılı beyanı ile mümkündür (Belarus Organ Nakli Kanunu, 8/3). Hiç kimse organ vermeye zorlanamaz (Belarus Organ Nakli Kanunu, 8/son cümle).

3.3.4.2. Akrabalık İlişkisi

28-3 Sayılı Kanunun 7. maddesinde, kemik iliği ve hemopoetik kök hücre alımı istisna olmak üzere, karı/koca, veya akraba olmayanların, canlı verici olamayacakları belirtilmiştir. Madde metninden karı/kocanın ve akrabaların organ vericisi olabildiğini anlamaktayız.

"Kanun, ebeveynleri, evlat edinenleri, çocukları, aynı zamanda evlat edinilenleri, öz kardeşleri, nine, dede ve torunları yakın akraba olarak kabul etmektedir. Aslında, canlı verici olarak daha uzak akrabaların da kabul edilmesi

faydalı olurdu. Mesela, mirasçı olabilen akrabalar da verici olarak kabul edilebilirdi. Mesela, mirasçının ebeveynlerinin tam ve yarı kan kardeşleri (mirasçının amca, dayı, teyze ve halaları) 4. dereceden mirasçı olmaktadır. (Belarus Cumhuriyeti Medeni Kanunu m. 1060, ileride "MK" olarak adlandırılacaktır) MK'da ayrıca, daha önceki derece mirasçılar arasında sayılmayan ve beşinci ve altınca derece hısımlar da mirasçı olarak sayılmıştır. (MK m.1061)

Belarus kanun koyucusu, canlı organ vericisi olabilecek akrabaları ancak yakınlarla sınırlı tutarak, organ nakli alanında kara pazar oluşumunun engellendiği kanısındadır. Bu görüş sorular doğurmaktadır. Mesela, bir kardeşten diğerine organ aktarımı dahi verici ile alıcı arasında hesaplaşma yaratabilmektedir. Bu naklin yapılması için şarttan ziyade, minnettarlık olarak ortaya çıkabilmektedir. Tabii ki amaç, organ nakli alanında suiistimallerin tamamen ortadan kaldırılması amaç edinmelidir. "⁶²

3.3.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Belarus Organ Nakli Kanunu'nun "Canlı Donörden Organ Alımı Şartları" başlıklı 8. maddesi ile, devlet sağlık kuruluşu hekiminin, organ alımının doğurabileceği olumsuz sonuçları hakkında vericiyi yazılı olarak bilgilendirme şartı getirilmiştir. Yine, aynı kanunun "Canlı Vericinin Hakları" başlıklı 9. maddesinde, organ alımından önce vericinin, kendi sağlığı ile ilgili ve organ vermesi sebebiyle sağlığında meydana gelebilecek değişiklikler hakkında tam ve objektif bilgi edinme hakkı bulunduğu yazmaktadır.

Belarus Organ Nakli Kanunu'nun, "Alıcının Nakle Rıza Göstermesi" başlıklı 12. maddesi ile, organ/doku naklinin, alıcının yazılı izni ile yapılabileceği, alıcıdan nakil ile ilgili yazılı izni alınırken, tıbbi müdahale sebebiyle, sağlığında meydana gelebilecek olumsuz sonuçlar hakkında kendisine bilgi verilmesi öngörülmüştür.

⁶²Vasilevich, G.A., Vasilevich, D.G., "Transplantation Of Human Bodies And Tissues: The Bases Of Legal Status Of Donor And Recipient", Constitutional Law And Administrative Law", Journal of the Belarusian State University, Law. 2018;2:3-11, UDK: 342, erişim: <https://journals.bsu.by/index.php/law/article/download/1511/1305/>, erişim tarihi: 27.12.2020

Alicının, ayırt etme gücüne sahip olmayan 18 yaş altı çocuk olması veya 18 yaş üstü olup, yasaların öngördüğü şekilde ayırt etme gücüne sahip olmadığı tespit edildiği durumlarda nakil, kişinin yasal temsilcisinin onayı ile yapılır (Belarus Organ Nakli Kanunu, 12/1-son cümle).

3.3.4.4. Ergin ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Belarus Hukukuna göre, kemik iliği ve hemopoetik kök hücre alımı istisna olmak üzere, ergin olmayan, yasalarca belirlenen şekilde ayırt etme gücüne sahip olmayan, ruhsal hastalıkları olan şahıslardan nakil amaçlı organ ve doku alınmaz. Belarus Organ Nakli Kanunu'nun 7. maddesinde ayrıca, alıcının hayatı ve sağlığı için tehlike oluşturacak hastalığı bulunan şahıslardan, hamile kadınlardan, yetim ve öksüz çocuklardan ve ebeveynlerinin gözetimi altında bulunmayan çocuklardan organ ve doku alınmayacağı belirtilmiştir.

3.3.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Belarus Hukukunda da kural olarak organ ve doku nakli için alıcının ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmesi ve yazılı onayı gerekmektedir. Fakat bununla beraber, bazı hallerde alıcının onayı aranmadığı gibi, bazı hallerde alıcı yerine onay başka kişilerden alınmaktadır. Mesela, alıcının ergin olmaması, ayırt etme gücüne sahip olmaması durumunda nakil, yasal temsilcinin onayı alınır (Belarus Organ Nakli Kanunu, 12/1-son cümle).

Sağlık durumu sebebiyle bilinçli karar verilememesi halinde nakil, eşin veya yakın akrabalarından birinin onayı ile yapılır (Belarus Organ Nakli Kanunu, 12/2).

İstisnai olarak, organ ve doku naklinin gecikmesi durumunda alıcının hayatı tehlikeye giriyorsa ve 12. maddenin 1 ve 2 paragraflarında belirtilen şahıslar bulunmuyorsa veya nerede bulduklarının tespiti mümkün değilse, nakil kararı hekim heyeti tarafından verilir. Hekim heyetinin toplanmasının mümkün olmadığı

hallerde, nakil hakkında karar nakli yapan hekim tarafından verilir ve devlet sağlık kurumu yönetimi 24 saat içerisinde bilgilendirilir (Belarus Organ Nakli Kanunu, 12/3).

Madde metninden anlaşıldığı üzere, hayati bir tehlike söz konusu olduğunda ve bununla beraber şahıstan veya temsilcisinden onay alınma imkanı bulunmuyor ise, onay alınmadan, hekim kararıyla naklin gerçekleştirilmesi yasaldır.

3.3.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Belarus Organ Nakli Kanunu'nda ölüden organ ve doku alımına ilişkin ayrıntılı hükümler düzenlenmiştir.

3.3.5.1. Ölümden Sonra Organ Ve Doku Alımına Rıza

Belarus Hukukunda, aksi durum ortaya çıkmadıkça kişinin ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına rıza gösterdiği varsayılmaktadır. Belarus Organ Nakli Kanunu'nda 2012 yılında yapılan değişiklik ile, kanuna "lmden Sonra Organ Alınmasına Rıza Göstermediğini Beyan Etme Hakkı-lmden Sonra Organ Alınmasına Muvafakat Etmediğine Dair Yazılı Beyanın İptal Edilmesi" başlıklı 10-1 maddesi eklenmiştir. Fiil ehliyetine sahip her bir şahıs, ikamet (bulunma) yeri devlet sağlık kuruluşuna veya sağlık hizmeti almakta olduğu devlet hastanesine, ölümünden sonra organlarının alınmasına rıza göstermediğine dair yazılı beyanda bulunabilir. 18 yaş altı olup, tam olarak ayırt etme gücüne sahip olduğu yasalarca belirlenen şekilde tespit edilenler ve 18 yaş altı olup, yasalarca belirlenen şekilde ayırt etme gücünden tamamen yoksun oldukları tespit edilenler dışında, ergin olmayanlar adına belirtilen beyan onların yasal temsilcileri tarafından verilmektedir. Sağlık durumu sebebiyle bilinçli bir şekilde bu konuda karar veremeyecek durumda olan şahıslar adına bu beyan, eş veya bir yakın akraba tarafından verilmektedir (Belarus Organ Nakli Kanunu, 10-1/1).

Devlet sağlık kuruluğu yöneticisi, devlet sağlık kuruluğu alt birim yöneticisi veya bunların görevlerini yerine getirmekle sorumlu olan şahıslar, lmnden sonra organ alımına muvafakat verilmediğine dair yazılı beyanın verildiği andan itibaren altı saat içerisinde Merkezi Nakil Siciline bilgi verirler (Belarus Organ Nakli Kanunu, 10-1/2).

lmnden sonra organ alınmasına muvafakat edilmediğine dair beyanın iptalini gerçekleştirebilecek şahıslar şunlardır: Beyan sahibi;

Yasal temsilci tarafından beyan verildikten sonra, kişinin ergin olması veya kişinin fiil ehliyetine sahip olduğuna dair mahkeme kararının kesinleşmesi üzerine, kişi kendisi;

Beyanın eş veya bir yakın akrabası tarafından verildikten sonra, adına beyan verilen şahsın sağlık durumunun iyileşmesi ve bilincinin yerine gelmesi halinde, şahıs kendisi (Belarus Organ Nakli Kanunu, 10-1/3).

lmnden sonra organ alınmasına muvafakat edilmediğine dair beyanın iptali işlemi, bu maddenin 1. bendinde yazılı usul ile yapılır (Belarus Organ Nakli Kanunu, 10-1/4).

Devlet sağlık kuruluğu yöneticisi, devlet sağlık kuruluğu alt birim yöneticisi veya bunların görevlerini yerine getirmekle sorumlu olan şahıslar, lmnden sonra organ alımına muvafakat verilmediğine dair yazılı beyanın iptalini, iptal beyanının verildiği andan itibaren altı saat içerisinde Merkezi Nakil Siciline bildirirler (Belarus Organ Nakli Kanunu, 10-1/5).

Aynı kanunun "l Donörden Organ Alımı Kuralları" Başlıklı 11. maddesinin 2. fıkrasında, "10-1 maddesinde belirlenen şekilde kişinin veya maddede yazılı yakınlarının, kişi hayatta iken verdiği/verildiği lmnden sonra organ alımına muvafakat etmediğine/edilmediğine dair Beyan söz konusu olduğu hallerde, organ

alımı yapılamaz. Ayrıca, ...ölüden organ alımı yapılmadan önce, Devlet sağlık kuruluşu yöneticisine, adli tıp kurumu yöneticisine, devlet sağlık kuruluşu alt birim yöneticisine, adli tıp kurumu alt birim görevlileri veya bunların görevlerini icra eden kişilere, ölenin eşi veya eşi olmadığı halde bir yakın akrabası veya yasal temsilcisi tarafından düzenlenen ve organ verilmesine izin verilmediğini gösteren beyan ibraz edilmesi halinde, organ alımı yapılamaz", hükmü bulunmaktadır.

Bunun dışında, uzman hekim/hekimlerin, devlet sağlık kuruluşu yöneticilerinin, adli tıp kurumu görevlilerinin ve diğer şahısların huzurunda yapılan sözlü veya yazılı beyan mevcut olduğu ve sayılı görevlilerin de tanıklık yapabileceği hallerde, ölüden organ alımı yapılamaz (Belarus Organ Nakli Kanunu, 11/3).

Bununla beraber, Belarus Hukukunda ölüden organ ve doku alınmasında yukarıda açıklanan hükümlerle geçerliliği kabul edilen Varsayılan Rıza Sistemi ile çelişen bir başka kanun hükümleri mevcuttur. 8 Ocak 2015 değişikliği ile 12 Ekim 2001 tarihli ve 55-3 Sayılı Belarus Cumhuriyeti Defin ve Cenaze İşleri Hakkında Kanununun 27. maddesi ile, kişinin ölümünden sonra organlarının alınabilmesi için yaşarken buna muvafakat etmesi gerektiği kabul edilmiştir.

3.3.5.2. Beyin Ölümü

Belarus Organ Nakli Kanunu'nun 11/1 maddesine göre, ölüden organ alımı, Devlet Adli Tıp Kurumunun onayı alınarak Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen kurallar doğrultusunda, vericinin öldüğünün tespit edilmesi üzerine mümkündür.

Nakli yapacak hekimlerin, ayrıca organ alımında görevli ekip üyelerinin, ölüm tespitine iştirak etmeleri mümkün değildir (Belarus Organ Nakli Kanunu, 11/5).

Beyin ölümünün tespitine ilişkin ayrıntılı hükümleri Belarus Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının Genelgelerinde görebiliyoruz. Belarus Cumhuriyeti Sağlık

Bakanlığının 20 Aralık 2008 tarihli ve 228 Numaralı Genelgesi⁶³ ile, Belarus Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının 2 Temmuz 2002 tarihli ve 47 Numaralı Beyin Ölümünün Tespiti Hakkındaki Genelgenin yürürlükten kaldırılmış ve aynı düzenleme ile yeni kurallar getirilmiştir. Beyin Ölümünün Tespitine İlişkin Tutanak örneği genelge ekinde mevcuttur.

Belarus Hukukuna göre "Beyin Ölümü", ilaçlar ve medikal teknoloji ile geçici olarak kalp atışlarının ve solunumun devam ettirilebilmesi ile beraber, insan beyninin geri dönüşümsüz olarak faaliyetinin sona ermesidir (beyninin ölmesidir).

Beyin Ölümü sonucu alınan organ ve doku, kardiyopulmoner ölüm üzerinde alınanlardan kaliteli olduğundan, dünyada nakil için ölüden alınan böbreklerin büyük çoğunluğu beyin ölümü üzerine alınmıştır. Beyin ölümü sonucunda organ alımına geçilmesi nakledilecek organ sayısının azalmasına yol açtığı gibi, asistolik donörlere olan ilgiyi artırdığı savunulmuştur.⁶⁴

Ölü donörün adli tıp incelenmesine veya patolojik-anatomik araştırmaya tabi tutulması gerektiği hallede, yazılı nakil izninin, organ alımı işlemi bulunan devlet adli tıp uzmanı veya patoloji-anatomi uzmanı tarafından verilmesi gerekmektedir. (Belarus Organ Nakli Kanunu, 11/6)

3.3.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

"Belarus İçişleri Bakanlığı tarafından organ ticareti yapıldığı tespit edilmiştir. Hiçbir sağlık problemi olmayan, 30 yaşına kadar erkeklerin kendi böbreklerini verdikleri ve ameliyatların Ekvador ve Kosova'da yapıldığı öğrenilmiştir. Bunun gibi

⁶³Belarus Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının 20 Aralık 2008 tarihli ve 228 Numaralı Genelgesi (Постановление Министерства Здравоохранения Республики Беларусь от 20 декабря 2008 г. № 228), erişim: https://gokpb.by/doc/post_mz_rb_2008_228.doc, erişim tarihi: 02.01.2021

⁶⁴Salagay, O., Uluslararası Hukukta ve Mukayeseli Hukuk Alanı Değerlendirilmesinde İnsan Organ ve Dokularının Nakli' (Трансплантация органов и тканей человека в международно-правовом и сравнительно-правовом Аспектах) http://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=-14483, erişim tarihi: 02.01.2021

olumsuz durumların en aza indirgenmesi için elbette caydırıcı hükümlerin bulunması gerekmektedir."⁶⁵

Belarus Organ Nakli Kanunu'nun 13. maddesinde, organ nakline ilişkin hükümleri ihlal edenlerin, yasal düzenlemeler doğrultusunda sorumlu tutulacakları belirtilmiştir. Yasal düzenlemelere aykırı olarak organ ve doku alınması ve nakline cezalar getirilmiştir. 09.07.1999 tarihli ve 175-3 Numaralı Belarus Cumhuriyeti Ceza Kanunda⁶⁶ (metinde "Belarus Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır) konuya ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Belirtilen kanunun "Kasıtlı Olarak Ağır Bedensel Zarar Verme" başlıklı 147. maddesinin 1. fıkrasına göre, "Kasıtlı olarak ağır bedensel zarar verme, yani, hayati tehlikeye yol açan ve görme, konuşma, duymayı ortadan kaldırmak, organdan mahrum etmek veya organ fonksiyonlarına zarar vermek, üç yıldan beş yıla kadar özgürlüğün kısıtlanması (toplumdan izolasyon yok) veya dört yıldan sekiz yıla kadar özgürlükten yoksun bırakılma ile cezalandırılır".

Belarus Ceza Kanunu'nun "Nakil İçin Organ Veya Doku Verilmesine Zorlama" başlıklı 163. maddesine göre, " (1) Şahsın kendisine veya yakınlarına karşı güç kullanılacağı tehdidi ile şahsı organ veya doku vermeye zorlama, belirli görevlerde çalışma veya belirli faaliyet yasağı veya böyle bir kısıtlamaya karar vermeden, iki yıla kadar özgürlükten yoksun bırakma ile; (2)Şahsa karşı güç kullanılarak organ veya doku vermeye zorlama veya suçun, maddi vesaire şekilde kendisine bağımlı kişiye karşı işlenmesi durumunda sanık, belirli görevlerde çalışma veya belirli faaliyet yasağı veya böyle bir kısıtlamaya karar vermeden, beş yıla kadar özgürlükten yoksun bırakma ile cezalandırılır...".

Aynı kanunun "Nakil Kurallarının İhlali" başlıklı 164. maddesinde, "(1)Organ ve doku alımına veya nakline ilişkin kanunla belirlenen kuralların tedbirsizlik

⁶⁵Yanovskaya, O., Black transplantologists in Belarus – is this reality? , 2011, Minsk, Erişim: <https://news.tut.by/health/210944.html>, erişim tarihi: 30.12.2020

⁶⁶Belarus Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Беларусь № 275-3 от 9.07.1999 г.) erişim: https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb.htm, erişim tarihi: 01.01.2020

sebebiyle ihlali sonucu, vericiye veya alıcıya ağır veya hafif bedensel zarar verilmesi, iki yıla kadar belirli görevlerde çalışma veya belirli faaliyet yasağı veya ıslah çalışmaları ile veya para cezası ile beraber üç yıla kadar özgürlükten yoksun bırakma ve belirli görevlerde çalışma veya belirli faaliyet yasağı veya böyle bir kısıtlamaya karar verilmeden; (2) 1. Bentte sayılı suçların tekrar işlenmesi veya suçun, görevli şahsın kendisine tanınmış olan yetkileri kullanarak işlemesi veya tedbirsizlik sonucunda alıcının veya vericinin ölümüne sebebiyet verilmesi, belirli görevlerde çalışma veya belirli faaliyet yasağı veya böyle bir kısıtlamaya karar verilmeden, para cezası ile beraber üç yıldan yedi yıla kadar özgürlükten yoksun bırakma ile cezalandırılır" denmektedir.

3.3.7. Reklam Yasağı

Belarus Hukukunda organ ve doku alanında reklam yapma yasağı mevcuttur. Belarus Organ Nakli Kanunu'nun madde 5/4 son cümlesinde, "İnsan organ ve/veya dokuları, ticari sözleşme konusu olamaz ve arz ve taleplerine ilişkin reklamlar yapılamaz" denmektedir.

Yine, 17.07.2017 tarihli 52-3 Numaralı Değişiklik ile son halini alan 10.05.2007 tarih ve 225-3 Numaralı Belarus Cumhuriyeti Reklam Kanunu'nun⁶⁷ "Reklama İlişkin Genel Talep" başlıklı 10 maddesinin 10/4 bendinde, insan organ ve/veya dokularının arz ve talebine ilişkin reklamın yapılamayacağı yazılıdır.

3.3.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Belarus Organ Nakli Kanunu'nun 6. maddesinde, "İşbu Kanun hükümleri veya saire yasal düzenlemeler ile aksi öngörülmedikçe, organ alımı ve nakli sadece devlet sağlık kuruluşları tarafından yapılabilir. Donörün kan dolaşımının ve solunumunun olmadığı tespit edildiği hallerde, organ alımı Devlet Adli Tıp Komitesi tarafından gerçekleştirilir" hükmü mevcuttur.

⁶⁷Belarus Reklam Kanunu (Закон Республики Беларусь «О рекламе» № 225-3 от 10.05.2007 г.), https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_reklame.htm, erişim: 02.01.2021

3.3.9. Merkezi Nakil Sicili

Belarus Organ Nakli Kanunu'nun 10-2. maddesinde, kullanılan insan organ ve dokuları ile ilgili denetimi ve organ ve doku nakline ihtiyaç duyan şahıslara hızlı tıbbi hizmet sunulması amacıyla, Merkezi Nakil Sicili oluşturulduğundan bahsedilmiştir. Maddeye göre, Merkezi Nakil Sicilinin kuruluş usulü Belarus Cumhuriyeti Bakanlar Şurası tarafından belirlenmektedir. Merkezi Nakil Siciline, kendilerinden organ alınan şahıslar hakkında da bilgi girilmektedir.

Vasilevich G.A., Merkezi Nakil Sicilinde, sadece yaşamakta olan şahıslar ile ilgili değil, aynı zamanda, organ ve dokuları alınan ölü vericiler ile ilgili de bilgi kaydının yapılması gerekmekte olduğunu, bu şekilde organ nakli alanında şeffaflık sağlanacağını ve bu da ilgili alanda kanuniliğin gelişmesini sağlayacağını savunmuştur.⁶⁸

3.3.10. Uluslararası İş Birliği

Belarus Organ Nakli Kanunu'nun 4. maddesi ile Belarus Cumhuriyeti yasaları çerçevesinde, organ nakli faaliyetini sürdüren devlet sağlık kuruluşlarına, ticari karşılığı olmaması şartı ile, en uygun verici-alıcı bulunması amacıyla, uluslararası iş birliği gerçekleştirme yetkisi tanınmıştır. Maddi karşılık gözetilmeden, en uygun alıcı-verici bulunması amacıyla, yurt dışından Belarus Cumhuriyeti'ne organ ve doku getirilmesi ve Belarus Cumhuriyeti'nden organ ve doku çıkarılması gerekliliği hakkında karar, Sağlık Bakanlığı tarafından alınmaktadır.

Türkiye Cumhuriyet Sağlık Bakanlığı ile Belarus Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı arasında sağlık alanında iş birliğine dair 30 Ekim 2009 tarihinde Minsk şehrinde anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair 09.03.2017 tarihli 6995 Sayılı Kanun 04 Nisan 2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁶⁸Vasilevich, G.A., Vasilevich, D.G.,

3.4. ÖZBEKİSTAN'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Özbekistan Cumhuriyeti, bir Orta Asya'da ülkesidir. Yedi bağımsız Türk devletinden biridir. Özbekistan, 20 Haziran 1990'da egemenliğini, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 29 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen referandumla bağımsızlık ilanı onaylanmıştır.

Özbekistan'da hali hazırda organ ve doku nakline ilişkin yürürlükte bulunan bir kanun mevcut değil. İnsan organ ve dokularının naklini düzenleyen hükümler, Böbrek Ve/Veya Karaciğer Parçasının, Kemik İliği Hemopoetik Kök Hücre Nakline İlişkin Geçici Yönetmelik'te⁶⁹ (metinde "Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği" olarak anılmaktadır) bulunmaktadır.

Ayrıca, 17.09.2021 tarihinde İnsan Organ ve Dokularının Nakline İlişkin Kanun Taslağı⁷⁰ (metinde "Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı" olarak anılmaktadır) kamuoyu tartışmasına sunulmuş ama kanun henüz yürürlüğe girmemiştir.

3.4.1. Özbekistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Özbekistan Organ Nakli Yönetmeliği'nde organ ve doku tanımı mevcut değildir. Bununla beraber yürürlüğe girmesi beklenen Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın "Temel Kavramlar" başlıklı 3.maddesinde, insan organ ve doku tanımının yapıldığını görüyoruz.

⁶⁹ Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği(Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении временного положения о порядке проведения трансплантации почки и (или) доли печени, а также гемопоэтических стволовых клеток костного мозга»), erişim: <https://lex.uz/docs/3389851>, erişim tarihi: 29.10.2021

⁷⁰Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı (Проект Закона “О трансплантации органов и тканей человека”), erişim: <https://parliament.gov.uz/ru/laws/discussed/35809/>, erişim tarihi: 29.10.2021

Maddedeki tanımlara göre organ, insan vücudunda belirli fonksiyonu yerine getiren, bir arada bulunan çeşitli hücre ve dokulardan oluşmuş yapı, doku ise, ortak oluşum ve yapıya sahip, aynı fonksiyonu gerçekleştiren hücrelerden ve hücre arası maddeden oluşan yapıdır.

3.4.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nde böbrek ve karaciğer parçası nakline izin verildiği ve izin verilmediği haller şu şekilde belirtilmiştir: "Böbrek nakline izin verildiği haller şunlardır:

- kronik glomerülonefrit, terminal aşamada kronik böbrek yetmezliği; remisyon aşamasında kronik piyelonefrit;
- polikistik böbrek hastalığı, terminal aşamada kronik böbrek yetmezliği;
- ameliyat esnasında arteriovenöz şant uygulanması uygun olan haller.

Karaciğer parçasının nakline izin verildiği haller şunlardır:

- terminal aşamadaki karaciğer difüzyon kronik hastalıkları;
- konjenital metabolik hastalık zemininde gelişen hepatosit hasarları; akut karaciğer yetmezliği;
- ameliyat edilemeyen (inoperabl) fokal karaciğer lezyonları .' (madde 8)

Böbrek nakline izin verilmeyen haller şunlardır:

- Böbreği tutan tüberküloz, HIV ve bunlar gibi klinik öneme haiz akut ve kronik enfeksiyonlar;
- gastrointestinal sistemde ülseratif lezyonların varlığı;
- alıcının serumunda %30'dan fazla önceden var olan lenfotoksik antikörlerin varlığı;
- II6, III aşamasındaki kronik kalp yetmezliği;
- Siroz ve aktif fazdaki hepatit;
- kalp damarlarına, beyine, alt ekstremitte damarlarına zarar veren yaygın ateroskleroz;
- ağır nörolojik hastalıklar (felç ve benzeri);
- zihinsel hastalıklar;

- kötü huylu lezyonlar;
- tedavi edilemeyen böbrek ve kronik idrar yolu enfeksiyonları.' (madde 9)
Karaciğer parçasının nakline izin verilmeyen haller şunlardır:
- merkezi sinir sistemi dahil olmak üzere, hayati öneme sahip organ fonksiyonlarının düzeltilemeyecek şekilde bozulması;
- karaciğer dışında bulunan ve tedaviye yanıt vermeyen, verem, HIV ve diğer sistemsel veya lokal enfeksiyonların mevcut olması;
- karaciğer dışında bulunan onkolojik hastalıklar;
- uzun süredir var olan ve tedaviye cevap vermeyen malformasyonlarla bağdaşmayan karaciğer hastalığı varlığı" (madde 10).

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın 4/1 maddesinde, canlıdan veya ölüden nakle konu olabilecek insan organ ve/veya dokular, Özbekistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenmektedir' hükmü mevcuttur.

Özbekistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen ve nakle engel teşkil eden hastalıklara sahip olan canlıdan veya ölüden organ ve/veya doku alınmasına izin verilmez (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 13/1).

3.4.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nde organ ve doku karşılığında maddi karşılık alınıp alınamayacağı ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nda ise, "İnsan Organ Ve/Veya Dokularının Ticaret, Arz Ve Talebine İlişkin Reklam Ve Yurt Dışına Çıkarma Yasağı" başlıklı madde bulunmaktadır. Maddede, insan organ ve/veya dokularının özel veya hükmü şahıslar tarafından maddi karşılık alınarak alım-satımı yasaktır olduğu belirtilmiştir (madde 14/1).

3.4.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlıdan veya ölüden organ ve/veya doku nakli, ancak diğer cerrahi müdahale veya tedavilerin alıcıyı hayatta tutmak için veya sağlığına kavuşturmak için yeterli gelmediği hallerde yapılabilir (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 8/1).

Canlıdan organ ve/veya doku nakli ancak alıcının sağlığı için ve ihtiyaç duyulan organ ve/veya dokuların ölüden temin edilememesi veya etkinliği, organ ve/veya doku nakli ile mukayese edilebilecek başka bir alternatif tedavi yönteminin bulunmadığı hallerde yapılabilmektedir (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 11/1).

Canlı vericiden, çift organlardan biri veya bir parçası veya dokular nakil amaçlı alınabilir...Canlı vericiden organ ve/veya dokuların alınması, ancak vericinin organ ve/veya dokusunu vermesi halinde, tıbbi raporlara göre, vericinin akli dengesinin bozulmaması veya çalışma verimliliğinde yüzde otuz üçten fazla engellilik halinin ortaya çıkmayacağı veya görme, konuşma, işitme veya (alınan organ istisna olmak üzere) kısmen veya tamamen fonksiyon kaybı mevcut olmayacağı halinde mümkündür (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 11/3-4).

3.4.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nde vericinin serbest iradesi ile karar vermesi ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmuyor. Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın "Canlı Vericiden Hücre, Doku ve Organ Alımı Koşulları" başlıklı 11. maddenin 1/1 bendinde, vericinin organ ve/veya dokularını vermeye zorlamak yasaktır, 11/6 bendinde, "verici serbest iradesi ile organ ve/veya dokularını vereceğine dair noter onaylı muvafakat gerekmekte" denmektedir. Yine, aynı taslağın "Canlı Vericinin Hak Ve Yükümlülükleri" başlıklı

16. maddesinde, verici, herhangi bir sebep göstermeksizin, organ alımı operasyonu başlamadan önce bundan imtina edebilir' hükmü bulunmaktadır.

3.4.4.2. Akrabalık İlişkisi

Akrabalık ilişkisine dair Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nde oldukça ayrıntılı açıklamalar mevcuttur. Böbrek ve/veya karaciğer parçası, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derecedeki akrabalarından nakledilebilir. Akrabalık dereceleri şu şekildedir:

- Ebeveynlere göre çocuklar – birinci derece;
- Büyük baba ve büyük anneye göre torunlar, aynı anne ve babadan olan kardeşler – ikinci derece;
- Büyük baba ve büyük anneye göre torunların çocukları, teyze, hala, dayı ve amca ile yeğenler – üçüncü derece;
- Kuzenler kendi aralarında – dördüncü derece.

Üç yıldan az olmayacak süre ile, resmi evliliği olan ve beraber yaşayan eşler, yukarıda belirtilen tüm akrabalar, aynı zamanda üvey kardeşler, aynı zamanda yasaların belirttiği şekilde, en az üç yıl önce evlat edinilen ile edinenler, canlı verici olabilmektedirler. (madde 3).

Verici ile alıcının akrabalık bağının ispatını, doğum belgesi, kimlik kartı, evlilik cüzdanı ve akrabalık ve yakınlığın ispatı olan saire belgeler sağlamaktadır. Akrabalık ilişkisini ispat eden belgelerin ibrazından ve sunulan belgelerin doğruluğundan alıcı ve verici sorumludur (madde 4).

3.4.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Canlı vericinin bilgilendirilmesi ile ilgili hüküm, Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nin 12. maddesinde bulunmaktadır. Maddeye

göre, nakil hazırlığı kapsamında nakli gerçekleştirecek sağlık kuruluşu yöneticisi tarafından, böbrek ve/veya karaciğer parçası, aynı zamanda hematopoetik kök hücre alımı ameliyatı ile ilgili vericinin sağlığı açısından ortaya çıkabilecek tüm komplikasyonlar ile ilgili vericinin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın 11/5 maddesinde, nakil amaçlı organ ve/veya doku alımı ancak, alımları için gereken ameliyatı ile ilgili vericinin sağlığında ortaya çıkabilecek tüm komplikasyonlar hakkında, ameliyattan en az otuz gün öncesinden yazılı olarak vericinin bilgilendirilmesi ile yapılabileceği belirtilmiştir.

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nde alıcının bilgilendirilmesi ile ilgili hüküm bulunmamaktadır. Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın "Alıcının, Organ Ve/Veya Doku Nakline Onay Vermesi" başlıklı 9. maddesinde, organ nakli ameliyatı ile ilgili ortaya çıkabilecek komplikasyonlar hakkında alıcının bilgilendirilmesi gerektiği yazılıdır.

3.4.4.4. Ergin ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nin 5. maddesine göre, on sekiz yaşını doldurmayanlardan, yasalarca öngörülmüş şekilde ehliyetsiz olarak kabul edilenlerden, cezaevlerinde bulunanlardan, I. ve II. derece engeli olanlardan, hamilelerden, uyuşturucu, kronik alkol vesaire madde bağımlılığı olanlardan nakil amaçlı böbrek ve/veya karaciğer parçası alınmaz.

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın "Vericilerin Sınırlandırılması" başlıklı 13. maddesinin 2. bendinde, kemik iliği nakli istisna olmak üzere, on sekiz yaşını doldurmayanlardan; yasalarca öngörülmüş şekilde ehliyetsiz olarak kabul edilenlerden ve akıl hastalığı olan şahıslardan nakil amaçlı organ ve/veya doku alımı yapılamayacağı belirlenmiştir.

3.4.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın 9. maddesinden anlaşıldığı üzere, Özbekistan Hukukunda da nakil, olası komplikasyonlar ile ilgili alıcının bilgilendirilmesinden sonra kendisinden alınacak (yazılı) onay üzerine yapılacağı kural olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber kanun taslağında, acil müdahale gerektiği halde ve çeşitli sebeplerle hastanın rızasının alınamadığı durumlarla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. İlgili hüküm, Özbekistan Cumhuriyeti Vatandaşların Sağlığının Korunmasına Dair Kanun⁷¹ (metinde "Özbekistan Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır) metninde mevcuttur.

Hastanın bilgilendirilmesinden sonra alınan onay, tıbbi müdahalenin ön şartıdır. Hasta, beyanda bulanamayacak halde ise ve tıbbi müdahalenin de ertelenmemesi gerekiyor ise, hastanın menfaati dikkate alınarak kararı hekim heyeti verir, hekim heyetinin toplanması mümkün değil ise, kararı tedavi eden (nöbetçi) hekim verir ve ilgili sağlık kuruluşunun yetkililerini bilgilendirir (Özbekistan Sağlık Kanunu, madde 26/1-2).

3.4.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın 10. maddesinde düzenlenmiştir. Ölüden alınan organ ve/veya dokular, ihtiyacı olan her kese nakledilebilir (10/2).

3.4.5.1. Ölümden Sonra Organ Ve Doku Alımına Rıza

Ölüden organ ve/veya doku alımı yapılabilmesi için, şahıs tarafından daha hayatta iken ölümünden sonra organ ve/veya dokularının alınabileceğine dair noter onaylı yazılı muvafakat verilmiş olması veya ölüm gerçekleştikten sonra, yakın

⁷¹Özbekistan Sağlık Kanunu (Закон Республики Узбекистан «Об Охране Здоровья Граждан» от 29 августа 1996 г. №265-І), erişim: <https://www.lex.uz/acts/41329>, erişim tarihi: 07.11.2021

akrabalarının noter onaylı yazılı muvafakat vermesi gerekmektedir...Aranan onayların eksik olması halinde, ölüden organ ve/veya doku alımı yapılması yasaya aykırıdır (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 10/1,3).

3.4.5.2. Beyin Ölümü

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın tanımlar kısmında beyin ölümü, beynin tüm fonksiyonlarının tam olarak ve geri döndürülemez şekilde kaybı olarak açıklanmıştır. Nakil amacıyla ölüden organ ve/veya doku alımı, Özbekistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının belirlediği kurallar doğrultusunda, beyin ölüm tespiti üzerine verilen ölüm raporu alınması ile mümkündür. Nakli yapacak hekimlerin, ayrıca organ alımında görevli ekip üyelerinin, ölüm tespitine iştirak etmeleri yasaktır (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 10/4).

3.4.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın 22. maddesinde, organ ve/veya doku nakline ilişkin hükümlere aykırı davranan şahısların yasalarca belirlenen şekilde sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. Özbekistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nda⁷² usulsüz organ nakline ilişkin suçlar mevcuttur.

"İnsan Organlarının Ve Dokularının Alınması" başlıklı 133. maddede, Ölümünden sonra organ veya dokularının alınmasına dair yaşarken muvafakat etmemiş şahıstan veya yasalarca belirlenmiş şekilde yakınlarından izin alınmadan nakil amaçlı veya bilimsel araştırmalar için kullanılmak üzere muhafaza amaçlı ölüden organ ve/veya doku alanlar, yirmi beşten elliye kadar temel hesap değerinden para cezası veya beş yıla kadar belirli bir haktan yoksun bırakma veya üç yüz altmış saate kadar zorunlu kamu hizmeti veya üç yıla kadar ıslah çalışmaları ile cezalandırılır. Aynı eylemin: -açgözlülük veya canice duygularla; -birden fazla defa veya sabıkalı birisi tarafından işlenmesi halinde failer üç yıldan beş yıla kadar

⁷²Özbekistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Узбекистан), erişim: <https://lex.uz/docs/111457>, erişim tarihi: 07.11.2021

özgürlüğün kısıtlanması veya üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır, denmektedir.

3.4.7. Reklam Yasağı

"İnsan Organ Ve/Veya Dokularının Ticaret, Arz Ve Talebine İlişkin Reklam Ve Yurt Dışına Çıkarma Yasağı" başlıklı maddede, insan organ ve/veya dokularının arz ve talebine ilişkin reklamın yapılamayz, insan organ ve/veya dokuları Özbekistan Cumhuriyeti dışında çıkarılamayacağı belirtilmiştir (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 14/2).

3.4.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nde organ ve doku nakli gerçekleştirebilecek yetkili devlet tıbbi kurumları liste halinde belirtilmiştir. Listeye göre, aralarında Akademisyen V.Vahidov Adına Cumhuriyet Özel Tıbbi Araştırma Cerrahi Merkezi («Республиканский специализированный научно-практический медицинский центр хирургии В. Вахидова»), Acil Tıbbi Yardım İçin Cumhuriyet Bilim Merkezi («Республиканский научный центр экстренной медицинской помощи») olmak üzere, böbrek ve karaciğer parçası nakli için toplam dokuz ve hematopoetik kök hücre nakli için bir tıbbi merkez yetkili olarak belirlenmiştir.

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nin aksine, Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nda nakil için organ ve dokuların alınmasını ve naklini yapmaya yetkili kurumların liste halinde sayılmadığını görüyoruz. Taslağın 6. maddesinde sadece, nakil konusundadevlet sağlık kuruluşlarının yetkili olması öngörülmektedir.

3.4.9. Merkezi Nakil Sicili

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği'nde merkezi sicil ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın "Özbekistan Sağlık Bakanlığının İnsan Organ ve Dokularının Nakli Alanındaki Yetkileri" başlıklı 5. maddesinde, Sağlık Bakanlığınca İnsan Organ Ve/Veya Dokularının, Vericilerin ve Alıcılarının Merkezi Sicilini oluşturacağı belirtilmiştir.

"İnsan organlarının ve /veya dokularının kullanımını denetlemez ve ayrıca nakil ihtiyacı olan kişilere hızlı tıbbi yardım sağlamak amacıyla İnsan Organ Ve/Veya Dokularının, Vericilerin ve Alıcılarının Merkezi Sicili oluşturulur (ileride "Merkezi Sicil" olarak adlandırılacaktır).

Merkezi Sicil, insan organ ve/veya dokuların naklini gerçekleştiren tıbbi kurumlardan alınan bilgiler temelinde oluşturulan otomatik bir bilgi sistemidir.

Merkezi Sicilin oluşturulması ve faaliyeti yürütülmesi Özbekistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Merkezi Sicil, aşağıdaki bilgileri içermelidir:

- organların ve/veya dokuların potansiyel alıcıları;
- kendisine organ (organ parçası) ve/veya doku nakli yapılanlar;
- organ ve/veya dokularının alınmasına noter onaylı muvafakat veren canlı bağışçılar;
- biyolojik ölüm tespiti üzerine organ ve/veya dokularının alınabileceğine dair noter onaylı muvafakat veren bağışçılar;
- organ ve/veya dokuların alınmış olan vericiler.

İnsan Organ Ve/Veya Dokularının, Vericilerin ve Alıcılarının Merkezi Sicilinin oluşturulması ve faaliyetinin yürütülmesine dair usul, Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesi tarafından belirlenmektedir. Merkezi Sicilde kayıtlı olan bilgiler, tıbbi sırdır" (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 18).

3.4.10. Uluslararası İş Birliği

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı'nın "Özbekistan Sağlık Bakanlığının İnsan Organ ve Dokularının Nakli Alanındaki Yetkileri" başlıklı 5. maddesinde, Sağlık Bakanlığınca, insan organ ve/veya dokularının nakli alanında faaliyet gösteren yabancı ve uluslararası kuruluşlar ile iş birliği yürütüleceği belirtilmiştir.

İnsan organ ve dokularının nakli alanında uluslararası iş birliği, Özbekistan Cumhuriyeti'nin mevzuatına ve uluslararası anlaşmalarına uygun olarak yürütölmektedir. İnsan organ ve dokularının naklini gerçekleştiren sağlık kuruluşlarının uluslararası ve yabancı kuruluşlarla ilişkilerine ilişkin usul, Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir (Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı, madde 20).

3.5. KAZAKİSTAN’DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Sovyetler Birliğinin varlığının sona ermesinden 10 gün önce, 16 Aralık 1991 yılında Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiş, böylece bağımsızlığını ilan eden son Sovyet Cumhuriyeti olmuştur.

"Kazakistan'da kalp, akciğer, karaciğer, böbrekler ve pankreas nakli yapılmaktadır. 2012'den bu yana, hastaların % 80'i canlı donörden ve % 20'si kadavradan olmak üzere toplam 1892 nakil gerçekleştirilmiştir.

Bugün, 113'ü çocuk olmak üzere 3 binden fazla Kazakistanlının organ nakline ihtiyacı var. Bazı hastalar için değil gün, saatler bile önemlidir. En fazla ihtiyaç duyulan organ böbrektir. İhtiyacın % 91,5'ini böbrek, % 4,4'ünü kalp , %4'ünü karaciğer ve %0,1'ini pulmoner ve dolaşım sistemi oluşturmaktadır. Nakil Merkezlerinin verilerine göre, 2012 yılından bu yana Kazakistan’da organ ve doku nakli ameliyatı olan hastalardan % 86,2’si yaşamaya devam etmektedir. ⁷³

Kazakistan Cumhuriyetinde organ ve doku aktarımına ilişkin başlıca üç düzenleme mevcuttur. Bunlar, Kazakistan Cumhuriyeti Halk Sağlığı ve Sağlık Sistemine Dair Kanun⁷⁴ (metinde "Kazakistan Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır), İnsan Doku (Doku Parçasının) Ve/Veya Organ (Organ Parçasının) Yurt Dışına Çıkarılması Ve Yurt Dışından Getirilmesi Sırasında Biyolojik Güvenilirliği, Muhafazası ve Taşınmasına İlişkin Esaslar Hakkında Kazakistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın 15 Aralık 2020 tarih ve KR DSM-265/2020 Numaralı Genelgesi⁷⁵(metinde "265/2020 Numaralı Genelge" olarak anılmaktadır) ve İnsan

⁷³Kazakistan Cumhuriyeti resmi web sitesi («Государственные услуги информация онлайн»), erişim:https://egov.kz/cms/ru/articles/organ_transplantation, erişim: 13.01.2021

⁷⁴Kazakistan Cumhuriyeti Halk Sağlığı ve Sağlık Sistemine Dair Kanun(Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения»), erişim: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34464437&fbclid=IwAR0f2EDyxtRDGmNEnMhyEUDlkz5gOOzJWvHefFnCuEAierapqv96mxdYQXA#pos=4;-88, erişim tarihi: 16.01.2021

⁷⁵ İnsan Doku (Doku Parçasının) ve/veya Organ (Organ Parçasının) Yurt Dışına Çıkarılması ve Yurt Dışından Getirilmesi Sırasında Biyolojik Güvenilirliği, Muhafazası ve Taşınmasına İlişkin Esaslar

Biyolojik Materyallerin, Hematopoetik Kök Hücrelerin, Kemik İliğinin, Donör Lenfositlerin, Germ Hücrelerin Ve Embriyo Örneklerinin Kazakistan Cumhuriyeti'nden Avrupa Serbest Ticaret Birliği Üyesi Olmayan Ülkelere Götürülmesi ve O Ülkelerden Getirilmesine İlişkin Raporların (İzinlerin) Onaylanmasına İlişkin Sağlık Bakanlığının 03 Kasım 2020 tarih ve KR DSM-177/2020 Numaralı Genelgedir⁷⁶ (metinde "177/2020 Numaralı Genelge" olarak adlandırılacaktır).

3.5.1. Kazakistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Organ ve doku tanımı 265/2020 Numaralı Genelge ile yapılmıştır. 1. Bölümde yer alan, "Genelgede Kullanılan Terim Tanımları" başlıklı 2. maddesinde Organ, belirli işlevi gerçekleştiren vücudun bir parçası; Doku, benzer yapı, işlev ve oluşuma tabi olan hücre ve hücre arası madde oluşumu olarak tanımlanmıştır.

Hakkında Kazakistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın 15 Aralık 2020 tarih ve KR DSM-265/2020 Numaralı Genelge (Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан «Об утверждении правил исследования на биологическую безопасность, консервирования и транспортировки тканей (части тканей) человека и (или) органов (части органа), предназначенных для ввоза и вывоза» от 15 декабря 2020 года № ҚР ДСМ-265/2020), erişim: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021807>, erişim tarihi: 16.01.2021

⁷⁶İnsan Biyolojik Materyallerin, Hematopoetik Kök Hücrelerin, Kemik İliğinin, Donör Lenfositlerin, Germ Hücrelerin ve Embriyo Örneklerinin Kazakistan Cumhuriyeti'nden Avrupa Serbest Ticaret Birliği Üyesi Olmayan Ülkelere Götürülmesi ve O Ülkelerden Getirilmesine İlişkin Raporların (İzinlerin) Onaylanmasına İlişkin Sağlık Bakanlığının 03 Kasım 2020 tarih ve KR DSM-177/2020 Numaralı Genelgesi (Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан «Об утверждении правил выдачи заключений (разрешительных документов) на ввоз на территорию Республики Казахстан из государств, не являющихся членами Евразийского экономического союза, и вывоз с территории Республики Казахстан в эти государства образцов биологических материалов человека, гемопоэтических стволовых клеток, костного мозга, донорских лимфоцитов в целях проведения неродственной трансплантации, половых клеток и эмбрионов» от 3 ноября 2020 года № ҚР ДСМ-177/2020), erişim: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021592>, erişim tarihi: 16.01.2021

3.5.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 210/2 maddesi ile, nakil amacıyla canlı vericiden çift bulunan organlardan sadece birinin veya alınması sonucunda vericinin sağlığına geri dönüşümü olmayan zarara sebebiyet vermeyecek organ parçasının veya dokunun alınabileceği öngörülmüştür.

3.5.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 209/ 4-3 maddesi ile, insan organ (organ parçası) ve dokularının (doku parçalarının) alım-satımı yasaklanmıştır.

Dautbayeva - Muhtarova A.E., Bilim ve Yeni Teknolojiler Dergisi'nde yayınladığı makalesinde, "Organların eşya olarak nitelendirilemeyeceğini, organların insan vücudunun ayrılmaz parçası olduğunu, bununla beraber, organ ve dokuların iki farklı gruba ayrılabilmesini, ilk gruba, tırnak, saç, (usulüne uygun olarak alınacak) kan gibi, vücuttan alınması halinde sağlığa hiçbir olumsuz etki yaratmayacak oranlar olduğunu, birinci gruba ait grubun maddi varlık olarak sayılabileceğini ve alınmasının sağlığa hiçbir olumsuz etkisi olmayan organ ve dokuların satılıp alınabilmesi için ilgili kanun değişikliğinin yapılabilmesi gerektiğini, fakat bu alım satımın ancak belirli bir prosedür ile, belirli sağlık kurumları tarafından yapılabilmesi için gereken hukuki düzenlemelerin getirilmesi gerektiğini" savunmuştur.⁷⁷

3.5.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Kazakistan'da canlı vericiden organ ve doku alınması Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 210.maddesi hükümleri ile düzenlenmiştir. Maddeye göre ancak,

⁷⁷Dautbayeva-Mukhtarova, A., Гражданско-Правовое Регулирование Отношений По Трансплантации Органов И Тканей Человека По Законодательству Республики Казахстан, Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2011. №. 4. s. 232-234, UDK: 347.15(574), erişim: <http://www.science-journal.kg/ru/journal/1/archive/5155>, erişim tarihi: 13.02.2021

alınması sonucunda vericinin sağlığının dűzeltilemeyecek kadar olumsuz etkilenmesi sűz konusu olmayacak ise, çift organlardan birinin, organın bir parçasının veya doku alımı yapılabilir (Kazakistan Sağlık Kanunu, 210/2).

Canlı vericiden organ ve doku alınabilmesi için vericinin, yetkili kurumlar tarafından belirlenen Şekilde ayrıntılı tıbbi muayeneden geçmesi gerekmektedir (Kazakistan Sağlık Kanunu, 210/3).

3.5.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Vericinin serbest iradesi olmadan organ ve dokusunun alınamayacağı Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 209. maddesinin 4-1,2 bentlerinde dűzenlenmiŐtir. 4-1. bendi ile, zorla insan organ (organ parçası) ve/veya doku (doku parçası) alınması ve 4-2. bendi ile, insanın kendi organını (organ parçasını) ve/veya dokusunu (doku parçasını) vermeye zorlanması yasaklanmıŐtır. Ayrıca, 210. maddesinin 1. bendinde, organ alımının gerçekleŐtirilebilmesi, canlı vericinin organ (organ parçası) ve/veya doku (doku parçası) alımına iliŐkin noter huzurunda yazılı onay vermesi gerektiği belirtilmiŐtir.

3.5.4.2. Akrabalık İlişkisi

Kazakistan Hukukuna gűre, canlı vericiden ancak genetik bağı olan ve/veya doku uyumluluğu olan kiŐilere organ ve doku aktarımı yapılabilir. Potansiyel alıcı ve canlı verici arasında genetik bağın tespiti amacıyla Etik Komisyon oluŐturulmaktadır (Kazakistan Sağlık Kanunu, 210/4).

3.5.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Kazakistan Sağlık Kanunu'nun "Organ (Organ Parçası) Ve/Veya Doku (Doku Parçası) Vericisi ve Alıcısının Hakları" baŐlıklı 213.maddesinin 1. bendinde yazılı vericinin hakları arasında, (1) organ ve doku alınması için yapılacak tıbbi műdahale

ile ilgili olası komplikasyonlar hakkında ayrıntılı bilgi talep etme hakkı sayılmıştır. Alıcının bilgilendirilmesi ile ilgili hükümler, aynı maddesinin 2. bendinde yer almaktadır ve vericinin bilgi talep etme hakkı ile aynı kapsamdadır.

3.5.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 209.maddesinin 4. bendinin ("Organ ve Doku Aktarımında Yasaklar" başlıklı) 4.fıkrası ile, reşit veya ayırt gücüne sahip olmayan canlıdan veya ölüden organ(organ parçası) ve/veya doku(doku parçası) alınması yasaklanmıştır.

3.5.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Genel kural, Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 134/3 bendi ile, tıbbi müdahalenin, hastanın yazılı onamının alınması üzerinde yapılabileceği belirlenmiştir. Bununla beraber, Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 137. maddesine göre, hastanın iradesini beyan edemeyecek, şok, koma halinde, ağır psikiyatrik hastalığı olması gibi hallerde bulunması durumunda, müdahale için onamı aranmaz.

3.5.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler, Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 212. maddesinde düzenlenmiş ve beyin ölümü teşhisi konan 18 yaş üstü ölüden organ ve doku aktarımına izin verilmiştir (212/1).

Kazakistan Sağlık Kanunu'nda ölüden organ ve doku aktarımına ilişkin bazı sınırlamalar da mevcuttur. Ergin ve ayırt etme gücü olmayan ölüden organ ve doku alınamayacağı (209/4/4); yabancılara veya vatansızlara organ aktarımı amacıyla ölüden organ (organ parçası) ve/veya doku (doku parçası) alınamayacağı (209/4/5); sağlık durumu, yaşlılık veya başka bir sebep ile ölümünden önce kimlik bilgilerini paylaşamayan veya ölüm anı itibarıyla kimliği tespit edilmeyenlerden organ (organ

parçası) ve/ veya doku (doku parçası) alınamayacağı (209/4/6); ayrıca, bulaşıcı hastalığı olan vericiden (hem canlı hem de ölüden) nakil amacıyla organ (organ parçası) ve/ veya doku (doku parçası) alınamayacağı (209/5/1); ve bazı bulaşıcı hastalıklar bu anlamda istisna teşkil ettiği; Varlığı halinde nakle izin verilen bulaşıcı hastalıkların listesinin yetkili kurum tarafından belirleneceği (209/5/2) öngörülmüştür.

3.5.5.1. Ölümünden Sonra Organ Ve Doku Alımına Rıza

Kazakistan'da Varsayılan Rıza Karinesi kabul edilmiştir. Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 209/8 maddesine göre, kişi hayatta iken ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına muvafakat edip etmediğini, ilk tıbbi yardım kuruluşlarına veya "e-devlet" web sitesi üzerinden başvurarak belirleyebilir. Organ/doku alımı sırasında tıbbi kuruluş, şahsın hayatta iken ölümünden sonra organ ve dokularının alınmaması yönünde beyanda bulunduğunu veya maddenin ikinci bölümünde belirtilen şahısların organ alımına onay vermediklerini öğrenmiş ise, ölüden organ ve doku alınmaz (Kazakistan Sağlık Kanunu, 212/3/1 cümle).

Şahıs hayatta iken, ölümünden sonra organ ve/veya dokularının alınması hususunda herhangi bir beyanda bulunmamış ise, ölümünden sonra organlarının alınmasına şahsın eşi, eşi yok ise, yakın akrabalarından birisi itiraz edebilmektedir (Kazakistan Sağlık Kanunu, 212/3/2.cümle).

Kanun hükümlerinden anlaşıldığı üzere, Kazakistan'da ölüden organ ve/veya doku alınabilmesi için açıkça onay aranmamakta, kişinin hayatta iken ölümünden sonra organ ve/veya dokularının alınmasına açıkça muvafakat etmediği veya yakınlarının açıkça itiraz beyanında bulunmaması, organ alımı için yeterlidir, kişinin rıza gösterdiği varsayılmaktadır.

3.5.5.2. Beyin Ölümü

Beyin Ölümü, Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 153. maddesinde tanımlanmıştır. Maddeye göre beyin ölümü, organ fonksiyonlarının yapay olarak sürdürme imkanı bulunmasıyla beraber, beyin maddesinin ölümü nedeniyle beyin faaliyetinin sona ermesidir. Geri dönüşümü imkansız olarak beyin ölümünün gerçekleşmesinin tespiti, yetkili kurumlar tarafından belirlenen usullerle yapılan klinik test, teşhise yönelik araştırma sonuçları yanında merkezi sinir sisteminin faaliyetinin sona ermesi ile yapılmaktadır (Kazakistan Sağlık Kanunu, 153/4).

Nakil amacı ile ölüden organ (organ parçası) ve/veya doku (doku parçası) alımında görevli olanların, beyin ölümü teşhisi yapmaları yasaktır (Kazakistan Sağlık Kanunu, 212/6).

3.5.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

226-V Sayılı Kazakistan Cumhuriyeti Ceza Kanununda⁷⁸ (metinde "Kazakistan Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır) yasadışı organ ve doku aktarımına ilişkin suçlar düzenlenmiştir.

"Organ Vermeye Zorlama Veya Yasa Dışı Organ Alımı" başlıklı 116. maddeye göre, (1) aktarım için canlı insanı organ ve/veya doku vermeye zorlayanlar veya yasadışı bir şekilde organ veya dokusu alanlar, ayrıca, canlı insana ait organ veya doku ticaretine ilişkin ticari anlaşma yapanlar, üç yıla kadar belirli faaliyette veya görevde bulunmama ile beraber veya böyle bir yaptırım uygulanmaksızın, beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; (2) Suçun, 1- zor durumda bulunan mağdura karşı bu durumu bilerek işlenmesi halinde, 2- reşit olmayana karşı işlenmesi halinde, 3- suçun iki veya daha fazla kişiye karşı işlenmesi halinde, 4- önceden anlaşarak birden fazla kişi tarafından işlenmesi halinde, 5- defaten işlenmesi halinde, 6- silah

⁷⁸Kazakistan Ceza Kanunu (Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V), erişim: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=134:-76, erişim tarihi: 08.02.2021

veya silah yerine geçecek araç kullanılması halinde, 7- durumunu bilerek hamile kadına karşı işlenmesi halinde, 8- yanıltmak veya güveni kötüye kullanmak suretiyle işlenmesi halinde, 9- görevini kullanarak işenmesi halinde, 10- mağdurun maddi ve diğer bağımlılığını kullanılmak suretiyle işlenmesi halinde, failler altı yıla kadar belirli faaliyette veya görevde bulunmama ile beraber veya böyle bir yaptırım uygulanmaksızın, altı yıldan on yıla kadar hapis cezası ve mal varlığına el koyma ile cezalandırılır; (3) Birinci ve ikinci bentlerde sayılı suçların işlenmesi sonucunda dikkatsizlik sebebiyle ölüm veya ağır sonuçların ortaya çıkması halinde veya suçun örgüt tarafından işlenmesi durumunda, failler on yıla kadar belirli faaliyette veya görevde bulunmama ile beraber veya böyle bir yaptırım uygulanmaksızın, sekiz yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ve mal varlığına el koyma ile cezalandırılır.

Yine Kazakistan Ceza Kanun'un "İnsan Ticareti" başlıklı 128. maddesinin 2. fıkrasında, nakil veya başka amaçla insan organ veya dokularının alınması suçun ağırlaştırıcı sebepleri olarak sayılmıştır. Aynı kanunun 315 maddesi ile, ölüden yasa dışı organ ve doku alımının cezaya çarptırılacağı kabul edilmiştir. Maddede, (1) Yasalara aykırı bir şekilde, nakil amacıyla ölüden organ veya doku alanlar veya alım satımına ilişkin ticari anlaşma yapanlar üç yıla kadar belirli faaliyette veya görevde bulunmama ile beraber veya böyle bir yaptırım uygulanmaksızın, üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; (2) Suçun, 1- önceden anlaşarak birden fazla kişi tarafından işlenmesi halinde, 2- defaten işlenmesi halinde, 3- görevini kullanarak işenmesi halinde, failler üç yıla kadar belirli faaliyette veya görevde bulunmama ile beraber veya böyle bir yaptırım uygulanmaksızın, üç yıldan altı yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır, denmektedir.

3.5.7. Reklam Yasağı

Kazakistan Sağlık Kanunu'nun, "Sağlık Alanında Reklam" başlıklı 56. maddesinin 3/17 bendi ile insan organ (organ parçası) ve/veya doku (doku parçası) ile ilgili reklamlar yasaklanmıştır.

3.5.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Kazakistan'da organ ve doku alımı, işlenmesi, muhafazası, taşınması ve aktarımı ancak bu konularda yetkili birimlerden ruhsat almış devlet hastaneleri tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Kazakistan Sağlık Kanunu, 209/2).

3.5.9. Merkezi Sicil

Kazakistan Sağlık Kanunu'nun 209/6 maddesi ile, organ ve doku nakli için 4 farklı alt bölüm içeren merkezi sicil oluşturulması öngörülmüştür. Merkezi sicilde, 1- "Potansiyel Organ Ve Doku Alıcıları", 2- "Organ Ve Doku Alıcıları", 3- "Organ Ve Doku Vericileri" ve 4- "Ölümünden Sonra Organ ve Dokularının Alınmasına Muvafakat Edenler" isimli alt siciller bulunmaktadır.

3.6. GÜRCİSTAN’DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Gürcistan 26 Mayıs 1918 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık uzun sürmemiş, ülke 1922’de Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir. 9 Nisan 1991’de, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından kısa bir süre önce, Gürcistan Yüksek Konseyi, 31 Mart 1991’de yapılan referandumdan sonra yeniden bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷⁹

Gürcistan’ın organ nakline ilişkin başlıca düzenlemesi, 15.03.2000 tarihinde yayımlanan ve 1 Haziran 2000 yılında yürürlüğe giren Gürcistan İnsan Organlarının Nakli Hakkında Kanun’dur⁸⁰ (metinde "Gürcistan Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır)

3.6.1. Gürcistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Kanun’da ve Sağlık Hizmetleri Hakkında Gürcistan Kanunu’nda⁸¹ (metinde "Gürcistan Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır), organ veya doku tanımı yapılmamıştır

⁷⁹Government of Georgia: About Gergia, erişim: https://web.archive.org/web/20160821030240/http://gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=193, erişim tarihi: 10.05.2021

⁸⁰Gürcistan İnsan Organlarının Nakli Hakkında Kanun, (საქართველოს კანონი ადამიანის ორგანოთა გადაწვევის შესახებ) erişim: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16780?publication=11#!>, erişim tarihi: 10.05.2021

⁸¹Sağlık Hizmetleri Hakkında Gürcistan Kanunu (კანონი ჯანმრთელობის შესახებ), erişim: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29980?publication=46>, erişim tarihi: 09.05.2021

3.6.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Canlı bir vericiden başka bir kişiye nakil için bir organ alınmasına yalnızca yaşamı korumak, ciddi bir hastalığı iyileştirmek, bir hastalığın ilerlemesini durdurmak veya bir sağlık durumunu iyileştirmek için izin verilir (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, madde 17/1).

3.6.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun 1. maddesinde, "Kanun, devlet organları ile gerçek ve tüzel kişiler arasındaki gönüllü bağış, nakil, muhafaza, bir veya daha fazla organın ve organ parçasının, doku ve hücrelerin başka bir insana naklini düzenler ve insan organlarının ticaretini yasaklar' hükmü yer almaktadır. Yine, aynı kanunun 52. maddesinde, "insan organlarının ticareti yasaktır" denmektedir.

Kanun hükümlerinde aykırı bir şekilde organ alımının yapıldığından haberdar olan hekimin, organ naklini gerçekleştirmesi yasaktır (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, 54).

Bunun dışında, Gürcistan Ceza Kanunu'nun⁸²135¹. maddesi ile organ ticareti suçu tanımlanmış ve cezası belirlenmiştir. Madde hükmü hakkında ilgili bölümde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Ayrıca, organ ve dokuların alınmasında maddi kazanç yasağı öngören, Avrupa Konseyi çerçevesinde 4 Nisan 1997 tarihinde imzaya açılmış olan Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması

⁸²Gürcistan Ceza Kanunu (საქართველოს სსრ-ის სსსს-სამართლის კოდექსი), erişim: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=233#!>, erişim tarihi: 10.05.2021

Sözleşmesi (CETS No.164), Gürcistan tarafından 11.05.2000 tarihinde imzalanmış, 22.11.2000 tarihinde onaylanmış ve 01.03.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸³

3.6.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlı vericiden organ alımı, Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun V. bölümünde düzenlenmiştir. Canlıdan organ alınmasının, organ bağışının vericinin sağlığı için yakın ve ileriki zamanda ciddi risk oluşturmayacağına modern tıbbi çalışmalar ile tespit edilmesi üzerinde yapılabileceği belirtilmiştir. (18/d)

3.6.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Kişinin özgür iradesi ile organını vermesi esastır. Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun 55. maddesi ile, organ bağışlamasına onay vermesi için kişiye her türlü şekilde etki edilmesi yasaklanmıştır. Gürcistan Ceza Kanunu'nun 134. maddesinde, kişiyi organ ve dokusunu vermeye zorlayanın cezalandırılacağı belirtilmiştir. İlgili bölümde madde hükmü hakkında ayrıntılı bilgi mevcuttur.

3.6.4.2. Akrabalık İlişkisi

Kanun'da akrabalık ilişkisi ile ilgili ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. "Canlı verici olabilecek şahıslar: (Ba) alıcının genetik akrabası; (Bb) Evlilik tarihinden itibaren en az 1 yıl geçmişse, alıcının eşi; (Bc) Evlilik tarihinden itibaren en az 2 yıl geçmiş ise, alıcının eşinin çocuğu, annesi (kayınvalidesi / kayınpederi), babası (kayınpederi / kayınpederi), torunu, büyükannesi, büyükbabası, kız kardeşi (kız kardeşi) kayınbiraderi (kayınbiraderi / kayınbiraderi), damadı (gelini / damadı), Torunun eşi (gelini / damadı) kayınbiraderi), kayınbiraderi (damadı), kayınbiraderi (gelin); (Bd) Bu maddenin "ba", "bb" ve "bc" bentlerinde belirtilen kişiler arasında yaşayan bağışçı bulunmuyorsa ve alıcı için hayatta kalması ve hastalığın tedavisi için

⁸³Bakınız dipnot No: 31

uygun fiyatlı tedavi alternatifi bulunmuyor ise, alıcı ile kişisel yakınlığı olan şahıstan organ alınabilir. (G) Bu maddenin "b" bendinin "ba", "bb" ve "bc" alt bentlerinde belirtilen hallerde, Organ Nakli Konseyi'nin muvafakati, "bd" alt fıkrasında belirtilen hallerde ise mahkeme kararı aranmaktadır" (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, 18/b- kısmi).

Kanun'un 3. maddesinde verilen tanımlar arasında "genetik akraba" olarak, çocuk, anne, baba, torun, büyükanne, büyükbaba, erkek kardeş, kız kardeş, yeğen, dayı, teyze, hala, amca sayılmıştır.

Kendini yenileyebilen doku ve hücre nakli için vericinin genetik akrabası veya eşi olması şartı aranmaz (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, 19/1).

3.6.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Vericinin bilgilendirilmesi ile ilgili hükümler, Gürcistan Organ Nakli Kanunu "Canlı Vericiden Organ Alımı" başlıklı IV. bölümde yer almaktadır. "Canlı vericiden aydınlatılmış onam almak için kendisine aşağıdaki hususları açıklamalıdır: (A) Organın alınmasını için yapılacak cerrahi müdahalenin türü, kapsamı, riski, cerrahi müdahalenin vericinin yakın ve ileri zamanda sağlığına etkisi, doğrudan ve dolaylı olası sonuçları; (B) beklenen sonuç ile ilgili tüm olasılıklar; canlı bir vericiden alınan organ naklinin başarı ihtimaline dair bilgi; (C) bağışçının kararını etkileyebilecek tüm olası durumlar" (madde 21).

"Bu kanunun 21. maddesinde belirtilen açıklamalar, potansiyel vericiye uzaman hekim tarafından yapılması gerekmektedir. Uzman hekimce açıklama yapıldığı sırada, organ alımı ve nakline iştirak etmeyen ve uzman hekime bağlı olarak çalışmayan başka bir hekimin bulunması gerekmektedir. Bağışçıya verilen açıklamalar ve aydınlatılmış onamı yasaya uygun olarak imzalanmalıdır. Bağışçının istediği her zaman kararını değiştirme hakkı vardır" (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, madde 22).

Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun 3. maddesinde, "aydınlatılmış onam" kavramı açıklanırken, hastanın veya hasta reşit değil ise, akrabası ve veya yasal temsilcisinin tıbbi müdahale için rızası alınması, müdahalenin özü, komplikasyonları, beklenen etkileri, nakilden sonra hayatının devamına etkileri, olası yan etkileri ve riskleri hakkında bilgi verilmesinden sonra mümkün olabileceği belirtilmiştir.

3.6.4.4. Ergin ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun 18. maddesinin A bendine göre, 20. maddede öngörülen istisnalar dışında, ancak tam olarak fiil ehliyetine sahip kişi organ vericisi olabilir.

3.6.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Küçükler veya bilinçli bir karar veremeyen hastalarla ilgili tıbbi müdahaleye veya tıp eğitimine ve bilimsel araştırmaya katılmalarına ancak ifade ettikleri iradeleri doğrultusunda (bilinçli bir karar verebildiği zamanki açıklamaya göre) izin verilir. Böyle bir irade ifadesinin yokluğunda, yukarıdaki eylemlere hastanın bir akrabasının veya yasal temsilcisinin bilgilendirilmesi üzerine izin verilir (Gürcistan Sağlık Kanunu, 11). Yine Gürcistan Sağlık Kanunu'nun 149.maddesine, hasta resüsitatif, hayat kurtarıcı veya palyatif tedavi almayı açıkça reddetmedikçe bilinçsiz bir hastaya uygun tedavi uygulanmalıdır, denmektedir. Belirtilen hükümlerinden anlaşıldığı üzere, hastanın durumu sebebiyle tıbbi müdahaleye ilişkin onamın alınamaması halinde, hayati tehlikenin söz konusu olduğu durumlarda hastanın rızası alınmadan müdahale yapılabilmekte ve yapılmalıdır.

3.6.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler, Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun III. ve IV. bölümlerinde yer almaktadır.

3.6.5.1. Ölüden Organ Alımında Rıza

Kişi hayatta iken ölümünden sonra organlarının alımına veya alınamayacağına dair yazılı beyanda bulunmamış ise, nakil amacıyla organları ancak aşağıda sayılı hallerde alınabilir: (a) Organ alınmasının ölen kişinin dini inancı ve etik ilkelerine aykırı olmadığını doğrulayan verilerin mevcut olması; (b) Yakınlık derecesine göre, 9. maddede yazılı ölü yakınlarının organ alımına muvafakat etmeleri (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, madde 8).

" (1) Ölenin aşağıda sayılı reşit yakınlarının, ölenin organlarının alınmasına veya alınmamasına dair beyanda bulunma hakları vardır: (a) eş; (b), çocuk; (c) ebeveyn; (d)torun, büyük torun; (e) kardeş; (f) yeğen; (g) büyükanne, büyükbaba; (h) dayı, amca, teyze, hala; (i) kuzen; (2) Eşit yakınlığa sahip sayılı yakınardan herhangi birinin organ alımına itiraz etmesi halinde, ölüden organ alımı yapılamaz; (3) 1. bentte sayılı akrabaların beyanları yakınlık derecesine göre gereklidir ve ancak bir üstteki satırda sayılı akrabaların hayatta olmaması veya nakil için belirlenen süre içerisinde onaylarının alınamaması halinde, bir sonraki satırda belirtilen akrabaların beyanına başvurulabilir" (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, 9).

"9. maddede belirtilen kişilerin beyanı, ölüden organ alımına ve nakle iştirak etmeyen hastane çalışanı uzman hekim tarafından, belirlenen usule uygun bir şekilde alınması gerekmektedir" (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, 10).

Kabul görmüş tıbbi standartlara göre ölünün organ vericisi olarak uygun bir aday olduğu tespit edilmiş olsa bile, hayatta iken beyanda bulunmamış ve 9. maddede sayılı yakınardan onay alınamamış ise, 4. maddede belirtilen prensip gereğince, ölüden organ alımı gerçekleştirilemez (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, 11).

3.6.5.2. Beyin Ölümü

Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun 12. maddesinde göre, bir kişi ancak beyin ölümü gerçekleşmiş ise veya kalp ve dolaşım durması tespit edilmiş ise, ölü olarak kabul edilir. Kanununun 13. maddesinde, beyin ölümüne ilişkin kriterlerin, Gürcistan Çalışma, Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından belirlenmesi ve onaylanması gerektiği yazılıdır. Bir hastanın beyin ölümü, bir acil uzmanı ve bir nöropatologdan oluşan iki bağımsız grup tarafından, tedavi hekiminin iştiraki ile doğrulanacaktır. Ölüm tespiti yapan ekiplerde görevli uzmanlar, organ alımına ve aktarımına iştirak eden hekimler olamaz ve onlara bağlı olarak çalışamaz (madde 14). Beyin ölümü tespitine ilişkin tüm tetkiklere ait tarih, saat, tetkik verileri ve sonuçları belgelenmeli ve muayene hekimleri tarafından teyit edilip imzalanmalıdır. Ölenin yakınlarının raporu inceleme hakkı mevcuttur (madde 15). Ölenin yakınlarının organ alımına katılma hakkı vardır. Böyle bir talep yok ise, ölü yakınları hastane görevlisinden açıklama yapmasını isteyebilirler (madde16).

3.6.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun 57. maddesi ile, 1 Haziran 2000 tarihine kadar, Gürcistan İdari Suçlar Kanunu'nda ve Gürcistan Ceza Kanunu'nda değişikliklerin yapılması gerektiği kabul edilmiştir. Gürcistan Ceza Kanunu'nda, organ nakli ile ilgili ayrıntılı hükümlerin mevcut olduğunu görüyoruz.

Gürcistan Ceza Kanunu'nun "Kasten İnsan Öldürmede Ağırlaştırıcı Nedenler" başlıklı 109. maddesinde, nakil amacıyla mağdurun organ veya dokusunun alınması, suç bakımından ağırlaştırıcı sebep sayılmış olup (3/d), on altı yıldan yirmi yıla kadar hapis veya müebbet hapis, silah kullanım hakkının kısıtlanması cezası öngörülmüştür.

"Kasıtlı Olarak Ağır Yaralama" başlıklı 117. maddesinin 7/d fıkrasında, nakil amacıyla veya yasaya aykırı başka bir amaçla mağdurun bir organının alınması

durumunda failin, silah ruhsatından mahrum bırakılması veya bırakılmaması ile birlikte, dokuz yıldan on üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılacağı yazılıdır.

"Kişiyi Organını, Organının Bir Kısmını Veya Dokusunu Vermeye Zorlama" başlıklı 134. maddesinde, 1-Tıbbi ürünlerin üretimi, nakli, denenmesi için veya başkasını tedavi için kişiyi organını, organ parçasını veya dokusunu vermeye zorlama, üç yıla kadar mesleği icradan veya faaliyetinden yoksun bırakılarak, iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı; 2- Suçun hamile bir kadına karşı, çocuğa karşı veya çaresiz birine karşı veya faile maddi olarak veya başka bir şekilde bağımlı olan birisine karşı işlenmesi halinde, failin üç yıla kadar mesleği icradan veya faaliyetinden yoksun bırakılarak, üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.

"İnsan Organı Ticareti" başlıklı 135¹. maddesinde, 1- İnsan organlarının ticareti altı aydan dokuz yıla kadar hapis cezası ile, 2- Aynı eylemin tekrarlanması halinde, sekiz yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı öngörülmüştür.

Yine "İnsan Ticareti" başlıklı 143¹. Maddesinin "Notlar" kısmının 1/d bendinde, insan ticaretinin, zorla veya kandırma yoluyla insan vücudunun bir organının, organ parçasının veya dokusunun alınması veya başka bir şekilde kullanılması, insan ticaretinin nitelikli hali olarak tanımlanmıştır.

Savaş ve iç karışıklık zamanı, nakil amacıyla insan organlarının, organ parçalarının veya dokularının alınması da aynı kanunun 412. maddesi ile suç olarak tanımlanmış ve faillerin sekiz yıldan on iki yıla kadar hapis ile cezalandırılacakları kabul edilmiştir.

3.6.7. Reklam Yasağı

Organ nakli ile ilgili reklamı yasaklayan hüküm Gürcistan Sağlık Kanunu'nun 122. maddesinin 1. fıkrasında yer almaktadır. Maddeye göre, organ taleplerine ilişkin reklam yapılması, ayrıca gelir sağlanması, ödüllendirme gibi amaçlarla reklam yapılması yasaktır.

3.6.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Organ ve doku alımı, işlenmesi ve naklini yapabilecek kurumular, ilgili lisansa sahip sağlık kuruluşlarıdır. Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun 31. maddesinde, ilgili lisansa sahip, organ alımı ve nakli ve bu süreçle ilgili organizasyon ve teknik destek sağlama hakkına sahip, Gürcistan mevzuatına uygun olarak kurulan ve faaliyete geçen kurumların olduğu belirtilmiştir. "İlgili lisansa sahip kurumlar; nakil hastaneleri veya ruhsata sahip hastane şubeleri, Nakil Bilgi Merkezi, nakil bankaları ve nakil laboratuvarlarıdır" (madde32). "Uygun lisansa sahip kurum: (A) uygun teknolojilerin kullanılmasını; (B) Belirlenen usule uygun olarak potansiyel bağışçıların ve potansiyel alıcıların kaydını ve ayrıca organ vermeyi reddeden kişilerin kaydını hazırlanmasını ve yürütülmesini; (C) potansiyel alıcı ile ilgili incelemeleri yapan tıbbi kurumu veya tedaviyi yürüten doktor ile organ naklini yapan kurum arasındaki bilgi akışını; (D) organ nakilleri ile ilgili, kimlik numaralarının (kodların) bulunduğu tıbbi belgelerin kaydını; (E) 24 saat çalışma rejimini temin eder " (madde33).

3.6.9. Merkezi Nakil Sicili

Nakil Bilgi Merkezinin, Nakil Kurulu tarafından 01 Haziran 2000 yılından önce kabul edilecek Tüzük hükümleri doğrultusunda kurulacağı öngörülmüştür (Gürcistan Organ Nakli Kanunu, 57/1). Bakanlık bünyesinde kurulacak Nakil Bilgi Merkezi, sertifika sahibi uzman hekim veya biyolog tarafından yönetilir (madde29). Bağışlar ile ilgili beyanlar Nakil Bilgi Merkezi'ne bildirilir ve bu bilgiler merkez

tarafından muhafaza edilir (madde6). Alındıktan sonra işlev kalitesi önemli ölçüde saklama süresine bağlı olan bir organın alınması, Nakil Bilgi Merkezi ile mutabık kalınarak gerçekleştirilmelidir (madde24). Nakil Bilgi Merkezi tarafından bağışçıya verilen kişisel kimlik numarası ile bağışçının tüm bilgileri şifrelenmekte ve bakanlık, bağışçı hakkında bildirilen tüm bilgileri bu şifre ile kayıt altına alınmaktadır (madde48).

3.6.10. Uluslararası İş Birliği

Gürcistan Organ Nakli Kanunu'nun IX. bölümü İnsan Organ Nakli Alanında Uluslararası İş Birliği' başlığını taşımaktadır. Kanun'da uluslararası iş birliğine bir bölüm ayrılmış olması, Gürcistan'ın bu alandaki uluslararası iş birliğine oldukça büyük önem verildiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Gürcistan, uluslararası organ nakli uygulamasına katılmaktadır (Gürcistan Organ Nakli Kanunu,39). Kanununun 27. maddenin 'F' bendine göre, organ nakli alanındaki iş birliğini Bakanlık düzenler ve ilgili kurumlar ile beraber organ ithalatı ve ihracatına dair normların geliştirilmesine katkıda bulunur. Ancak ilgili ülke düzenlemelerine uygun bir şekilde edinilmiş, işlenmiş ve muhafaza edilmiş organların, aranan bu şartları yansıtan belgeleri ile beraber Gürcistan'a getirilmesi mümkündür (madde 40/1). Sadece ilgili ruhsatlara sahip kurumlar tarafından Gürcistan'a organ getirilebilir (madde 40/2). Bakanlık, ithal insan organlarının kullanımını denetler (madde40/4). İnsan organlarının Gürcistan'dan yurt dışına gönderilmesi, Organ Nakli Bankasının aracılığı ve Bakanlık izni ile yapılabilir (madde41).

3.7. AZERBAIJAN'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Doğu Kafkasya'da yerleşmiş ve yüzölçümü 147.629 km² olan, Müslüman ve Türk toplumlarında kurulan ilk laik ve demokratik devlettir. Cumhuriyet 28 Mayıs 1918 yılında Tiflis'te Azerbaycan Milli Şurası tarafından ilan edilmiştir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan iki sene sonra, 1920 yılının Nisan ayının 26'sında Kızıl Ordu sınırı geçerek Azerbaycan'a girmiş, ülkeyi işgal ederek 28 Nisan 1920 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Ülke tekrar bağımsızlığına 1991 yılında kavuşmuştur.

Azerbaycan'ın organ nakli alanındaki başlıca düzenlemesi, 28 Ekim 1999 tarihli ve 726-IQ Sayılı İnsan Organ Ve/Veya Dokularının Nakli Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu⁸⁴ idi. 01.01.2022 tarihinden itibaren 20 Ekim 2020 tarihli ve 189-VIQ Sayılı İnsan Organ ve Dokularının Nakli Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu⁸⁵ yürürlüğe girmiştir (metinde "Azerbaycan Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).

Kanun'un 2. maddesine göre, organ nakli ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatı, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Kamu Sağlığının Korunması Hakkında Kanun, işbu kanun vesaire diğer yasal düzenlemelerden ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalardan ibarettir.

⁸⁴726-IQ Sayılı İnsan Organ ve/veya Dokularının Nakli Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (İnsan orqan və (və ya) toxumalarının transplantasiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu), erişim: <http://www.e-qanun.az/framework/85>, erişim tarihi: 28.03.2021

⁸⁵189-VIQ Sayılı İnsan Organ ve Dokularının Nakli Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (İnsan orqan və toxumalarının donorluğu və transplantasiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu), erişim: <http://www.e-qanun.az/framework/46447>, erişim tarihi: 08.04.2022

3.7.1. Azerbaycan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nda organ ve doku tanımı 1. maddede bulunmaktadır. Maddeye göre organ, kişinin karakteristik özelliklerini belirlemeyen anatomik yapı birimi. (madde 1.1.1.); doku ise, organda bulunan aynı oluşuma, yapıya ve fonksiyona sahip hücre ve hücreler arası maddeler grubudur (madde 1.1.2.).

3.7.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun 1. Maddesinin 1.4. bendinde, tıp bilimine kabul gören tüm diğer tedavi yöntemlerinin olumlu sonuç vermediği hallerde, insan hayatının kurtarılması ve hastayı sağlığına kavuşturmak amacıyla cerrahi müdahale yapılarak, hastanın vücudunda bulunmayan veya bulunduğu halde işlevselliğini kaybetmiş olan organların vericiden alınarak nakline izin verildiği belirtilmiştir.

Bunun dışında, ancak nakil amacıyla alınacak organlar, kanun metninde liste olarak belirlenmiştir. "Nakle Yarar Organ Ve Doku Listesi" başlıklı 6. maddenin 1. bendinde, "canlı vericiden nakil amacıyla yalnızca böbreklerden biri, akciğerin bir kısmı, karaciğerin bir parçası, pankreasın bir parçası, ince bağırsağın bir kısmı, derinin bir kısmı, kemik iliği, kök hücreler alınabilir" hükmü bulunmaktadır. Maddenin 2. bendinde, ölüden nakil amacıyla alınabilecek organ ve dokular sayılmıştır. Nakil amacıyla ölüden alınmasına izin verilen organ ve dokuların, canlı vericiden alınabilecek organ ve dokulardan belirgin bir şekilde daha fazla sayıda ve miktardadır.

3.7.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Organların alım-satımı Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun 32. maddesi ile engellenmiştir. Maddede, "Azerbaycan Cumhuriyetinde nakil amaçlı organların

alım-satımı...yasaktır", yazmaktadır. Organ bağışında ve naklinde, hümanizm, gönüllülük, dayanışma, şefkat ve karşılığın olmaması esastır (madde 4.1.).

3.7.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Nakil amacıyla canlı vericiden organ ve doku alımına ilişkin hükümler Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun III. Bölümünde derlenmiştir. Kanunun bu bölümünde, canlıdan organ ve/veya doku alımı şartları, vericinin hak ve sorumlulukları, canlı vericiden organ ve doku alımına ilişkin sınırlamalar yazılıdır. "Canlı Vericiden Nakil Amaçlı Organ Alımı" başlıklı 16. Maddenin 1. fıkrasında, diğer tıbbi yöntemler ile ve ölü vericiden organ alımı yolu ile insan hayatının kurtarılması ve sağlığına kavuşturulması mümkün olmadığı hallerde canlı vericiden organ nakline izin verildiği belirtilmiştir.

İlgili valilik tarafından belirlenen kurumca onaylanan listede belirtilen ve alıcının sağlığı için tehlike arz eden hastalıkları bulunan şahıslardan nakil amaçlı organ alımı yasaktır (madde 18/1). Canlı vericiden nakil amaçlı çift organlardan birinin tek organlardan ise, vericinin hayatını tehlikeye atmayacak veya dönüşümü olmayacak şekilde sağlığını bozacak miktara varmayan parça alınabileceği hükmü mevcuttur (madde 18/5).

Nakil amacıyla canlıdan organ ve doku alımı, işlenmesi, saklanması, taşınması ve nakli ilgili, valilikçe belirlenen kurum tarafından muayyen edilen kurallar çerçevesinden gerçekleştirilmektedir (madde 8). Azerbaycan Cumhuriyetindeki organ bağış ve nakli sistemine, 1- ilgili valilikçe belirlenen kurum; 2- irtibat kurumu; 3- merkezi devlet verikaynağı, 4-etik komisyon dahildir (madde 10/0).

3.7.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Organ ve doku alımı ancak vericinin serbest iradesi ile mümkündür. Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun 16. maddesinin 5.4. fıkrasında, şahsın organını ve dokusunu vermeye mecbur edilmesinin yasak olduğu belirtilmiştir.

3.7.4.2. Akrabalık İlişkisi

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nda, vericinin yakın akraba olup olmamasına göre bir ayırım yapılmıştır. Kanunun 16.5.1. bendine göre, canlı vericinin alıcının yakın akrabası olduğu hallerde, akrabalık ilişkisinin ispatına dair ilgili belgelerin ibraz edilmesi gerektiği, 16.5.2. bendinde ise, yakın akraba olmayan canlı vericiden organ alınabilmesi için, 29.2. maddede belirlenen kurallara uyulması gerektiği belirtilmiştir. Kanunun 29.Maddesine göre, bünyesinde psikolog ve hukukçunun bulunduğu etik komisyon, vericinin kimlik tespitini, organ verme konusunda gönüllü olup olmadığını ve 18. madde hükümlerine uygunluğunu tespit eder ve şahsın verici olup olamayacağına dair karar verir.

3.7.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nda hem vericinin hem de alıcının bilgilendirilmesi ile ilgili çeşitli hükümler bulunmaktadır. Bilgilendirilme, canlı vericinin kanunda sayılı haklarından biridir. Canlı vericinin, tıbbi kurumdan komplikasyonlar da dahil olmak üzere tam ve objektif bilgi alma hakkı mevcuttur. (madde 19.1.1.). Kanunun "Tanımlar" başlıklı maddesinin 1.10. bendinde "aydınlatılmış onam" tanımında, "...vericinin, alıcının veya onların kanunu temsilcilerinin, nakil amaçlı organların alınması ve aktarılması hususunda...tedavinin amaçları ve faydaları, tedavi işlemlerinin hacmi, usulü, olası riskler, ayrıca, tedaviyi kabul etmeme veya durdurma imkanının olduğu konularında anlayabildiği şekilde..." kendisine bilgi vermesi koşulunun arandığı yazılıdır.

"Nakil Hekiminin Görevleri" başlıklı 12. maddenin 12.2.2. bendinde hekimin, alıcıya nakil ve olası sonuçları; 12.2.3. bendinde canlı vericiye naklin mahiyeti, komplikasyonları hakkında ayrıntılı bilgi verme görevi bulunduğu belirtilmiştir. Vericinin evli olması halinde hekimin vericinin eşini de bilgilendirme yükümlülüğü bulunmaktadır (madde 12.2.4.).

Canlı Vericiden Nakil Amaçlı Organ Alımı Kaideleri Ve Şartları' başlıklı 16. maddenin 16.5.3. bendine göre, organ alınması sebebiyle sağlığında vukubulabilecek olumsuzluklar hakkında vericinin bilgi edinmesi gerekmektedir. Canlı verici ve kendisinin aydınlatılmış onamına ilişkin bilgiler, Canlı Vericiler Siciline kaydedilir (madde 17/2).

3.7.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'na göre, kemik iliği istisna olmak üzere, 18 yaşını tamamlamayanlardan nakil amaçlı organ ve doku alımı yasaktır (madde 18/2). 18 yaşına kadar kemik iliği ve kök hücresi vericinin ebeveynlerinin rızası ile mümkündür (madde 18.3.).

Alıcının emrinde olan ve alıcıya fiziksel, manevi, maddi bağlılığı bulunan veya hapiste bulunanlardan, daha önce organ donörü olan şahıslardan, hamilelerden, ebeveynlerini kaybetmiş veya himayesinden mahrum kalmış çocuklardan, harbi esarete bulunanlardan, aynı zamanda kanunun 18.3. maddesinde belirtilen istisnalar dışında olup tam ehliyete sahip olmayan şahıslardan nakil amaçlı organ alımı yapılamaz (madde 18.4.).

3.7.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Kural olarak nakil, ancak alıcının yazılı onayı ile yapılabilmektedir. Bununla beraber, kabul görmüş tıbbi kriterler bakımından ertelenmesinde hasta için hayati tehlike veya tıbbi müdahale ile ilgili hastanın kararını bildirememesi durumu söz

konusu ise, 360-IQ Sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kamu Sağlığının Korunması Hakkında Kanun'un⁸⁶ 26. maddesine göre, müdahale ile ilgili karar hekim heyeti tarafından verilir. Heyetin bulunmaması durumunda tıbbi müdahale ile ilgili karar, tıbbi kurumun yöneticisine bilgi verilmesi ile alınır veya direk tedavi hekimi tarafından verilir.

3.7.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Nakil amacıyla ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun IV. bölümünde yer bulmuştur. Ölüden organ alımında, ölünün cesedine saygılı davranış gösterilmeli, l vericiye ve alıcıya ve akrabalarına ait bilgilerin gizliliğinin korunması ilkesine uyulması gerekmektedir (madde 4.2.). Ölüden organ alımı bittikten sonra, ölüden alınmış olan her bir organ ile ilgili, valilikçe tayin olunan yetkili kurum tarafından belirlenen şekle uygun 3 nüsha halinde Tutanak düzenlenir. Tutanaklardan bir nüsha alımı yapan tıbbi kurumda bırakılır, bir nüsha alınan organ ile beraber nakli yapacak olan tıbbi kuruma diğer nüshası da İrtibat Kurumuna gönderilir (madde 27.1.).

3.7.5.1. Ölüden organ alımında rıza

Azerbaycan hukukunda ölüden organ alımında rıza konusuna ilişkin hükümler hukukumuz ile aynıdır. İlgili hüküm Azerbacan Organ Nakli Kanununun 21. Maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre, "...kişi hayatta iken, ölümünden sonra organ ve dokularının alınabileceğine dair yine yasa ile belirlenen usule uygun olarak yazılı onay vermiş ise, organlar ve dokuları nakil, eğitim ve bilimsel araştırmalar amacıyla alınabilir" (madde 21.1.). Hayatta iken ölümünden sonra organ ve dokularının alınması ile ilgili herhangi bir açıklaması olmamış ise ölümünden sonra, eşi, eşi yok ise reşit çocukları veya ebeveynleri, onlar da yok ise, kardeşlerinin onayı ile organ ve dokuları nakil, eğitim ve bilimsel araştırmalar amacıyla alınabilir

⁸⁶360-IQ Sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kamu Sağlığının Korunması Hakkında Kanun (halinin sağlamlığının qorunması hağında Azrbaycan Respublikasının Qanunu), erişim: <https://e-qanun.az/framework/4078>; erişim tarihi: 28.04.2022

(madde 21.2.). Hayatta iken kişi, ölümünden sonra organ vedokularının alınmasına izin vermediğine dair yazılı şekilde açıklamada bulunmuş ise, nakil amacıyla organ ve dokuları alınamaz (madde 21.3.).

ODNK 14. maddesinde bulunan ve kaza veya doğal afetler sonucu vücudunun uğradığı ağır harabiyet nedeniyle yaşamı sona ermiş olan bir kişilerden organ alımına dair istisnai hükmün hemen hemen aynısı Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun 21.4 maddesinde mevcuttur. Maddeye göre, "kaza ve doğal afet sonucunda beyin ölümü gerçekleşenlerden, ölümden önce organ bağışından açıkça imtina etmedikçe ve 21.2. de sayılı akrabaların bulunmaması halinde, nakil amacıyla organ alımı yapılabilir. Azerbaycan Cumhuriyeti Adli Ekspertiz Faaliyeti Hakkındaki Kanun hükümleri doğrultusunda adli inceleme yapılması gerektiği hallerde, nakil amaçlı organ alımı, nakil koordinatörünün davet ettiği adli tıp uzmanının iştiraki ile yapılır" (21.4.).

3.7.5.2. Beyin Ölümü

Beyin ölümünün tanımı Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun 1.maddesinde "Ölü Verici" tanımında açıklanmıştır. Tanıma göre kişinin ölü sayılması için, biyolojik ölümün veya tüm fonksiyonlarının geri dönüşümü olmayacak şekilde yitirilmesi ile beyin ölümünün gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Azerbaycan hukukunda "...ölüden nakil amacıyla organ alımının yapılabilmesi yalnız Azerbaycan Cumhuriyeti Kamu Sağlığının Korunması Hakkında Kanun hükümleri ile öngörölmüş koşullar dikkate alınarak biyolojik veya beyin ölümünün gerçekleştiğini tespit eden hekim heyetinin kararı ve tıbbi kurumun yöneticisinin onayı ile mümkündür" (madde 25.1.). Biyolojik veya beyin ölümü tespiti hakkında karar, organın nakil için götüröldüğü tıbbi kurumda on beş yıl boyunca saklanmalıdır (madde 25.3.). Kanunun 25.3. bendi ile, biyolojik veya beyin ölümünün varlığını tespit edecek hekim heyetinde nakli yapacak hekimin ve nakil koordinatörünün bulunması yasaklanmıştır.

3.7.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Azerbaycan Cumhuriyeti Ceza Kanunu⁸⁷ ile organ ve doku nakli ile ilgili suçlar belirlenmiştir. Belirtilen kanunun "Savaş Kuralları ve Teamüllerinin İhlali" başlıklı 115. maddesinde, "Kasten Adam Öldürme" başlıklı 120. maddesinde, "Kasten Sağlığa Ağır Zarar Verme" başlıklı 126. maddesinde, "Kasten Sağlığa Hafif Zarar Verme" başlıklı 127. maddesinde, "İnsan Organ Ve Dokularının Alım-Satımı Ve Nakil Amacıyla Zorla Alınması" başlıklı 137. maddesinde, "İnsan Kaçırma" başlıklı 144. maddesinde ayrıntı hükümler bulunmaktadır.

Örnek olarak, "Kasten Adam Öldürme" başlıklı 120. maddenin 2.5. fıkrasında, gelir sağlamak amacıyla veya sipariş üzerine veya zarar görmüş mağdurun organ ve dokularını almak maksadı ile adam öldüren kişi, on dört yıldan yirmi yıla kadar hapis veya müebbet hapis ile cezalandırılır, denmektedir.

3.7.7.Reklam Yasağı

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun 31.2. maddesinde, organ vericiliğinin teşviki amacıyla, tıbbi kuruluşlar, gayri-resmi teşkilatlar tarafından Reklam Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu⁸⁸ hükümlerine uygun olarak, sosyal reklamlar yayımlanabileceği, seminer ve konferanslar düzenlenebileceği belirtilmiştir. Kanunun 32. maddesi ile organ alım-satımına ilişkin reklam yasaklanmıştır.

⁸⁷Azerbaycan Ceza Kanunu (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi), erişim: <http://e-qanun.az/framework/46947>, erişim tarihi: 18.04.2021

⁸⁸Reklam Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (Reklam haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu), erişim: <http://www.e-qanun.az/framework/30348>, erişim tarihi: 02.04.2021

3.7.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun "Organ Ve/Veya Dokuların Alınması, Ve Naklini Gerçekleştiren Tıbbi Kurumlar" başlıklı 7. maddesinde, canlı vericiden veya ölüden alınması, hazırlanması, saklanması, taşınması, ithali ve ihracı ancak, ilgili valilikler (icra hakimiyeti) tarafından listesi belirlenen uzmanlaşmış devlet hastanelerinde, sahip olunan ruhsatlara ilaveten Azerbaycan Cumhuriyeti Ruhsatlar Ve İzinler Hakkında Kanun hükümleri doğrultusunda izin almış özel tıbbi kurumlardan yapılabildiği belirtilmiştir. Organların nakli, ilgili valilikler (icra hakimiyeti) tarafından belirlenen yetkili kurum tarafından listesi onaylanan uzmanlaşmış tıbbi kurumlarca yapılabilmektedir (madde 7.2.). Organ bağıışı ve nakil organizasyonu ve iletişimi, ilgili valilikler (icra hakimiyeti) tarafından belirlenen yetkili kurum tarafından oluşturulan İrtibat Kurumu tarafından gerçekleştirilir (madde 9.1.).

3.7.9. Merkezi Nakil Sicili

Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nda merkezi sicile ilişkin bilgi mevcuttur. Kanunun "Verici, Alıcı ve Organlara İlişkin Merkez Devlet Veri Kaynağı" başlıklı 13. maddesinde, organ bağıışı ve nakli faaliyetinin temini amacıyla, merkezi veritabanı oluşturulması, merkezi veritabanında, ölümünden sonra organlarını bağıışlayanların sicili, ölümünden sonra organlarının alınmasından imtina edenlerin sicili, canlı verici sicili, alıcı sicili, kemik iliğı vericileri sicili, yapay organ ve doku taşıyıcıları sicili, nakil konusunda yetkili tıbbi kuruluşlar sicili, organ alımı, hazırlanması, saklanması, taşınması, ithalatı ve ihracatı yapan tıbbi kurumlar sicili, nakil alanında koordinatör sicili, nakil uzmanları sicili gibi sicillerin oluşturulması öngörülmüştür.

3.7.10. Uluslararası İş Birliği

Uluslararası İş Birliğine dair hükümler Azerbaycan Organ Nakli Kanunu'nun "Uluslararası İş Birliği" başlıklı 33. maddesinde bulunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uygun olarak, saire devletler ve uluslararası teşkilatlar ile organ bağışı ve nakli alanında iş birliği yapacaktır. Kanuna göre, organ nakli alanında iş birliği yapılabileceği konular şunlardır: "...organ ve doku değişimi; bağış konusu organ, aynı zamanda merkezi devlet bilgi veri tabanında bulunan kök hücreler ile ilgili bilgilerin gizliliğine riayet edilmesi ile paylaşımı; bilim-teknoloji alanında iş birliği vs...".

3.8. LİTVANYA'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

11 Mart 1990 yılında Litvanya'da Bağımsızlık Bildirgesi yayımlanmış, böylece Litvanya Cumhuriyeti, Sovyetler Birliğinden ayrılan ilk ülke olmuştur. Litvanya 2004 yılında Nato'ya ve 2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olmuştur.

Organ nakli alanındaki başlıca düzenlemesi, Litvanya Cumhuriyeti İnsan Doku, Hücre Ve Organlarının Bağışı Ve Nakli Hakkında Kanun'dur⁸⁹ (metinde "Litvanya Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).

3.8.1. Litvanya Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

İlgili tanımlar Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde yer almaktadır. Maddenin, 17. bendine göre, "hücre", herhangi bir bağ dokusu ile bağlı olmayan, canlı bir insan organizmasının temel yapısal birimi, 2. bendine göre; "doku", insan vücudunda hücreler tarafından oluşturulan tüm bileşen kısımları anlamına gelir. Maddenin 18. bendinde organ, insan vücudunun farklı dokulardan oluşan, yapısını, damarlanmasını ve fizyolojik fonksiyonları geliştirme kapasitesini önemli bir özerklikle koruyan kısmı olarak tanımlanmıştır. Bir organın bir parçası, işlevi insan vücudundaki tüm organla aynı amaç için kullanılacaksa, yapı ve damarlanma gereksinimlerini koruyacaksa da bir organ olarak kabul edilir denmektedir.

⁸⁹Litvanya Organ Nakli Kanunu (Republic Of Lithuania Law On Donation And Transplantation Of Human Tissues, Cells And Organs 19 November 1996 No I-1626), erişim: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/19d1d990225011e6acbed8d454428fb7?jfwid=191fum8213>, erişim tarihi: 30.05.2021

3.8.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Canlı bir vericinin hücre, doku ve organları ancak alıcının tedavisi için bağışlanabilir (Litvanya Organ Nakli Kanunu, 6/1).

Canlıdan doku, hücre ve organlarının alınmasının yasak olduğu haller Sağlık Bakanı tarafından belirlenir (madde 6/7 -son cümle). Canlı bir vericinin dokuları, hücreleri veya organları nakil için alınmadan önce, vericinin ve organlarının karakterize edilmesi, Sağlık Bakanı tarafından onaylanan Canlı Donörün Doku, Hücre veya Organlarının Bağışı ve Nakli Sürecinin Uygulama Usul ve Koşullarına uygun olarak gerçekleştirilir (madde 6/8). Sağlık kuruluşunda canlı vericinin doku veya organlarının bağış ve nakil işlemlerinin uygulanmasına ilişkin prosedür, Sağlık Bakanı tarafından belirlenir (madde6/9 -son cümle).

3.8.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Litvanya'da da organ ve doku bağışı sebebiyle maddi karşılık alınmaması ilkesi söz konusudur. Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun "İnsan Dokularının, Hücrelerinin Ve Organlarının Bağışı ve Nakli Sürecinin İlkeleri" başlıklı 3. maddesinde, insan doku, hücre ve organlarının bağışlanması ve nakledilmesi süreci, gönüllülük, ödeme yapmama, gizlilik, insan onuruna saygı, vericinin veya alıcının sağlığına potansiyel bir riskten daha fazla beklenen terapötik (tedavi) fayda ilkelerine göre gerçekleştirilir denmektedir.

Bunun dışında, Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun "Ticari İşlem Yasağı" başlıklı IV. bölümünde, yaşayan veya ölen kişinin dokuları, hücreleri ve organları ticari işlem konusu olamayacağına dair hüküm yer almaktadır (madde 13/cümle 1).

Yine organ ve dokuların alınmasında maddi kazanç yasağı öngören, Avrupa Konseyi çerçevesinde 4 Nisan 1997 tarihinde imzaya açılmış olan Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması

Sözleşmesi (CETS No.164), Litvanya Cumhuriyeti tarafından 04.04.1997 tarihinde imzalanmış, 17.10.2002 tarihinde onaylanmış ve 01.02.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁹⁰

3.8.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlı vericiden organ alımı, Kanun'un 6. maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre, canlı vericinin doku ve hücrelerini bağışlaması ancak alıcının tedavisi için mümkündür (6/1). Canlı vericinin doku, hücre ve organlarının alınmasının yasak olduğu haller Sağlık Bakanı tarafından belirlenir (madde 6/7- son cümle). Canlı bir vericinin dokuları, hücreleri veya organları nakil için alınmadan önce, bir vericinin ve organlarının karakterizasyonlarının hazırlanmasına ilişkin bilgiler, Sağlık Bakanı tarafından onaylanan Canlı Donörün Doku, Hücre veya Organlarının Bağışı ve Nakli Sürecinin Uygulama Usul ve Koşullarına uygun olarak derlenir...Sağlık kuruluşunda canlı vericinin doku veya organlarının bağış ve nakil işlemlerinin uygulanmasına ilişkin prosedür Sağlık Bakanı tarafından belirlenir (Litvanya Organ Nakli Kanunu, 6/8-9).

3.8.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun "İnsan Doku, Hücre Ve Organlarının Bağış Ve Transplantasyon Sürecinin Esasları" başlıklı 3. maddesinde gönüllülük ilkeler arasında sayılmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere bu ülkede de kimse organ ve doku bağışına zorlanamaz.

3.8.4.2. Akrabalık İlişkisi

Litvanya Organ Nakli Kanunu'nda, da, canlıdan kendini yenilemeyen doku ve organ naklinin ancak vericinin eşine veya verici ile aralarından kan hısımlığı olan akrabalarına yapılabileceği ve çapraz olarak nakledilebileceği belirtilmiştir (6/2-2).

⁹⁰Bakınız dipnot No: 31

Bunun dışında, akrabalık ile ilgili organ nakline ilişkin bir hüküm de aynı kanunun 6. maddesinin 5 paragrafında bulunmaktadır. Hükümde, 18 yaşın altındaki bireylerden kendini yenileyen organ ve doku alımına ilişkin şartlar sayılmış ve bu şartlardan birinin, tedavi olarak kişinin alıcının yakın akrabası olma koşuludur.

3.8.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Canlı Vericinin bağış ile ilgili bilgilendirilmesi gerektiğine ilişkin hüküm Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun 6. maddesinin 7. paragrafında bulunmaktadır. Hükme göre, yaşayan bir bağışçı (eğer yaşayan bağışçı reşit değil ise, ebeveynleri/evlat edinenleri/vasileri/yasal temsilcileri), bağışta bulunmanın olası sağlık sonuçları hakkında bilgilendirilmelidir. "Hücre/Doku/Organ Bağışı ve Nakli Sürecinin İlişkin Prosedür" başlıklı 4. maddesinin 3. bendinde, muvafakat vermeden önce, bir kişi, Sağlık Bakanı tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak, bağış koşulları ve prosedürü hakkında ve doku, hücre veya organlarını verme kararını her zaman değiştirebileceği konusunda bilgilendirilmelidir denmektedir.

Kanun'da alıcının bilgilendirilmesi gerektiğine dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla beraber 3 Ekim 1996 tarih ve I-1562 Sayılı Litvanya Cumhuriyeti Hasta Hakları Ve Sağlığa Verilen Zararların Tazmini Hakkında Kanun'un⁹¹ (metinde "Litvanya Hasta Hakları Kanunu" olarak anılmaktadır) "Bilgi Edinme Hakkı" başlıklı 6. maddesinin 4. fıkrasında, organ alıcısının (hastanın) bilgilendirilmesi yükümlülüğü mevcuttur. İlgili maddede belirtildiği gibi hasta, sağlık durumu, hastalık teşhisi, tıbbi muayene sonuçları, tedavi yöntemleri ve tedavi sonucu tahmini hakkında bilgi alma hakkına sahiptir. Bilgi, hastaya, ilgili özel tıbbi terimlerin bir açıklaması ile birlikte, anlayabileceği bir biçimde sağlanmalıdır. Tedaviye ilişkin bilgi verirken, hekim, hastaya tedavinin seyrini, tedavinin olası sonuçlarını, olası alternatif tedavi yöntemlerini ve hastanın önerilen tedaviyi kabul

⁹¹Litvanya Hasta Hakları Kanunu (Republic Of Lithuania Law On The Rights Of Patients And Compensation Of The Amage To Their Health), erişim:<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.42491&category=TAD>, erişim tarihi: 20.07.2021

veya reddetmesini etkileyebilecek diğer durumları ve önerilen tedavinin reddedilmesinin olası sonuçlarını açıklamalıdır' denmektedir.

3.8.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun 4. maddesinin 4. bendine göre, 18 yaşından büyük olup kısmen veya tam olarak ehliyete sahip olmayan şahıslardan hücre, doku ve organ alınması yasaktır. Aynı maddenin 5. bendine göre, reşit olmayanlardan kendini yenilemeyen doku ve organ alınması yasaktır.

Bir çocuğun, kendini yenileyebilen doku ve hücrelerinin alınabilmesi/bağışlanabilmesi ancak aşağıda yazılı tüm koşulların varlığında söz konusu olabilir. Bu koşullar şunlardır: (1) yenilenebilen doku ve hücrelerin alınabileceği uygun yetişkin donörün mevcut olmaması; (2) 18 yaşına gelmeden önce, 18 yaşına gelmeden tam yasal ehliyete sahip olanlar hariç) çocuğun ebeveynleri/evlat edinenleri//vasileri/yasal temsilcileri tarafından bağış ve nakle onay vermeleri; (3) 14 yaşından büyük olan çocuğun, yenilenebilen doku ve hücrelerinin bağış ve nakli için onay beyanını imzalaması; (4) doku ve hücrelerin, vericinin yakın bir akrabasını tedavi etmek amacıyla nakledilmesi (Litvanya Organ Nakli Kanunu, 6/5).

3.8.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Mutlak hayati tehlikenin bulunduğu durumlar ile ilgili Litvanya Organ Nakli Kanunu'nda hüküm bulunmamaktadır. Ancak Litvanya Hasta Hakları Kanunu'nun 8. maddesinin 3. ve 5. bendelerinde, hastanın onayının alınmadığı hayati tehlikenin bulunduğu hallerde hastanın/yasal temsilcisinin onayı alınmadan müdahalenin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Hastaya hayati (ilk veya acil) tıbbi yardım yapılırken bilinci yerinde değilse veya başka bir nedenle iradesi bilinmiyorsa ve hayati veya sağlığı için ciddi bir tehdit söz konusu ise, gereken tıbbi müdahalenin hastanın onayı alınmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Litvanya Hasta Hakları

Kanunu, 8/3). "...(ilk yardım veya acil) tıbbi yardımın sağlanması gerektiği sırada, hastanın yasal temsilcisinin rızasının temin edilememesi, alınamaması veya izin verilmemesi durumunda, yapılacak müdahalenin gerekliliği hususunda tedavi eden hekim veya hemşirenin kanaati söz konusu ise müdahale, yasal temsilcinin izni alınmadan gerçekleştirilir ve hasta kayıtlarına bu hususta açıklama eklenir" (Litvanya Hasta Hakları Kanunu, 8/5).

3.8.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun 5. maddesinde yer almaktadır. Ölüden canlıya doku ve organ nakli ancak tedavi amacıyla yapılabilir (5/1). Ölüden nakil amaçlı doku veya organ alımı yapılmadan önce, donör ve organlarının karakterizasyonu için gerekli tüm veriler, Sağlık Bakanı tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak toplanmalıdır (5/7). Ölüden doku ve organ alımının ve naklinin sağlık kuruluşunda gerçekleştirilmesi usulüne ilişkin kurallar, Sağlık Bakanı tarafından belirlenmektedir (5/9).

3.8.5.1. Ölüden Organ Alımında Rıza

Tam ehliyete sahip her bir şahıs, Sağlık Bakanlığının belirlediği usule uygun olarak, hayatta iken ölümünden sonra doku ve organlarının alınmasına muvafakat etmediğini beyan etme hakkına sahiptir (Litvanya Organ Nakli Kanunu, 4/2).

Kişi hayatta iken, işbu Kanun'un 4. maddesinin (1) ve (2) bentlerinde belirtilen şekilde ölümünden sonra doku ve organlarının nakil için alınması ile ilgili beyanı mevcut değil ise ve ölenin yakınları Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen usule uygun olarak buna muvafakat ediyorlar ise, ölüden nakil amacıyla doku ve organ alımına izin verilmektedir. Bu maddenin 4. bendinde belirtilen durum dışında, yakınlarının onayı alınmadan ölenin doku veya organları alınmaz (Litvanya Organ Nakli Kanunu, 5/2). Maddenin 2. fıkrasında belirtilen durumda, ölen kişinin akrabalarından şu öncelik sırasına göre rıza istenir: eş, yetişkin çocuklar (evlat

edinilen çocuklar), ebeveynler (evlat edinen ebeveynler), erkek kardeşler (kız kardeşler). Rıza yukarıda belirtilen kişilerden biri tarafından öncelik sırasına göre verilmişse, ölenin diğer yakınlarının rızası aranmaz. İtirazın yukarıda belirtilen kişilerden biri tarafından öncelik sırasına göre ifade edilmesi halinde, ölen kişinin doku veya organlarının alımı ve nakli yasaktır (Litvanya Organ Nakli Kanunu, 5/3).

3.8.5.2. Beyin Ölümü

Kanun'un 5. maddesinin 6. fıkrasında ölüm tespiti, Litvanya Cumhuriyeti İnsan Ölümünün Tespiti ve Acil Durumlar Hakkında Kanun⁹² (metinde "Litvanya Ölüm Tespiti Kanunu" olarak anılmaktadır) hükümlerinde belirtildiği şekilde belirleneceği yazılıdır. Kanunun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde belirtildiği üzere ölüm, bir insan organizmasının işlevinin geri döndürülemez şekilde kaybı anlamına gelir; Beyin ölümü, insanın bazı organları ve organ sistemleri hala işlev görse de tüm insan beyninin geri dönüşü olmayan fonksiyon kaybı anlamına gelir.

Beyin ölümünün tanımlanması: (1) Beyin ölümü, beyninin işlevlerinin tümünün geri dönüşü olmayan bir şekilde kaybolduğuna ve dolaşım ve solunum yapay önlemlerle desteklenerek devam ettirilebildiğine dair testlerle kanıtlandıktan sonra belirlenecektir; (2) Beyin fonksiyonlarının geri dönüşü olmayacak şekilde kayıp kriterleri ve izlenecek usul Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenmektedir (Litvanya Ölüm Tespiti Kanunu, 6).

Beyin ölümünün tespiti için koşullar ve prosedür şu şekildedir: (1) Beyin ölümü sadece yatarak tedavi ve bakım hizmeti veren sağlık kuruluşunda belirlenir; (2) Beyin ölümü, bir nörolog veya beyin cerrahı bulunan en az üç hekimden oluşan heyet tarafından tespit edilir; (3) Beyin ölümünü tespit edilir iken, herhangi bir

⁹²Litvanya Cumhuriyeti İnsan Ölümünün Tespiti ve Acil Durumlar Hakkında Kanun (Republic Of Lithuania Law On The Establishment Of Death Of A Human Being, And On Critical Conditions 25 March 1997 No. VIII-157), erişim: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.327103/format/ISO_PDF/, erişim tarihi: 22.07.2021

şekilde ölen kişinin organ veya dokularının nakli ile ilgisi bulunan herhangi bir hekim, ölüm tespiti yapan heyete iştirak edemez (Litvanya Ölüm Tespiti Kanunu, 7).

Beyin ölümünün tespit edilmesinin sonuçları şunlardır: (1) Beyin ölümünün belirlenmesi üzerine, organ ve dokularının nakil için kullanılması öngörülüyor ise, hastaya uygulanan tüm tıbbi işlemler sonlandırılır; (2) Ölümünden sonra organ ve dokuları kullanılabilir olanlar ile ilgili, beyin ölümünün gerçekleştiği Ulusal Organ Nakli Bürosuna bildirilir; (3) Ölen kişinin organ ve dokularının nakledileceği hallerde, organ ve dokularının nakil açısından kalitesinin desteklenmesi için tıbbi bakım önlemlerinin uygulanmasına izin verilir (madde 8). Bu maddenin 4 üncü fıkrasında belirtilen şartların varlığı halinde, herhangi bir nedenle ölünün doku veya organlarının naklinde menfaati bulunanlar, ölünün doku ve organının çıkarılmasına ilişkin kararın alınmasına iştirak edemezler (madde 5/5).

3.8.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Kanun ve 26 Eylül 2000 tarihli ve VIII-1968 Sayılı Litvanya Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nda⁹³ (metinde "Litvanya Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır) organ nakli ile ilgili çeşitli hükümler mevcuttur. Kanun'un 10/2 maddesinde, Sağlık Bakanlığı'na bağlı Ulusal Organ Nakli Bürosu yetkilileri, bağış ve organ nakli hizmeti veren sağlık bakım kuruluşlarının faaliyetlerini denetlerken, bir suçun işlendiğine veya ilgili herhangi bir yasa hükmünün ihlal edildiğine dair bilgi edinmeleri durumunda, kolluk kuvvetlerine ve diğer yetkili makamlara bilgi verir denmektedir.

Litvanya Ceza Kanunu'nun "Uluslararası Hukuk Kapsamında Korunan Kişilere Bedensel Zarar Verme, İşkence veya Diğer İnsanlık Dışı Muamelelere Neden Olma veya Mülklerinin Korunmasını İhlal Etme" başlıklı 103. maddesinde, savaş zamanında veya silahlı bir çatışma veya bir saldırı, işgal veya ilhak sırasında,

⁹³Litvanya Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Republic Of Lithuania Law On The Approval And Entry Into Force Of The Criminal Code 26 September 2000 No VIII-1968), erişim:<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=q8i88l10w&documentId=a84fa232877611e5bca4ce385a9b7048&category=TAD#:~:text=1,-.The%20Criminal%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Lithuania%20shall%20be,acts%20by%20criminal%20law%20means..> erişim tarihi: 25.07.2021

uluslararası hukuk kapsamında korunan kişilere insanlık dışı muamele emri veren, teşvik eden veya organize eden veya insanlık dışı muameleye maruz kalan bir kişi: onlara bir hastalık ya da işkence; onlarla biyolojik veya tıbbi deney yapan, organlarını veya dokularını nakil amacıyla kanuna aykırı olarak alan, üç yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. 2. Bu maddenin 1 inci fıkrasında öngörülen fiili hileye başvurarak işleyen kişi, yedi yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır denmektedir.

Kanunun "İnsan Öldürme" başlıklı 129. maddesinde, 1. İnsan öldüren kişi yedi yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. 2. 1) küçük bir çocuk; 2) çaresiz durumdaki bir kişi; 3) yakın akrabası veya aile üyesi; 4) hamile bir kadın; 5) iki veya daha fazla kişi; 6) işkence yaparak veya özellikle zalimce başka bir şekilde; 7) diğer kişilerin hayatlarını tehlikeye atacak şekilde; 8) uygunsuz davranış nedeniyle; 9) paralı askerlik nedenleriyle; 10) mağdur tarafından resmi veya vatandaşlık görevlerinin yerine getirilmesi nedeniyle; 11) başka bir suçu gizlemek için; 12) mağdurun organ, doku veya hücrelerini elde etmek içininsan öldüren kişi, sekiz yıldan yirmi yıla kadar hapis veya müebbet hapis cezası ile cezalandırılır hükmü mevcuttur.

Yine aynı kanunun "Ağır Yaralama" başlıklı 135. maddesine göre, mağdurun organ, doku veya hücrelerinin elde edilmesi amacı ile sağlığına zarar veren kişi, iki yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Mağdurun organ, doku ve hücrelerini elde etmek amacı ile kişiyi hafif derecede yaralayan fail, beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (138/2-12).

Bunun dışında, yine Litvanya Ceza Kanunu'nun "İnsan Ticareti" başlıklı 147. maddesinde ve "Çocuk Ticareti" başlıklı 157. maddesinde organ nakli ile ilgili suçlar tanımlanmıştır.

3.8.7. Reklam Yasağı

Organ nakli ile ilgili reklamı yasaklayan hüküm Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun 13. maddesinin son cümlesinde bulunmaktadır. Hükme göre, maddi kazanç veya benzer bir karşılık vadi ile insan dokularının, hücrelerinin veya organlarının alım ve/veya satımına ilişkin reklam yapılması yasaktır.

3.8.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Sağlık Bakanlığı bünyesindeki Sağlık Hizmetleri Faaliyetlerine İlişkin Devlet Akreditasyon Servisi, yasal düzenlemelerle belirlenen usul uyarınca, insan dokusu, hücre, organ bağıışı ve nakil işlemleri hizmetlerinin sağlanması için nakil kurumlarının ruhsatlanmasını ve denetimini yapar (Litvanya Organ Nakli Kanunu, 8/3). Madde metninden anlaşıldığı üzere, Litvanya'da organ ve doku nakli ilgili ruhsata sahip sağlık kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir.

3.8.9. Merkezi Nakil Sicili

Organ nakli ile ilgili merkezi sicil hakkında hükümler, Litvanya Organ Nakli Kanunu'nun "İnsan Doku, Hücre ve Organ Bağışçıları ve Alıcıları Sicili" başlıklı 7. maddesinde yer almaktadır. Maddeye göre, (1.) Litvanya Cumhuriyeti Hükümeti, İnsan Doku, Hücre ve Organ Bağışçıları ve Alıcıları Sicilini (bundan böyle "Sicil" olarak anılmaktadır) oluşturacak ve çalışmasına ilişkin düzenlemeyi yapacaktır; (2.) Sicil'de kayıt edilecek bilgiler şunlardır: (1) öldükten sonra dokularını, hücrelerini veya organlarını nakil için bağışlamaya rızalarını (itirazlarını) ifade eden kişiler; (2) canlı bağışçılar; (3) ölen bağışçılar; (4) alıcılar; (5) doku, hücre veya organların temin edilmesi, nakledilmesi veya imha edilmesine ilişkin bilgiler; (3.) Bilgiler, İnsan Doku, Hücre ve Organ Bağışçıları ve Alıcıları Sicili Yönetmeliği'nde (bundan sonra "Sicili Yönetmeliği" olarak anılmaktadır) belirtilen prosedüre uygun olarak Sicile kaydedilecektir; (4.) Sicilin yönetilmesi, Litvanya Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (bundan böyle 'Sağlık Bakanlığı' olarak anılmaktadır) tarafından

gerçekleştirilecektir; (5.) Sicilin idarecisi, Sağlık Bakanlığı'na bağlı Ulusal Organ Nakli Bürosudur; (6.) Sicil veri sağlayıcıları ve alıcıları, Sicil Yönetmediğinde belirtilen prosedüre uygun olarak Sicile bilgi ve belge veren ve Sicilden bilgi ve belge alanlardır; (7.) Sicil veri sağlayıcıları ve alıcıları hakları ve görevleri, Litvanya Cumhuriyeti Devlet Bilgi Kaynaklarının Yönetimi Kanunu, Sicil Yönetmeliği ve diğer yasalarca belirlenmektedir; (8.) Tedarikçiler, kendileri tarafından sağlanan veri, bilgi ve belgelerin düzgün bir şekilde kaydedilmesinden, zamanında sunulmasından ve ilgili kayıt verilerine uygunluğundan sorumludurlar; (9.) Kayıtta yer alan veriler gizli tutulacak ve yalnızca Litvanya Cumhuriyeti Kişisel Verileri Koruma Kanunu ve diğer düzenlemelerde belirtilen usule uygun olarak paylaşılacaktır; (10.) Sicil verilerinin gizliliği, Sicil verilerini kullanan tüm gerçek ve tüzel kişiler tarafından sağlanır; (11.) Sicile kaydedilen tüm verilerin izlenebilirliği sağlanmalıdır.

3.8.10. Uluslararası İş Birliği

Sağlık alanındaki uluslararası iş birliğine ilişkin hükümler, 19 Temmuz 1994 tarihli ve I-552 Numaralı Litvanya Sağlık Sistemi Hakkında Kanun'da⁹⁴ (metinde "Litvanya Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır) bulunmaktadır.

Adı geçen kanunun, "Bakanlıkların, Devlet Kurumlarının Sağlık Konularında Genel Yetkileri" başlıklı 62/16 maddesinde, sağlık alanında uluslararası iş birliğini geliştirme' ile ilgili ve kanunun "Son Hükümler" başlıklı VII. bölümünde yer alan "Sağlık Alanında Uluslararası İş Birliği Prensipleri" başlıklı 94. maddesi ile ayrıntılı hükümler öngörülmüştür.

⁹⁴Litvanya Sağlık Sistemi Hakkında Kanun (Republic Of Lithuania Law On Health System 19 July 1994 No: I-552), erişim: <https://vaspvt.gov.lt/files/EN/LAW%20ON%20HEALTH%20SYSTEM.pdf>, erişim tarihi: 05.09.2021

3.9. MOLDOVA'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

27 Ağustos 1991 yılında Moldova, Bağımsızlık Deklarasyonu ile Sovyetlerden ayrıldığını ilan etmiş, 1994 yılında Moldova Cumhuriyeti Anayasası kabul edilmiştir.

Moldova'nın organ ve doku nakline ilişkin başlıca düzenlemesi, 06.03.2008 tarih ve 42 Sayılı İnsan Organ, Doku Ve Hücre Nakline Dair Kanun'dur (metinde "Moldova Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).⁹⁵

3.9.1. Moldova Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Moldova Organ Nakli Kanunu'nun "Temel Kavramlar" başlıklı 2. maddesinde "organ", "doku" ve "hücre" tanımları yapılmıştır. Tanımlara göre organ, insan vücudunun yapısını, vasküler sistemini destekleyen ve önemli derecede özerklikle fizyolojik işlevleri yerine getiren çeşitli dokulardan oluşan parçasıdır. İnsan vücudunda organ gibi faaliyet gösteren, tam organa benzer öneme sahip organ parçası da bu anlamda organ olarak kabul edilmektedir (2/1/1); Doku, hücrelerden oluşan insan vücudunun tüm parçalarıdır (anatomik oluşumlardır) (2/1/2).

3.9.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Canlı bir donörden veya bir ölüden organ, doku ve hücre aktarımına ancak benzer verimlilikte alternatif tedavinin mevcut olmaması halinde izin verilir. (Moldova Organ Nakli Kanunu, 3/b).

⁹⁵Moldova Cumhuriyeti İnsan Organ, Doku ve Hücre Nakline Dair Kanun (Республика Молдова Закон № 42 от 06-03-2008 О трансплантации органов, тканей и клеток человека), erişim: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107093&lang=ru, erişim tarihi: 09.02.2021

3.9.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Moldova Organ Nakli Kanunu, "Maddi Kazanç Elde Etme Yasağı" başlıklı 27. maddesinde, organ, doku ve hücre donörlüğü ve nakli, bedelli sözleşme konusu oluşturamayacağı belirtilmiştir (27/3). Adı geçen kanun, maddi kazanç veya imtiyaz elde etme amacı ile, organ, doku ve hücre naklinin teşvik edilmesini de yasaklamıştır (27/4).

"İnsan Organ, Doku Ve Hücre Ticaretinin Yasaklanması" başlıklı 28. maddesinde, insan organı, dokusu ve hücrelerinin ticareti ile insan vücudu ve parçalarının ticaretinden maddi kazanç veya avantaj elde etmenin yasak olduğu (1) ve bunların kaçakçılığının suç olduğu ve ceza kanunu hükümleri doğrultusunda cezalandırıldığı (2) belirtilmektedir.

Organ alımı yapılabilmesi için, raporu aranan bağımsız komisyon, inceleme yaparak, organ, doku ve hücre verilmesinin maddi bir çıkarla yapılmadığını, insani amaç için, fedakarlıkla gerçekleştirildiğini denetler (Moldova Organ Nakli Kanunu, 18/3).

3.9.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlı vericiden organ, doku ve hücre alımına ilişkin hükümler Moldova Organ Nakli Kanunu'nun V. bölümünde yer almaktadır. Canlı vericiden organ, doku ve hücre alımının ancak sayılanların ölüden temin edilememesi durumunda mümkündür (madde15/1). Canlı vericiden organ alımının ancak bağımsız komisyon tarafından alımın yasal düzenlemelere uygun olduğuna ve etik açıdan kabul edilebilirliği dair inceleme yapıp, onay raporu verilmesi üzerine yapılabilir (madde 20).

3.9.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Moldova Hukukunda da canlı vericinin ancak serbest iradesi ile organ, doku ve hücre vermesi mümkün olduğu kabul edilmiştir. Moldova Organ Nakli Kanunu'nun 15/2 maddesinde, ergin canlı vericiden organ, doku ve hücre alımının ancak açık yazılı onayı ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. Alımın yapılabilmesi için, raporu aranan bağımsız komisyonun, araştırma yapıp, vericinin, organ, doku ve hücrelerini vermeye herhangi bir şekilde zorlanmadığını (18/1/d), alım başladığı ana kadar vericinin vazgeçme hakkına sahip olduğunu bilincinde olduğunu (18/1/e), vericinin baskı, tehdit, hile ile organ, doku ve hücre vermeye zorlanmadığı (18/2/b) hususlarında kanaate varması gerekmektedir.

3.9.4.2. Akrabalık İlişkisi

Yasada, canlı vericiden organ aktarımının sadece akrabalarla sınırlı olduğu hüküm mevcut değildir. Sadece Moldova Organ Nakli Kanunu'nun organ alımına ilişkin rıza açıklayamayacak şahısların korunmasına ilişkin 19. maddesinde, rızasını açıklayamayan şahıslardan, rejeneratif doku ve hücreler dışında herhangi bir organ, doku ve hücre alımı yapılamamaktadır. Bu durumlarda alım, ancak verici için riskin asgari seviyede olması ve sadece birinci derecedeki akrabalar için (reşit olmayan verici için bunlar kardeşlerdir) alınması şartı ile, bağışçının kanuni temsilcilerinin veya vesayet ve vesayet makamının rızası üzerine bağımsız komisyonun kararı ile mümkün olabileceği belirtilmiştir.

3.9.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Moldova Organ Nakli Kanunu'nun 15. maddesinin 3 bendinde, organ alımı için gerekli yazılı onamın, ancak vericinin hekim tarafından olası riskler ve fiziksel, psikolojik, aile içi ilişkiler ve mesleğini ilgilendirecek sonuçlar hakkında ayrıntılı olarak bilgilendirilmesi üzerinde alınabileceği belirtilmiştir. Kanununun 16. maddesinin 1. bendinde, aktarım için kendisine organ, doku ve hücre aktarılacak şahsın yazılı

onayı arandığı ve bu yazılı onayın, ancak aktarıma ilişkin olası risk ve sonuçlar hakkında ayrıntılı bilgilendirilme yapıldıktan sonra alınabileceği öngörülmüştür. Madde metninden anlaşıldığı üzere, aktarımın yapılabilmesi için alıcının ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

3.9.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Moldova Organ Nakli Kanunu'nun 15. maddesinin 1 fıkrasında, ancak tam fiil ehliyetine sahip şahıslardan organ, doku ve hücre alımının mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Moldova Cumhuriyeti 1107-XV Sayılı Medeni Kanun'un⁹⁶ "Tam Fiil Ehliyeti" başlıklı 26. maddesinin 1. cümlesinde, kişinin reşit olması, yani 18 yaşını doldurması ile tam fiil ehliyetine kavuştuğu kabul edilmiştir. Bununla beraber, Moldova Organ Nakli Kanunu'nun 19/2 maddesinde, reşit olmayan kişiden rejeneratif doku veya hücrelerin alınmasına, yalnızca vesayet ve vesayet makamının veya reşit olmayanın yasal temsilcilerinin her birinin onayı ile yapılabilir denmektedir.

3.9.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Kural olarak organ aktarımı için alıcının onayı aranmakta ise de, Moldova Organ Nakli Kanunu'nun 16/3 maddesinde belirtildiği üzere, objektif koşullar nedeniyle alıcı, nakil için rızasını yazılı olarak ifade edemiyorsa ve gecikme, ölüm sonucuna yol açabiliyorsa ve ailesiyle zamanında iletişime geçmenin bir yolu yoksa nakil, alıcının rızası alınmadan gerçekleştirilir.

⁹⁶Moldova Cumhuriyeti Medeni Kanunu (Гражданский кодекс Республики Молдова), erişim: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397878&doc_id2=30397878#pos=56;-88&pos2=737;-100, erişim tarihi: 10.02.2021

3.9.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alınmasına ilişkin hükümler Moldova Organ Nakli Kanunu'nun IV. bölümünde bulunmaktadır.

3.9.5.1. Ölüden Organ Ve Doku Alımına Rıza

Moldova hukukunda, ölüden organ ve doku alınabilmesi için ölenin rızasının aranıp aranmayacağı hususunda çelişkiler mevcuttur. Moldova Organ Nakli Kanunu'nun 13. maddesinin 1. bendinde, ölüden organ, doku ve hücre alımının, ancak kanunlarca belirtilen şekilde ölümden önce beyan edilen rızanın varlığında mümkün olacağı, maddenin 2. bendinde, kişi hayatta iken, ölümünden sonra organ, doku ve hücrelerinin alınmaması hususunda beyanda bulunması durumunda, ölümünden sonra organ, doku ve hücre alımının yapılamayacağı yazıyor ise de, maddenin 3. bendinde, hayatta iken ölümünden sonra organ, doku ve hücrelerin alınmasına ilişkin kişinin rızası bulunmadığı halde, ailesinden en az bir yetişkinin, yasal temsilcisinin veya birinci derece başka herhangi akrabasının itirazı yok ise, ölüden organ, doku ve hücre alımının mümkün olduğu' ve 4. bendinde, ölüm tespitinden sonra, yakın akrabalarından veya yasal temsilcilerden herhangi birinin görüş bildirmek için müracaatının olmaması ve ölenin yakın akrabaları veya temsilcisi hakkında bilgi bulunmaması durumunda, yakın akraba veya temsilcinin onayı aranmaksızın ölüden organ, doku ve hücre alımı yapılabilmekte olduğu belirtilmiştir.

3.9.5.2. Ölümün Tespiti (Beyin Ölümü)

Ancak Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında belirlenen kriterler doğrultusunda ölüm tespiti yapılmış cesetten organ, doku ve hücre alımı yapılabilmektedir (Moldova Organ Nakli Kanunu, 10). Aynı kanununun 11. maddenin ilk cümlesinde, ölüden alım yapılmasına başlanmadan önce ölüm tespitinin yapılmış olması gerektiği yazılıdır. Moldova hukukunda ölümün iki farklı tespit türü

mevcuttur. Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından belirlenen testler doğrultusunda, bunlardan birincisi, 'a' bendinde belirtilen, normal veya normale yakın sıcaklığa sahip bir kişide tam ve geri dönüşümü olmayan kalp ve solunum durması durumunda tüm resüsitasyon önlemleri en az beş dakika boyunca uygulandığında, tüm testler açık bir şekilde beyin ve hayati öneme sahip diğer organlarda kan akışının olmadığını belirlemek sureti ile ölümün tespiti' ve ikincisi 'b' bendinde belirtilen 'yapay olarak kalp ve solunumun devam ettirildiği halde, beynin hayati öneme sahip merkezlerinde geri dönüşümü olmayan değişikliğin tespitidir.

3.9.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

18 Nisan 2002 tarihli ve 985-XV Sayılı Moldova Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nda⁹⁷ (metinde "Moldova Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır) organ ve doku alımı ile ilgili suçlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Örnek olarak, "Kasten Adam Öldürme" başlıklı 145. maddenin 2/n bendinde, ölümün, organ ve doku alımı, kullanımı veya satışı amacıyla gerçekleştirilmesi, suçun ağırlaştırıcı sebebi olarak sayılmış ve faillerin 15 ilden 20 yıla kadar hapis veya müebbet hapis ile cezalandırılacağı öngörülmüştür.

Moldova Ceza Kanunu'nun "Kasten Yaralama Ve İnsan Sağlığına Ağır Zarar Verme" başlıklı 151. Maddesinin 2/L bendinde, de, yaralamanın, organ ve doku alımı, kullanımı veya satışı amacıyla gerçekleştirilmesi, suçun ağırlaştırıcı sebebi olarak sayılmış ve faillerin 5 yıldan 12 yıla kadar hapis ile cezalandırılacağı öngörülmüştür. Maddenin 1. ve 2. fıkralarında sayılı eylemler sonucu mağdurun ölmesi halinde, faillerin 12 yıldan 15 yıla kadar hapis ile cezalandırılacakları kabul edilmiştir.

⁹⁷Moldova Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV), erişim: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30394923#pos=6;-116, erişim tarihi: 10.02.2021

İnsan Organ, Doku Ve Hücrelerinin Ticareti Sucu Ceza Kanunu'nun 158. maddesinde düzenlenmiştir. Yasalara aykırı olarak, insan doku ve hücrelerinin, yetkili olmayan kişiler tarafından ve/veya yetkili olmayan kurumlarda ve/veya vericinin onayına ilişkin hükümlere aykırı olarak ve/veya gelir sağlama amacıyla, satılması, alınması, çalınması, yasa dışı kullanımı, muhafazası, korunması, iletilmesi, edinilmesi, ithalatı, ihracatı ve nakli suç oluşturmakta ve failler, 2 yıldan 5 yıla kadar belirli görevleri veya faaliyeti yapmaktan men edilme ile birlikte 2 yıldan 5 yıla kadar hapis cezasına çarptırılır. Failin hükmü şahıs olması halinde, faaliyet yapma yasağı ile veya hükmü şahsın sona erdirilmesi ile beraber 2.000-4.000 (birim) para cezasına hükmolunur (Moldova Ceza Kanunu,158/1).

Sayıllı fiillerin insan organ ve organ parçaları ile ilgili gerçekleştirilmesi halinde failler, 2 yıldan 5 yıla kadar belirli görevleri veya faaliyeti yapmaktan men edilme ile birlikte 5 yıldan 12 yıla kadar hapis cezasına çarptırılır. Failin hükmü şahıs olması halinde, faaliyet yapma yasağı ile veya hükmü şahsın sona erdirilmesi ile beraber 4.000-6.000 (birim) para cezasına hükmolunur (158/2).

Ayrıca Moldova Ceza Kanunu'nun "İnsan Ticaret" başlıklı 165. maddesinde, "Çocuk Ticareti" başlıklı 206. maddesinde insan organ, doku ve hücrelerinin yasadışı alımı ile ilgili suçlar düzenlenmiş ve cezalar öngörülmüştür.

3.9.7. Reklam Yasağı

Moldova Ceza Kanunu'nun "İnsan Organ, Doku Ve Hücrelerinin Yasa Dışı Olarak Elde Edilmesi Veya Verilmesi Amacıyla Reklam" başlıklı 213-1. maddesinde, yasa dışı olarak insan organ, doku ve hücrelerinin edinilmesi veya bağışlanması ile ilgili olarak bilgilerin reklam yapılması, ilan edilmesi, iletişim araçları vasıtasıyla yayınlanması suç kabul edilmiş ve faillerin, 500-750 (birim) para cezasına veya 180-240 saat kamu lehine bedelsiz olarak çalışmaya çarptırılacağı veya failin hükmü şahıs olması halinde, 1300-1600 (birim) para cezasına hükmedileceği belirlenmiştir.

3.9.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

28 Mart 1995 tarihli ve 411 Sayılı Moldova Cumhuriyeti Sağlık Korunmasına Dair Kanunu'nun⁹⁸ (metinde "Moldova Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır) 30. maddesi ile, insan organ ve dokularının ancak devlet hastanelerinde, mevzuat hükümleri doğrultusunda gerçekleştirilebileceği öngörülmüştür.

Bunun dışında, Moldova Organ Nakli Kanunu'nun 9. maddesinde organ ve doku aktarımının kimler tarafından ve hangi kurumlarda yapılabileceğine dair ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. Nakil amacıyla organ alımı ve korunması, Acentenin müracaatı üzerine Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan ruhsat alan kamu hastanelerinde yapılabilmektedir. Nakil amacıyla doku ve hücre alımı ve korunması, Acentenin müracaatı üzerine Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan ruhsat alan kamu hastanelerinde yapılabilmektedir (madde 9/1). Organ nakli, Acentenin müracaatı üzerine Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan ruhsat alan kamu hastanelerinde, kalite ve güvenliği temin eden personel tarafından yapılabilmektedir. Doku ve hücre nakli, Acentenin müracaatı üzerine Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan ruhsat alan kamu hastanelerinde yapılabilmektedir (madde 9/3).

3.9.9. Nakil Acentesi, Alıcı Listesi, Verici Sicili

Nakil Acentesi, organ, doku ve hücre aktarımı alanında ulusal politikaları ve programları uygulayan, şahısların nakil hizmetlerine eşit erişimini sağlayan, Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı kamu kuruluşudur (Moldova Organ Nakli Kanunu, 4). Organ Bekleyenler Listesi'ni, Vericiler Sicili'ni oluşturmak ve idare etmek Acentenin görevleri arasındadır.

⁹⁸Moldova Cumhuriyeti Sağlık Korunmasına Dair Kanunu(Республика Молдова Закон № 411 от 28-03-1995о6 охране здоровья), erişim: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=65554&lang=ru, erişim tarihi: 07.02.2021

3.9.10. Uluslararası İş Birliği

Ulusal düzeyde olduğu gibi, Moldova Cumhuriyeti uluslararası düzeyde de organ, doku ve hücre değişimi ve nakli gerçekleştirilmektedir. Bu iş ve işlemler yapma görevi Acente'ye aittir (Moldova Organ Nakli Kanunu, 4/e). Acente, uluslararası ikili anlaşmalar kapsamında, organ, doku ve hücrelerin nakli ve değişimine izin verme konusunda münhasır yetkiye sahiptir ve değişim ve naklin, kalite ve güvenliğine ilişkin standartlara uygun yapılabilmesi için mümkün olan tüm önlemleri almakla yükümlüdür (madde 5/3).

3.10. LETONYA'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

21 Ağustos 1991 yılında Letonya Yüksek Şurası, Letonya Cumhuriyetinin Bağımsızlığını onaylamış ve Letonya Cumhuriyetinin Devlet Statüsüne Dair Anayasal Kanun kabul edilmiştir. 6 Eylül 1991 yılında Letonya'nın bağımsızlığı SSCB Devlet Şurasında kabul edilmiştir. 17 Eylül 1991 yılında Letonya Cumhuriyeti BM üyeliğine alınmış, ülke 10 Şubat 1995 yılında Avrupa Konseyine, 10 Şubat 1999 yılında ise, Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuştur.

Letonya Cumhuriyetinin organ nakline ilişkin başlıca düzenlemesi, 15 Aralık 1992 tarihli Vefat Edenlerin Vücudunun Korunması Ve İnsan Doku ve Organlarının Tıpta Kullanımı Hakkında Kanun'dur⁹⁹(metinde "Letonya Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır). Organ ve Doku nakline ilişkin oldukça ayrıntılı hükümler, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen 29.01.2013 tarihli 70 Numaralı İnsan Organlarının Tıpta Kullanımı, Canlı ve Ölüden Organ Aktarımı Hakkında Kararname'de mevcuttur (metinde "Letonya Organ Nakli Kararnamesi" olarak anılmaktadır).¹⁰⁰

3.10.1. Letonya Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Letonya Organ Nakli Kanunu'nda, organ ve doku tanımının yapılmadığını görüyoruz. Kararnamenin 2. Maddesinin 10. bendinde organ, farklı dokular tarafından oluşturulan, yapısını, damarlanmasını ve önemli düzeyde otonomi ile fizyolojik fonksiyonları geliştirme kapasitesini koruyan yapı olarak tanımlanmıştır.

⁹⁹Letonya Organ Nakli Kanunu (Latvijas Republikas Likums Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/62843-par-mirusa-cilveka-kermena-aizsardzibu-un-cilveka-audu-un-organu-izmantosanu-medicina>, erişim tarihi: 03.01.2021

¹⁰⁰Letonya Organ Nakli Kararnamesi (Ministru kabineta noteikumi Nr.70 Noteikumi par cilvēka orgānu izmantošanu medicīnā, kā arī cilvēka orgānu un miruša cilvēka ķermeņa izmantošanu medicīnas studijām), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/254753-noteikumi-par-cilveka-organu-izmantosanu-medicina-ka-ari-cilveka-organu-un-mirusa-cilveka-kermena-izmantosanu-medicinas-studijam>, erişim: 03.01.2021

3.10.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Letonya Organ Nakli Kanunu'nun "Canlı Vericiden Organ ve Alınması" başlıklı 13. maddesinde, canlı bir donörden doku ve organ alımı, ancak vericinin sağlığı için minimum riske izin verecek şekilde ve bahsi geçen müdahalenin amacı, niteliği, sonuçları ve riskleri hakkında donörün bilgilendirilmesi ve kendisinin yazılı onamı alınarak mümkün olduğu yazılıdır. Aynı maddede, "canlı bir donörden yalnızca geri nakil imkanı bulunan dokular alınabilir. İstisnai durumlarda, nakil amacıyla bir böbreğin alınmasına izin verilecektir" denmektedir. Canlı vericiden organ ve doku alınması Kabine Tarafından belirlenecek prosedüre bağlanmıştır (madde 14). Gönüllü olarak bağışlanan ve hukuka uygun olarak elde edilen doku ve organların, ancak Kabine tarafından belirlenen usullere göre muhafazasına ve kullanımına izin verilir (madde18/2).

3.10.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Letonya Organ Nakli Kanunu'nun "Ticari İşlem Yasağı" başlıklı 18. maddesine göre, yaşayan ve ölmüş bir insanın vücudundan organ ve dokuların alınması ve kullanılması, tıp biliminin gelişimine hizmet etmeli ve işin doğası gereği karşılıksız olmalıdır. Yaşayan veya ölmüş bir insanın vücudundan herhangi bir organ veya doku alınması, ancak taraf rızasına tam olarak riayet edilerek gerçekleştirilebilir ve alım satım konusu yapılamaz, ticari amaç ile alınamaz, taşınamaz ve kullanılamaz.

Organ ve dokuların alınmasında maddi kazanç yasağı öngören, Avrupa Konseyi çerçevesinde 4 Nisan 1997 tarihinde imzaya açılmış olan Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi (CETS No.164), Letonya Cumhuriyeti tarafından 04.04.1997 tarihinde

imzalanmış, 25.02.2010 tarihinde onaylanmış ve 01.06.2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁰¹

Yine, organ ticaretine cezai yaptırımlar getirilerek, organ ticaretinin engellenmesini amaçlayan, 25 Mart 2015 tarihli İnsan Organlarının Ticaretine Karşı Avrupa Sözleşmesi (CETS No.216), Letonya Cumhuriyeti tarafından 30.03.2017 tarihinde imzalanmış, 09.07.2019 tarihinde onaylanmış ve 01.11.2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁰²

3.10.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlı vericiden organ ve doku nakline ilişkin hükümler, Letonya Organ Nakli Kanunu'nun 4. bölümünde düzenlenmiştir. Kanun'un 14.maddesi ile, canlı vericiden doku ve organ alımı, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen prosedüre tabi tutulmuştur. Letonya Organ Nakli Kararnamesi'nde, prosedüre ilişkin oldukça ayrıntılı hükümler bulunmaktadır.

Letonya Organ Nakli Kararnamesi'nin 38. maddesinde, ancak kendisinden organ alınmasına ilişkin olumsuz tıbbi raporu olmayanların canlı bağışçı olabildiği, canlı vericiden organ alınabilmesinde sakınca olmadığına dair raporun heyet tarafından verildiği, heyetin, aralarında nakil merkezi hekiminin de bulunduğu ve tedarik kurumu tarafından oluşturulan hekimden oluştuğu belirtilmektedir. Organ bağışı sonucunda sağlığına ciddi zarar verilebilecek olduğu kişiler hakkında, "organ bağışına uygun olmama" raporu verilmekte ve rapor, bağışçının tıbbi kayıtları arasına alınmaktadır.

¹⁰¹Bakınız dipnot No: 31

¹⁰²Bakınız dipnot No: 32

3.10.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Letonya Organ Nakli Kararnamesi'nin 44. Maddesine göre, organ tedarik hekimi, maddede belirtilen, sağlık durumu, olası riskler, rapor sonuçları vesaire tüm ayrıntılı bilgileri verici ile paylaşmalı ve muhakkak vericinin yazılı onayını almalıdır.

Canlı vericiden organ alımından önce, tedarik kurumu hekimi tarafından, vericinin yazılı onayı alınıp dosyasına eklenecek, vericinin kendisine yapılan izahatları anladığından emin olunacak, vericinin soru sorma imkanı bulunacak, soruları anlaşılır şekilde cevaplandırılacak ve kendisine verilen bilgilerin onaylandığı belirtilecektir (Letonya Organ Nakli Kararnamesi, madde46).

Organ alımı gerçekleştirildiği ana kadar verici, bağıştan vazgeçebilir. Organ bağışından vazgeçildiğine dair yazılı beyan, vericinin tıbbi kayıtlarına eklenecektir (Letonya Organ Nakli Kararnamesi, madde 47).

3.10.4.2. Akrabalık İlişkisi

Letonya Cumhuriyeti organ ve doku nakline ilişkin düzenlemelerde, canlı vericiden organ ve doku nakli için akrabalık ilişkisinin arandığına dair hüküm mevcut değildir.

3.10.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Letonya Organ Nakli Kanunu'nun 13. maddesinde ve özellikle Kararname'de oldukça ayrıntılı bir şekilde canlı vericinin bilgilendirilmesi ile ilgili çeşitli hükümler bulunmaktadır. Örnek olarak, Kararname'nin 44. maddesinde, tedarik kurumu hekimi, organ alımından önce vericiye, organ alımı amacı, olası faydaları ve riskleri, vericiyi koruma tedbirleri, vericiye ait bilgi kaydı, bilgilerin korunması ve gizliliği, var ise, laboratuvar sonuçları, sonuçlar hakkında anlaşılır şekilde izah talep etme hakları bulunduğunu izah edecektir denmektedir.

3.10.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Letonya'da da incelenen diğer ülkeler gibi organ ve doku alımı ancak 18 yaşını tamamlayan tam ehliyetli kişilerden yapılabilmektedir. Letonya Cumhuriyeti Cesedinin Korunmasına ile İnsan Doku ve Organlarının Tıpta Kullanılmasına Dair Kanunu'un¹⁰³ 13. maddesinin birinci fıkrasına göre, canlı vericiden organ alınması ancak kişinin yazılı muvafakati ile mümkündür. Letonya Organ nakli Kararnamesinin 46/1 maddesi gereğince, organ alım kuruluşunun sağlık görevlisinin canlı vericiden organ almadan önce organ bağıışı için bağıışçıdan yazılı onay alması zorunludur. Letonya Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun¹⁰⁴ 1405, 1408 ve 219 maddelerinden anlaşıldığı üzere, 18 yaşın dolması ile kişi reşit olur.

3.10.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Letonya Organ Nakli Kararnamesi'nin 51 ve 52. maddeleri ile, ölüden organ ve doku alınamayacağı haller öngörülmüştür. 51. maddede, ölüm sebebi bilinmeyen, etiyojisi bilinmeyen hastalığa sahip olan, sınırlı sayı ile belirlenen kanser türleri dışından rahatsızlığı olan, prionların (lat: prion¹⁰⁵) sebep olduğu hastalık bulaştırma riski olan, kendisinde veya ailesinde Creutzfeldt-Jakob hastalığı olan, hızlı ilerleyen akıl veya sinir sistemi hastalığı veya nedeni bilinmeyen hastalığı olan ölüden organ alınmaz denmektedir. Kararnamenin 52. maddesi ile, HIV virüsü taşıyıcısı, hepatit B veya C anneden doğan, veya bulaş riskine maruz kalan ve en az 12 ay hastalıklı olan anneden süt emen 18 ay altı ölen çocuktan organ alınamayacağı' belirlenmiştir.

¹⁰³ Letonya Cumhuriyeti Cesedinin Korunmasına ile İnsan Doku ve Organlarının Tıpta Kullanılmasına Dair Kanunu (Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/62843-par-mirusa-cilveka-kermena-aizsardzibu-un-cilveka-audu-un-organu-izmantosanu-medicina>, erişim tarihi: 13.04.2022

¹⁰⁴ Letonya Cumhuriyeti Medeni Kanunu (LATVIJAS REPUBLIKAS LIKUMS Civillikums), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>, erişim tarihi: 13.04.2022

¹⁰⁵ "Prion" kelimesi proteinaceous ve infectious kelimelerinin ilk hecelerinden oluşmuştur. Viral hastalıklarda toksin üretiminden sorumlu, kendi kendini eşleyebilen ve enfekte proteinlerin yapımını sağlayan izole bir proteindir, erişim: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Prion>, erişim tarihi: 09.01.2021

Ölen bir insanın vücudunun korunması ve insan doku ve organlarının tıpta kullanılması, Sağlık Bakanlığının yürüttüğü Devlet görevidir. Sağlık Bakanlığının izni olmaksızın, herhangi bir kurum veya kuruluşun patolojik-anatomik muayene, vefat eden bir insanın vücudunun anatomik çalışmaları, canlı veya ölen bir insanın doku ve organlarının çıkarılması ve daha fazla kullanılması yasaktır (Letonya Organ Nakli Kanunu, 17). Kişiler tarafından gönüllü olarak bağışlanan ve hukuka uygun olarak elde edilen doku ve organların, özel listede sayılı doku ve organların muhafaza ve depolama merkezlerinde Bakanlarca belirlenen usullere göre muhafaza ve kullanımına izin verilir (Letonya Organ Nakli Kanunu, 18/son). Madde metninden anlaşıldığı üzere, ölüden organ ve doku alınması Sağlık Bakanlığının, muhafaza ve kullanımını ise, Bakanlar Kurulunun iznine tabidir.

3.10.5.1. Ölüden Organ Ve Doku Alımına Rıza

Letonya Organ Nakli Kanunu'nun "İnsanın Kendi Bedeni Üzerindeki Üstün Hakkı" başlıklı 2. maddesinde, hayatta iken organ ve dokularının ölümünden sonra alınmasına rıza göstermediğini beyan eden kişinin ölümünden sonra organ ve dokuları alınmaz. Kanunlarla aksi öngörülmedikçe, insanın yaşarken açıkladığı beyan, faaliyet türüne ve yargı alanına bakılmaksızın tüm tıbbi, bilim-egitim kuruluşları için bağlayıcıdır. Fiil ehliyetine sahip her bir şahıs ölümünden sonra vücudunun kullanılmasına muvafakat etmeyebilir ve bu beyanını belgeleyebilir. 3. maddede, kişi hayatta iken ölümünden sonra organlarının verilmesi ile ilgili rıza gösterdiğine veya izin vermediğine ilişkin işlem gerçekleştirmek isterse, Bakanlar Kurulunun belirlediği usule uygun olarak, Nüfus Müdürlüğüne yazılı olarak başvurması gerekir' yazmaktadır. Ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına ilişkin kişinin hayatta iken rıza gösterip göstermediğine dair Nüfus Müdürlüğü kayıtlarında herhangi bir kayıt mevcut değil ise, kişinin eşi, ebeveynleri, yetişkin çocukları, kardeşleri (yakın akrabaları), kişinin yaşarken ölümünden sonra organ ve dokularının alınması hususundaki isteğini organ ve doku alımı merkezine bildirme hakkına sahipler (Letonya Organ Nakli Kanunu, 4).

Kararname'nin 48. maddesi ile, ölüden organ alınmadan önce, tedarik kurumu tarafından Nüfus Müdürlüğünden şahsın organlarının alımına ilişkin rıza beyan edip etmediğini sorma yükümlülüğü getirilmiştir. Nüfus Müdürlüğünde kişinin ölümünden sonra organlarının alımına ilişkin rıza gösterdiğine veya müsaade etmediğine dair beyanının bulunmaması halinde, organ alımı, Kanun hükümleri doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

Kanun ve Kararname hükümlerinden de anlaşıldığı üzere, Letonya Hukukunda, ölüden organ ve doku alımında Varsayılan Rıza Karinesi geçerlidir. Aksi beyan edilmedikçe ve düzenlemelerde sayılı, aktarıma engel hastalıkların bulunmaması halinde, kural olarak ölüden organ alımı yapılabilmektedir. Ergin olmayan ölüden organ alımı ise, ebeveynlerden birinin veya çocuğun yasal temsilcisinin yazılı onayının alınmasına bağlanmıştır. Ebeveynlerden birinin veya yasal temsilcisinin yazılı izni olmadıkla, ergin olmayan ölüden organ veya doku alımı yapılamaz. (Letonya Organ Nakli Kanunu, 11/son cümle)

3.10.5.2. Beyin Ölümü

Letonya Organ Nakli Kanunu'nun 7. maddesi ile, beyin ölümü ve biyolojik ölüm olgusunun tespiti ve defin işlemlerinin başlaması Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen kurallara uygun olarak yapılacağı öngörülmüştür. Ölen bir kişinin doku ve organlarının, hastalıkların ve yaraların tedavisi için nakil amacıyla alınması, potansiyel bir vericinin beyin ölümü veya biyolojik ölümü doğrulanırsa yapılabilir (madde10). Bakanlar Kurulu, beyin ölümü ve biyolojik ölüm durumunda doku ve organ naklini gerçekleştirme prosedürünü belirler (madde12).

Kararname'nin 38 maddesine göre, vefat eden bir bağışçıdan, ancak beyin ölümü veya biyolojik ölüm tespiti yapıldıktan sonra organ ve doku alımı yapılabilir. Beyin veya biyolojik ölüm saati bağışçının tıbbi kayıtlarına (yatan hasta tıbbi kartına – örnek form no: 003/u) ölüm anı olarak kaydedilir (Kararname, m. 39).

3.10.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Letonya Organ Nakli Kanunu'nun 20. maddesi ile, kanun hükümlerini ihlal eden gerçek ve tüzel kişilerin, suçun ağırlık derecesine göre Kanun'da belirtilen şekilde sorumlu tutulacakları belirlenmiştir.

Letonya Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun¹⁰⁶ "İnsan Doku ve Organlarının Yasadışı Olarak Alınması" başlıklı 139. maddesinde, tıpta kullanılmak üzere, canlıdan veya ölüden yasalara aykırı şekilde organ veya doku alan sağlık çalışanı, beş yıla kadar meslek icrasından ve beş yıla kadar özgürlüğünden yoksun bırakılmak ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Letonya'ya karşı açılan Elbert Davasında¹⁰⁷ verilen 3 Nisan 2015 tarihli kararda, eşin, definden 2 yıl sonra kocasının organlarının çıkarılması konusunda bilgilendirildiği ve olayla ilgili bir ceza kovuşturması imkanı bulunduğuna ilişkin kararın ancak 5 yıl sonra açıklanmasının, insan onuruna zarar veren ve aşağılayıcı muamele olduğu kabul edilmiştir.

3.10.7. Reklam Yasağı

Letonya Organ Nakli Kanunu'nda ve Letonya Organ Nakli Kararnamesi'nde, organ nakli ile ilgili reklam yasağı öngören hüküm bulunmamaktadır.

3.10.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Letonya'da organ ve doku aktarımında başlıca yetkili iki tip kuruluşu mevcuttur. Bunlar tedarik kuruluşu ve nakil merkezidir. Kararname'nin 2.6. maddesinde tanımı yapılan tedarik kuruluşu, organ tedariki ve koordinesini

¹⁰⁶Letonya Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Latvijas Republikas Likums Latvijas kriminālkodeks), erişim: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html, erişim tarihi: 10.01.2021

¹⁰⁷Elbert Davası dosya içeriği, erişim: <http://sutyajnik.ru/documents/4803.pdf>, erişim tarihi: 11.01.2021

gerçekleştiren ve özel izinle faaliyet gösteren sağlık kuruluşu, bir bölümü veya uzman heyetinden oluşan bir yapıdır. Kararnamenin 2.18. maddesinde tanımı yapılan nakil merkezi, organ aktarımı gerçekleştirme konusunda özel izne sahip ve organ aktarımı yapan sağlık kuruluşu, bir bölümü veya uzman heyetinden oluşan bir yapıdır. Kararname'nin 7. maddesinde, sadece düzenleme hükümlerine uygun olarak tedarik kuruluşu ve nakil merkezi izinlerini alan kuruluşlar, aktarım amaçlı organ kullanma yetkisine sahiptirler denmektedir. Gereken izinlerin alınabilmesi için, kimlerin, nereye, hangi bilgi ve belgeleri ibraz ederek müracaat etmesi gerektiği Kararname'nin 8. maddesinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Şuanda Letonya'da tek bir nakil merkezi bulunmaktadır. 1974 yılında Sağlık Bakanlığı Kararı ile kurulan P.Stradina adına olan bu merkez Riga şehrinde faaliyet göstermektedir.¹⁰⁸

3.10.9. Uluslararası İş Birliği

Letonya Cumhuriyeti'nin başka devletlerle, organ ve doku aktarımı alanında iş birliği yapabileceğine dair hükümler Kararname'nin 79-82 maddelerinde düzenlenmiştir. Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler ile, organ değişimine ilişkin Avrupa Kuruluşları ile ve diğer ülkeler ile organ değişimi Acente denetimi altında gerçekleştirilebilmektedir. Denetim amacıyla Acente ilgili tarafların yetkili makamları ile sözleşmeler imzalayabilmektedir (madde 79). Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler ile, organ değişimine ilişkin Avrupa Kuruluşları ile ve diğer ülkeler ile organ değişimi yapılırken, tedarik kuruluşu, organ ve verici özelliklerine ilişkin bilgilerin organlara eklenmesini temin etmekle yükümlüdür (m.80). Organların vericiden alıcıya ve alıcıdan vericiye kadar takibi yapılıyor ise ve organlar işbu Kararname hükümlerine uygun kalite ve güvenilirliğe sahip ise, Acente tarafından organ değişimine izin verilmektedir (m. 81). Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler ile, organ değişimine ilişkin Avrupa Kuruluşları ile organ değişimi durumunda Tedarik Kuruluşu, işbu Kararname'nin 65, 66 ve 67. maddelerinde belirtilen kurallar

¹⁰⁸Letonya Nakil Merkezi, erişim: http://www.transplantacija.lv/informacija-o-donorah/centr_transplantaciji, erişim tarihi: 10.01.2021

doğrultusunda, organın vericiden alıcıya ve alıcıdan vericiye kadar takibini yapmakla ve ciddi yan etkiler ve sonuçlar hakkında bilgi vermekle yükümlüdür (m. 82).

3.11. KIRGIZİSTAN’DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

31 Ağustos 1991 yılında Kırgızistan bağımsızlığını kazanmış ve aynı yılın Aralık ayında diğer dört Orta Asya cumhuriyeti ile birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu’na katılmıştır.

Kırgız Cumhuriyetinde organ ve doku nakli, temel olarak 9 Ocak 2005 tarihli ve 6 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Vatandaşlarının Sağlığının Korunması Hakkında Kanun’un¹⁰⁹ (metinde "Kırgız Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır) 42. maddesi ve 13 Ocak 2000 tarihli 2 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti İnsan Organ Ve/Veya Doku Nakli Hakkında Kanun¹¹⁰(metinde "Kırgız Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır) hükümlerine esasen gerçekleştirilmektedir.

3.11.1. Kırgız Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Kırgız Organ Nakli Kanunu’nun "İşbu Kanunda Kullanılan Başlıca Terimler ve Anlamları" başlıklı 1. maddesinde, insan organ veveya dokularının tanımı mevcuttur. Tanıma göre organ, ortak işlev, yapı ve gelişime sahip evrimsel olarak oluşan doku sistemi şeklindeki vücudun bir parçasıdır. Dokular ise, tanıma göre, ortak işlev, yapı ve/veya oluşuma sahip hücre sistemi veya hücresel olmayan yapılardır.

3.11.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Kırgız Organ Nakli Kanunu ile, canlıdan veya ölüden organ ve doku naklinin, ancak hastanın hayatını kurtarma ya da diğer tıbbi bakım yöntemleriyle sağlığını

¹⁰⁹Kırgız Sağlık Kanunu (Закон Кыргызской Республики Об охране здоровья граждан в Кыргызской Республике от 9 января 2005 года № 6), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1602>, erişim tarihi: 11.02.2021

¹¹⁰Kırgız Organ Nakli Kanunu (Закон Кыргызской Республики О трансплантации органов и (или) тканей человека от 13 января 2000 года N 2), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/310?cl=ru-ru>, erişim tarihi: 10.02.2021

iyileştirme garantisi olmadığı durumlarda yapılabileceği kabul edilmiştir (madde 2/1). Canlıdan organ ve doku alımının ancak, hekimlerden oluşan sağlık komisyonu tarafından verilen ve alımın vericinin sağlığına önemli zarar vermeyeceğine dair rapor üzerine, vericinin usulüne uygun yazılı onayı alınmasından sonra mümkündür (madde2/2). Kanunda, kalp, akciğer, böbrek, karaciğer, kemik iliği ve Kırgız Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan listede yer alan diğer organ ve/veya dokuların aktarımı yapılabileceği belirtilmiştir (madde 3).

3.11.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Kırgız Sağlık Kanunu'nun 42. maddesinin 2. cümlesinde, insan organ ve/veya dokularının alım-satım ve ticari anlaşma konusu oluşturamayacağı yazılıdır. Benzer ve daha ayrıntılı hükümleri Kırgız Organ Nakli Kanunu'nun "İnsan Organ Ve/Veya Dokularının Satışının Kabul Edilemezliği" başlıklı 14. maddesinde görmekteyiz. Maddede, organ ve/veya doku alımı ve muhafazasını yapabilen sağlık kuruluşunun ve aynı zamanda sağlık personelinin, organ ve/veya doku satışı yapmasının yasak olduğu, satışının yapılması halinde ilgililerin Kırgız yasaları doğrultusunda sorumlu tutulacakları, belirtilmiştir.

3.11.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Kırgız Organ Nakli Kanunu'nun "Canlıdan Organ Ve/Veya Doku Alımına İlişkin Sınırlamalar" başlıklı 13. maddesinde, nakil amacıyla ancak alım sonucunda vericinin sağlığında geri dönüşümsüz olumsuz tesirin olmayacağı şartı ile çift organlardan biri, organ parçası veya doku alınmasının mümkün olduğu belirtilmiştir.

3.11.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Kırgız mevzuatına göre, vericinin serbest iradesi ile organ ve/veya doku vermesi öngörülmüştür. Kırgız Organ Nakli Kanunu'nun "Canlı Vericilere İlişkin Kriterler" başlıklı 4. maddesinin 2. cümlesinde, canlı vericiyi herhangi bir şekilde

organ ve/veya dokularını vermeye zorlayanların, Kırgız Cumhuriyeti yasaları doğrultusunda sorumlu tutulacakları belirtilmiştir.

3.11.4.2. Akrabalık İlişkisi

Kemik iliği nakli dışında her türlü organ ve doku nakli, ancak canlı alıcı ile genetik bağı olan kişilere yapılabilmektedir (Kırgız Organ Nakli Kanunu, 11/son cümle).

3.11.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Canlı Vericiden Organ Ve/Veya Doku Alımına İlişkin Şartlar' başlıklı Kırgız Organ Nakli Kanunu'nun 11. maddesinin birinci bendinde, canlıdan organ ve/veya doku alımı, ancak alım amacıyla gerçekleştirilecek tıbbi müdahale ve olası olumsuz sonuçları ile ilgili vericinin bilgilendirilmesi ile mümkün olabileceği belirtilmiştir.

Alıcıya organ ve/veya doku nakli yapılabilmesi için kural olarak kendisinin yazılı onayının alınması gerekmektedir. Kırgız Organ Nakli Kanunu'nun 7. maddesinin 2. cümlesinde belirtildiği üzere, alıcının yazılı onayı, ancak planlanan tıbbi müdahalenin olası olumsuz sonuçları hakkında alıcının bilgilendirilmesi üzerine mümkündür.

3.11.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Kemik iliği aktarımı dışında, 18 yaşını doldurmayanlardan ve yasalarca öngörülen şekilde ayırt etme gücü olmadığı tespit edilen kişilerden nakil amacıyla organ ve/veya doku alınması mümkün değildir (Kırgız Organ Nakli Kanunu, 4/1).

3.11.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Bilindiği gibi, organ ve doku nakli için alıcının rızası aranmaktadır. Fakat, ilgili tıbbi müdahalenin gecikmesi alıcının hayatını tehdit ediyor ise, bu durumlarda istisnai olarak alıcının veya ebeveynlerinin/yasal temsilcilerinin izni alınmadan organ ve doku aktarımı gerçekleştirilmektedir (Kırgız Organ Nakli Kanunu, 7/son cümle).

3.11.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve/veya doku alınmasına ilişkin hususlar Kırgız Organ Nakli Kanunu'nun II. bölümünde yer almaktadır. Organ ve/veya doku alınabilmesi, uzman hekim heyeti tarafından, ölümün şüphesiz olarak gerçekleştiğine dair rapor verilmesi üzerine mümkündür (madde 9/1). Ölüden organ ve/veya doku alımı, Kanun hükümlerine uyulması şartı ile sağlık kuruluşu başhekiminin izni ile yapılabilmektedir (madde 10/1). Otopsi yapılması gereken adli vakalarda, kadavradan organ ve/veya doku alımı, adli makamlara bilgi verilmek koşulu ile, adli tıp uzmanının izni ile yapılabilmektedir (Kırgız Organ Nakli Kanunu, 10/2).

3.11.5.1. Ölüden Organ Ve Doku Alımına Rıza

Kırgız hukukunda, ölüden organ ve doku alınmasında Varsayılan Rıza Sistemi kabul edilmiştir. "Organ Ve/Veya Doku Alımında Varsayılan Rıza" başlıklı 8. maddede, sağlık kuruluşuna, kişinin hayatta iken ölümünden sonra organlarının alınmasını istemediğine dair bilgi verilmesi veya bu hususta ölenin yakın akrabalarının veya yasal temsilcilerinin beyanda bulunması halinde, organ ve/veya doku alımı yapılamayacağı yazılıdır. Binaenaleyh, aksi yönde açık bir beyan yok ise ve sağlık kuruluşuna bilgi verilmemiş ise kişinin, ölümünden sonra organ ve dokularını alınabilmektedir.

3.11.5.2.Beyin Ölümü

Ölümün gerçekleşmesine dair rapor, Kırgız Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanan prosedür doğrultusunda, geri dönüşümü olmayan beyin ölümünün tespit edilmesi üzerine verilebilmektedir (Kırgız Organ Nakli Kanunu, 9/2). Organ ve/veya doku kullanımı ihtimali olan hallerde ölüm tespitine dair rapor hazırlayan hekim heyetinde, nakli yapacak hekimlerin, nakil faaliyeti gerçekleştiren veya nakille ilgili kendilerine hizmet bedeli ödenilen grup çalışanlarının bulunması yasaklanmıştır (Kırgız Organ Nakli Kanunu, 9/3).

3.11.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Kırgız Sağlık Kanunu'nun 42/son maddesi uyarınca, insan organ ve/veya doku ticareti, alım-satımı yapan kişiler Kırgız Cumhuriyeti yasaları doğrultusunda cezai sorumluluk taşımaktadırlar.

28 Ekim 2021 tarihli ve 127 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun¹¹¹ (metinde "Kırgız Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır) 122, 130, 140, 141, 165 ve 166 maddelerinde organ ve doku nakli ile ilgili suçların düzenlendiğini görmekteyiz.

Mesela, "Adam Öldürme" başlıklı 122. Maddenin 2. bendine, organ ve doku alınması amacıyla adam öldürenler hakkında, malın müsaderesi ile on iki yıldan on beş yıla kadar hapis veya malın müsaderesi ile veya müsaderesiz olarak müebbet hapis ile ceza verileceği öngörülmüştür.

Kırgız Ceza Kanunu'nun "İnsan Sağlığına Karşı İşlenen Suçlar" başlıklı 20.bölümde bulunan "İnsan Sağlığına Ağır Zarar Verilmesi" başlıklı 130. maddesinde, organ ve doku alınması amacıyla insana sağlığına ağır zarar verenler hakkında, altı yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası verileceği yazılıdır.

¹¹¹Kırgız Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309>, erişim tarihi: 15.02.2021

Kırgız Ceza Kanunu'nda düzenlenen diğer suçlar, 140. maddede mevcut Nakil Amacıyla İnsanı Organ Veya Dokusunu Vermeye Zorlama ve 141. maddede belirtilen Organ Veya Doku Nakline İlişkin Yasal Düzenlemelerin İhlali ve Organ Veya Dokuların Yasadışı Ticareti suçlarıdır.

Bunun dışında, "Hürriyete Karşı İşlenen Suçlar" başlıklı 25. bölümün, "İnsan Kaçırma" başlıklı 165. maddesinde, canlıdan veya ölüden nakil için organ veya doku alınması amacıyla insan kaçırılması, 166. maddesinde, aynı amaçla insan ticaretine ilişkin suçları düzenlenmiştir.

3.11.7. Reklam Yasağı

Kırgız mevzuatına göre organ ve dokulara ilişkin alım satım amaçlı reklam yapılması yasaktır. 24 Aralık 1998 tarihli 155 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Reklam Hakkında Kanun'un¹¹² "Belirli Mal Türlerine İlişkin Reklam Özellikleri" başlıklı 6. maddesinin 9. bendinde, reklamı yasak olan mal ve ürünler arasında, insan organ ve dokularına ilişkin ticari tekliflere ait reklamların da sayıldığını görmekteyiz.

3.11.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Kırgız Organ Nakli Kanunu'nun 5. maddesinde organ ve/veya doku alımı, işlenmesi ve naklini yapmaya yetkili kurumlar belirtilmiştir. Maddeye göre, Organ ve/veya dokuların alınması ve hazırlanması ancak devlet sağlık kuruluşlarında, organ ve/veya doku nakli, özel olarak nakil alanında uzmanlaşmış devlet sağlık kuruluşlarında yapılabilmektedir. Organ ve/veya doku alımı, işlenmesi ve naklini yapan hastaneler listesi ve bu hastanelerin faaliyetine ilişkin kurallar Kırgız Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanmaktadır (Kırgız Organ Nakli Kanunu, 5).

¹¹²Kırgız Reklam Kanunu (Закон Кыргызской Республики О рекламеот 24 декабря 1998 года № 155), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/162/210?cl=ru-ru>, erişim tarihi: 13.02.2021

3.11.9. Merkezi Nakil Sicili

İlgili düzenlemelerde organ nakli alanında merkezi sicil ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

3.11.10. Uluslararası İş Birliği

Uluslararası iş birliğine dair hükümler Kırgız Sağlık Kanunu'nun "Sağlığın Korunması Alanında Uluslararası İş Birliği" başlıklı 106. maddesinde bulunmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti uluslararası anlaşmalar imzalayarak başka ülkelerle sağlık alanında iş birliği gerçekleştirir. Uluslararası iş birliği Kırgız Cumhuriyeti ve diğer ülkelerin yasal hükümleri doğrultusunda belirlenir. Uluslararası anlaşma ile Kırgız Cumhuriyeti yasaları arasında çelişki bulunması halinde, uluslararası anlaşmada yazılı hükümler geçerlidir.

3.12. TACİKİSTAN’DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

9 Eylül 1991’de Tacikistan Parlamentosu bir deklarasyon yayımlayarak Tacikistan’ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nden ayrıldığını ve bağımsızlığını ilân etmiş ve 2 Mart 1992’de Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edilmiştir.

Organ ve doku nakli ile ilgili 30 Temmuz 2007 tarih ve 331 Numaralı Tacikistan Cumhuriyeti İnsan Organ Ve Dokularının Nakli Hakkında Kanun¹¹³ yürürlükten kaldırılmış ve insan organ ve dokularının nakline ilişkin düzenlemeler 30 Mayıs 2017 tarih ve 1413 Numaralı Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Kanunu’nda¹¹⁴ yer bulmuştur (metinde "Tacikistan Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır). Kanundaki en son değişiklikler 29.01.2021 tarihinde 1762 sayılı düzenleme ile yapılmıştır.

3.12.1. Tacikistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Tacikistan yasalarında organ ve doku tanımı, Tacikistan Sağlık Kanunu’nu "Temel Kavramlar" başlıklı 1. maddesinde bulunmaktadır. Maddeye göre organlar, vücudun belirli bir yapısı ve özel amacı olan kısımlar; dokular, hücre ve türevlerinden (hücre arası maddelerden) oluşan, benzer yapıya, gelişime ve fonksiyona sahip yapılardır.

¹¹³Tacikistan Cumhuriyeti İnsan Organ ve Dokularının Nakli Hakkında Kanun (yürürlükten kaldırılan) (Law Of The Republic Of Tajikistan of July 30, 2007 No. 331 About organ transplantation and (or) tissues of the person), erişim: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=18414>, erişim tarihi: 27.08.2021

¹¹⁴Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Kanunu(Кодекс Здравоохранения Республики Таджикистан от 15 марта 2017 года №712), erişim: <https://tajtrade.tj/media/Health%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Tajikistan.pdf>, erişim tarihi: 27.08.2021

3.12.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

İnsan organ ve dokularının nakli ancak, başkaca tıbbi yöntemlerle hastanın hayatını kurtarmanın ve/veya sağlığını iyileştirmenin imkansız olduğu durumlarda yapılabilir. (Tacikistan Sağlık Kanunu, madde 135/1)İlgili devlet sağlık kurumu tarafından liste olarak ilan edilen, kalp, böbrek, karaciğer, akciğer, beyin iliği ve benzeri organ veya dokular nakledilebilmektedir. (madde 136/1)Alıcının yaşamı ve sağlığı için tehlike oluşturan bir hastalıktan muzdarip kişiye ait organ ve/veya dokuların nakli yapılamaz. (Tacikistan Sağlık Kanunu, madde 137/2)

3.12.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 143. Maddesi ile, insan organ ve dokularının ticareti yasaklanmıştır.

3.12.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlıdan organ ve doku alımına ilişkin hükümlerin bir kısmı, "Canlı Vericiden Organ Ve/Veya Doku Alımına İlişkin Esaslar" başlıklı Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 140. maddesinde düzenlenmiştir. Organların ve/veya dokuların canlı bir donörden nakledilmeleri için alınması, yalnızca hastanın sağlığı açısından gereklilik olduğunda ve nakil için uygun organ ve/veya dokunun ölüden temin edilemediğinde ve beklenen fayda nakil ile eşdeğer bir alternatif tedavi yönteminin bulunmadığında gerçekleştirilir (madde 140/1).

Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 142. maddesi ile canlıdan organ nakline bir sınırlama daha getirilmiştir. Organ ve dokunun canlı vericiden alınması vericinin sağlığının düzeltilemeyecek şekilde bozulmasına yol açmayacağı şartı ile, sadece çift bulunan organlardan biri veya bir kısmının alınması mümkündür. Canlı vericiden organ ve/veya doku alımı, ancak müdahalenin vericinin sağlığına ciddi zarar

vermeyeceğine dair hekim heyetinin rapor vermesi üzerinde gerçekleştirilebilir (madde 135/2).

3.12.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Tacikistan hukukunda da vericinin serbest iradesi ile karar vermesi öngörülmüştür. Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 137/3 maddesi ile, canlı vericinin organ ve/veya dokusunu vermeye zorlanması yasaklanmıştır. Organ ve/veya doku nakli ancak vericinin ve alıcının onayı ile mümkündür (madde 135/3). Ayrıca, verici kararını verdikten ve ayrıntılı bir şekilde bilgilendirildikten sonra, özgür iradesi ile ve izah edilenleri tam olarak anlayarak yazılı şekilde organ ve/veya dokularının alınmasına muvafakat etmesi mümkündür (madde 140/2).

3.12.4.2. Akrabalık İlişkisi

Tacikistan hukukuna göre, kemik iliği istisna olmak üzere, canlı vericiden organ nakli ancak alıcı ile genetik bağı olan kişilere mümkündür (madde 140/3).

3.12.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Vericinin bilgilendirilmesine ilişkin hüküm Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 140/2 maddesinde bulunmaktadır. Vericinin, organ ve/veya dokusunun alınması ile ilgili gerçekleştirilecek cerrahi müdahalenin olası riskleri ile ilgili bilgilendirilmiş olması, canlı vericiden organ ve/veya doku alınmasına ilişkin şartlardan biridir.

Tacikistan Sağlık Kanunu'na göre, alıcıya organ ve/veya doku aktarımının şartlarından biri de, alıcının, gerçekleştirilecek cerrahi müdahalenin olası riskleri hakkında bilgilendirilmesidir (madde 138/2. cümle).

3.12.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 137/1 maddesinde, kemik iliği nakli istisna olmakla beraber, on sekiz yaşını doldurmamayanlardan veya Tacikistan Cumhuriyeti yasaları doğrultusunda, fiil ehliyetinin bulunmadığı tespit edilenlerden organ ve/veya doku alınamayacağı belirtilmiştir.

3.12.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Tacikistan Hukukunda da kural olarak organ ve doku nakli için alıcının yazılı rızası aranmaktadır (Tacikistan Sağlık Kanunu, madde 138). Bununla beraber, cerrahi müdahalenin gecikmesi durumunda hastanın hayatının tehlikeye girmesi gibi bir risk var ise ve hastanın veya yasal temsilcisinin onayının alınması mümkün değil ise, müdahale kararı hekim veya hekim heyeti tarafından verilmektedir (Tacikistan Sağlık Kanunu, madde 149/2).

3.12.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 139 ve devam maddelerinde düzenlenmiştir. Tacikistan Hukukuna göre, nakil amacıyla ölüden organ ve/veya doku alımına ilişkin izin, kural olarak "...yasa hükümleri doğrultusunda, sağlık kurumunun başhekimisi tarafından verilmektedir" (madde 139/2 –son cümle). Bununla beraber, adli tıbbi muayene yapılmasının gerekli olduğu hallerde, savcının bilgilendirilmesi ve adli tıp kurumundan, cesetten organ ve/veya doku alımına dair izin alınması zorunludur (madde 139/3).

3.12.5.1. Ölüden Organ Ve Doku alımına rıza

Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 139/2 maddesine göre, ölüden organ ve/veya doku alınabilmesi için ölenin yakın akrabalarının veya yasal temsilcisinin rıza

göstermesi ve işbu yasa hükümlere uygun olarak sağlık kurumu başhekiminin vereceği izin gerekmektedir.

Tacikistan Sağlık Kanunu'nun "Anatomik Bağış"¹¹⁵ başlıklı 151/3 maddesinde, bağış şekli ve organ ve dokuların kurum ve kuruluşlara gönderilmesine ilişkin usulü, Tacikistan Cumhuriyeti Yönetimi tarafından belirleneceği yazılıdır.

3.12.5.2. Beyin Ölümü

Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 139/1 maddesine göre, organlar ve/veya dokular, hekim heyeti tarafından tespit edilen tartışılmaz bir ölüm vakasının varlığı halinde alınabilmektedir. Ölenin organ ve/veya dokularının nakil edilme ihtimali varlığında, nakle iştirak edecek uzmanların ve nakil işlemlerinde yardımcı olan ve bu işten ücret kazanan takım üyelerinin, ölüm tespitini yapacak hekim heyetine iştirak etmesi yasaktır. (madde 139/1 – 2.cümle).

Ölüm raporu, sağlık alanında yetkili devlet kurumu tarafından onaylanan ve talimata uygun olarak belirlenen beyin fonksiyonlarının geri dönüşümsüz olarak sona ermesi (beyin ölümü) durumunda verilmektedir. Bir kişinin ölüm anını tespit etmeye, canlandırma önlemlerinin durdurulmasına ilişkin kriterler ve prosedür, sağlık alanında yetkili devlet organı tarafından belirlenmektedir (madde 150).

3.12.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

En son 07.08.2020 tarihli 1717 Sayılı Kanun ile güncellenen 21 Mayıs 1998 tarihli 574 Sayılı Tacikistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nda¹¹⁶ (metinde "Tacikistan

¹¹⁵Anatomik Bağış: kişinin yaşarken, ölümünden sonra organ ve dokularının alınabileceğinde dair rıza beyanına ilişkin vasiyetidir. (Tacikistan Sağlık Kanunu, madde 1 – Genel Kavramlar);

¹¹⁶Tacikistan Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Таджикистан), erişim: https://www.legislationline.org/download/id/8920/file/Tajikistan_CC_1998_am2020_ru.pdf, erişim tarihi: 12.09.2021

Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır) organ nakline ilişkin suçlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Örnek olarak, "Kasten Adam Öldürme" başlıklı 104. maddenin 2/p bendinde, ölümün, organ ve doku alımı, kullanımı veya satışı amacıyla gerçekleştirilmesi, suçun ağırlaştırıcı sebebi olarak sayılmış ve faillerin, malvarlığının müsadere ile 15 ilden 25 yıla kadar hapis veya müebbet hapis veya idam cezası ile cezalandırılacağı öngörülmüştür.

Tacikistan Ceza Kanunu'nun "Kasten İnsan Sağlığına Ağır Zarar Verme" başlıklı 110. Maddesinin 2/n bendinde, de, yaralamanın, organ ve doku kullanımı amacıyla gerçekleştirilmesi, suçun ağırlaştırıcı sebebi olarak sayılmış ve faillerin 8 yıldan 12 yıla kadar hapis ve/veya malvarlığının müsadere edilmesi ile cezalandırılacağı kabul edilmiştir.

Aynı kanunun, "Nakil Kurallarının İhlali" başlıklı 121. maddesinde, "(1.) Organ ve doku alımına veya nakline ilişkin kanunla belirlenen kuralların tedbirsizlik sebebiyle ihlali sonucu, vericinin veya alıcının sağlığına ağır veya orta derecede zarar verilmesi halinde fail, üç yıla kadar kadar özürsüzlükten yoksun bırakma ile cezalandırılır; (2.) Aynı fiilin, tedbirsizlik sebebiyle mağdurun ölümüne yol açması durumunda, fail üç yıldan beş yıla kadar özgürlükten yoksun bırakma ile cezalandırılır" denmektedir.

İlgili kanunda düzenlenen bir suç daha, 122. maddede düzenlenen, insanı organ ve dokularını vermeye zorlama suçudur. Maddede, "(1.) Kendisine veya yakınlarına karşı güç kullanarak veya güç kullanılacağı tehdidi ile veya malvarlığına zarar vereceği tehdidi ile, nakil amacıyla insanı organlarını veya dokularını vermeye zorlama, üç yıla kadar belirli meslekleri veya faaliyetleri yerine getirmeye yasaklanması ile beraber, üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; (2.) Aynı suçun, (a) çaresiz durumda bulunan veya maddi veya diğer bir şekilde faile bağımlı kişilere; (b) reşit olmayanlara; (c) iki veya daha fazla kişiye karşı işlenmesi halinde fail, üç yıla kadar belirli meslekleri veya faaliyetleri yerine getirmeye yasaklanması

ile üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; (3.) Maddenin 1. ve 2. fıkralarında yazılı fiillerin (a) birden fazla kişi tarafından veya taammüden işlenmesi; (b) organize bir grup veya suç topluluğu (örgüt) tarafından işlenmesi halinde fail, beş yıla kadar belirli meslekleri veya faaliyetleri yerine getirmekten yasaklanması ile beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" denmektedir.

Bunun dışında, "Hürriyete, Onura ve Şerefe Karşı İşlenen Suçlar" başlıklı 17. Bölümün, "İnsan Kaçırma" başlıklı 130. maddesinde, canlıdan veya ölüden nakil için organ veya doku alınması amacıyla insan kaçırılması, "İnsan Ticareti" başlıklı 130 (1). maddesinde, aynı amaçla insan ticareti, "Aileye ve Çocuklara Karşı İşlenen Suçlar" başlıklı 20. bölümün, "Çocuk Ticareti" başlıklı 167. maddesinde, organ veya doku alınması amacıyla çocuk kaçırma suçları düzenlenmiştir.

Ayrıca, dış ve iç karışıklık ve savaş zamanı, uluslararası yardım kurallarını ihlal ederek, organ ve doku nakli amacıyla, kasıtlı olarak sağlığa zarar verme de aynı kanunun 404. maddesi ile suç olarak tanımlanmış ve faillerin yedi yıldan onyıla kadar hapis ile cezalandırılacakları kabul edilmiştir.

3.12.7. Reklam Yasağı

Tacikistan'ın organ ve doku nakline ilişkin yasal düzenlemelerinde ve 01 Ağustos 2003 tarihli 34 Sayılı Tacikistan Cumhuriyeti Reklam Hakkında Kanun'da¹¹⁷ (metinde "Tacikistan Reklam Kanunu" olarak anılmaktadır) organ ve doku nakli ile ilgili açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bununlar beraber, Tacikistan Reklam Kanunu'nun 17. maddesinin 2. paragrafında, "...ve ayrıca Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın izni olmadan tedavi, önleme, teşhis, sağlığı iyileştirme yöntemlerinin reklamının yapılmasına izin verilmez..." denmektedir.

¹¹⁷Tacikistan Reklam Kanunu (Закон Республики Таджикистан «О рекламе»), erişim: <https://wipo.lex.wipo.int/en/text/237362>, erişim tarihi: 05.12.2021

3.12.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 135/4 maddesine göre, nakil amaçlı insan organ ve(veya) dokularının alınması, işlenmesi ve nakli ancak devlet sağlık kuruluşlarında ve sağlık alanındaki yetkili kurumlarca belirlenen kurallar doğrultusunda gerçekleştirilmesi mümkündür. Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığına bağlı olarak 2010 yılında kurulmuş olan Tacikistan'daki Ulusal İnsan Organları Ve Doku Nakli Bilim Merkezi, aynı çatı altında hem pediatrik hem de yetişkin organ nakli yapılan tek merkezdir.¹¹⁸

3.12.9. Merkezi Nakil Sicili

Merkezi Nakil Sicili ile ilgili mevcut düzenlemelerde herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

3.12.10. Uluslararası İş Birliği

Tacikistan Cumhuriyeti'nin sağlık alanındaki uluslararası iş birliğine ilişkin hükümler, Tacikistan Sağlık Kanunu'nun 9. maddesinde mevcuttur. Tacikistan Cumhuriyeti'nin sağlık alanında uluslararası kuruluşlar ve yabancı devletlerin ilgili organları ile uluslararası iş birliği, Tacikistan Cumhuriyeti'nin yasal düzenlemelerine uygun olarak gerçekleştirilir (madde 9/1). Sağlık makamları, Tacikistan tarafından kabul edilen uluslararası yasal düzenlemelerle belirlenen prosedüre uygun olarak, uluslararası kuruluşlar, yabancı devletler ve ilgili organları ile iş birliği yapar (9/1).

¹¹⁸İsmoilov S., Gulshanova S., "The Condition of the Transplant Service in the Republic of Tajikistan", Transplantation Journal, July 2018, Volume 102, Number 7S, S.512, P.089, erişim: https://journals.lww.com/transplantjournal/abstract/2018/07001/the_condition_of_the_transplant_service_in_the.810.aspx, erişim: 06.12.2021

3.13. ERMENİSTAN'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, 23 Ağustos 1991 yılında Ermenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Komşusu Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarının yaklaşık %20'sini işgal eden Ermenistan, Sovyetler Birliği'ne dahil iken de, bağımsızlığını ilan ettikten sonra da, işgalci tutumunu devam ettirmiştir. Ermenistan'ın işgaline 10 Kasım 2020 yılında son verilmiştir.

Ermenistan'ın, organ ve doku nakline dair başlıca düzenlemesi, 16.04.2002 tarihli Ermenistan Cumhuriyeti İnsan Organ Ve/Veya Dokularının Nakli Hakkında Kanun'dur¹¹⁹ (metinde "Ermenistan Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).

3.13.1. Ermenistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

İnsan organ ve/veya dokularının tanımı, Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun "İşbu Kanunda Kullanılan Başlıca Terimler ve Anlamları" başlıklı 1. maddesinde yapılmıştır. Madde tanımına göre doku, ortak oluşum, yapı ve fonksiyona sahip hücre ve hücre arası materyal bütünü; organ,vücudun çeşitli dokulardan (bunlardan biri ana doku olmak üzere) oluşan ve net yapısı ile karakterize edilen, vücutta belirli bir yere ve hayati fonksiyona sahip vücudun bir parçasıdır'.

3.13.2. Organ Ve/Veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Canlı vericiden veya ölüden organ veya doku nakline, ancak hastanın hayatını kurtarmanın ya da diğer tıbbi yöntemlerle sağlığını iyileştirmenin garanti edilemediği hallerde izin verilmektedir (Ermenistan Organ Nakli Kanunu, madde 2, cümle 1).

¹¹⁹Ermenistan Organ Nakli Kanunu(Закон Республики Армения «О трансплантации органов и (или) тканей человека»), erişim: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1308&lang=rus>, erişim tarihi: 18.11.2021

3.13.3. Organ Ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Canlı vericiden veya ölüden elde edilmiş organ ve dokuların ticari amaçla alım satımı yasaktır (Ermenistan Organ Nakli Kanunu, madde 2, cümle 2). Canlıdan veya ölüden gelir elde etme amacıyla organ alınması yasaktır. İşbu kanunda belirtilen "gelir" ibaresinden, direk olarak veya bir aracı vasıtasıyla veya başka bir şahıs lehine, para, mal, mülkiyet hakkı, kıymetli evrak veya herhangi bir imtiyaz veya bunların vaad edilmesi veya kabulü anlaşılmaktadır (madde 2.2 maddesi).

Organ ticaretinin engellenmesini amaçlayan, 25 Mart 2015 tarihli İnsan Organlarının Ticaretine Karşı Avrupa Sözleşmesi (CETS No.216), Ermenistan tarafından 24.01.2018 tarihinde imzalanmış, henüz yürürlüğe girmemiştir.

3.13.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun, "Nakle Konu Olabilen Organ Ve(Veya) Dokular" başlıklı 3. maddesinde kanun koyucu, alınması vericinin hayatına tehlike yaratmayacak çift organlardan biri veya tek bulunan organın bir parçasının veya doku naklinin yapılabileceğini öngörmüştür. Organ ve dokunun, alıcının hayatı ve sağlığı için tehlike oluşturan bir hastalığa sahip kişiye ait olduğu tespit edilirse, alınmasına izin verilmez (madde 11/2).

3.13.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun "Nakil Amaçlı Canlı Vericiden Organ Ve(Veya) Doku Alımı" başlıklı 3. bölümünde bulunan 10. maddesinin 1/b bendinde, canlı vericinin serbest iradesi ile bilinçli olarak yazılı onay vermesi, canlıdan organ ve doku alımı şartlarından biri olarak sayılmıştır.

Canlı bir bağışçayı organ ve dokularını vermeye zorlayanlar, Ermenistan Cumhuriyeti mevzuatında öngörülen şekilde sorumlu tutulurlar (madde 11/3). İlgili

müeyyideden ileride, "13.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar" alt bölümünde ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.

3.13.4.2. Akrabalık İlişkisi

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nda, canlı verici olabilmek için akrabalık şartı arandığına dair hüküm bulunmamaktadır. Kanunda, akrabalık ilişkisinden, iki farklı konuda bahsedilmektedir. Bunlardan biri, 11/g bendinde belirtilen, hapishanede bulunan kişilerden kural organ ve doku alınamayacağı ve yakın akrabalık ilişkisinin varlığı (ebeveyn, çocuk, eş, kız kardeş ve erkek kardeş) bu anlamda istisna teşkil ettiği hususudur. Diğer ise, ölüden organ ve doku alımında onayı alınması gereken akrabaların sayıldığı 7. maddedir.

3.13.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Vericinin bilgilendirilmesine dair hüküm, Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun 10/1-a bendinde bulunmaktadır. Hükme göre vericinin, müdahaleden 15 gün öncesinden, organ ve (veya) dokuların nakli amacıyla alınması için yapılacak cerrahi müdahalenin komplikasyonları hakkında yazılı olarak bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Alıcının bilgilendirilmesine dair hüküm, "Alıcının Nakil Yapılmasına Onayı" başlıklı 6. maddenin 2.fıkrasında bulunmaktadır. Hükme göre alıcının, müdahaleden önceki 15 gün içinde, organ ve (veya) dokuların nakli amacıyla yapılacak cerrahi müdahalenin komplikasyonları hakkında yazılı olarak bilgilendirilmesi gerekmektedir.

3.13.4.4. Ergin Ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun 11/1-a maddesine göre, kemik iliği istisna olmak üzere, 18 yaşını tamamlamayanlardan nakil amaçlı organ ve doku

alınmaz. Aynı madde ile, yasalarca belirlenen usul doğrultusunda engelli olarak kabul edilenlerden, hamilelerden, yakın akraba olma istisna teşkil etmek üzere hapisanede bulunanlardan, rehin alınanlardan ve 65 yaşını dolduranlardan da nakil amaçlı organ ve doku alımı engellenmiştir.

3.13.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

06.05.2020 tarihli değişiklik ile güncellenen ZP-42 Sayılı 04.03.1996 tarihli Ermenistan Cumhuriyeti Tıbbi Yardım Ve Sağlık Hizmetleri Kanunu'nun¹²⁰ (metinde "Ermenistan Sağlık Kanunu" olarak anılmaktadır) "Tıbbi Müdahaleye Onay" başlıklı 16. maddesinde, Kanununun 24. maddesinde sayılı haller istisna olmak üzere, kişinin yazılı onayı, tıbbi müdahalenin gerçekleştirilebilmesinin şartı olduğu belirtilmiştir. Ermenistan Sağlık Kanunu'nun 24. maddesinde, tıbbi müdahale için kişinin veya yasal temsilcisinin onayının alınması aranmayan istisnai haller olarak, "1- Yönetim tarafından belirlenen koşullara göre, insan hayatının tehlikede bulunması, 2- Yönetim tarafından belirlenen koşullara göre, başkalarının hayatı için tehlike arz eden hastalığın varlığı" sayılmıştır.

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun "Alıcının Nakil Yapılmasına Onayı" başlıklı 6. maddenin 1. fıkrasında naklin, alıcının yazılı onayı ile yapılabileceği belirtilmiştir. Bununla beraber, ancak nakildeki gecikmenin alıcının hayatını tehdit ettiği istisnai durumlarda, alıcının veya yasal temsilcisinin onayı alınmadan nakil yapılır (Ermenistan Organ Nakli Kanunu, madde 6/4).

3.13.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alımına ilişkin hükümler Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun 2. bölümünde yer almaktadır. Organ ve doku naklinin önemi, bağışın ön koşulları ve nakille ilgili diğer konularda kamuoyunun bilgilendirilmesi, yetkili

¹²⁰Ermenistan Sağlık Kanunu (Закон Республики Армения «О медицинской помощи и обслуживании населения»), erişim: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1688&lang=rus>, erişim tarihi: 21.11.2021

kuruluş tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak gerçekleştirilir (madde 7/6). Bir cesetten organların ve (veya) dokuların çıkarılması için izin, koşullar ve prosedür yetkili organ tarafından belirlenir. Ermenistan Cumhuriyeti yasaları doğrultusunda adli tıp incelemesi yapılması gerektiği hallerde, ayrıca adli tıp uzmanının da izni alınır (madde 9).

3.13.5.1. Ölümden Sonra Organ Ve Doku Alımına Rıza

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'na göre, kişi hayatta iken, ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına rıza göstermediğini Ermenistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun şekilde belirtmiş ise, ölümünden sonra organ ve dokuları nakil amacıyla alınmaz (madde 7/1).

Organ Ve Doku Alıcıları ve Vericileri Sicilinde, kişinin ölümünden sonra organ ve dokularının alınması ile ilgili herhangi bir kararının mevcut olduğuna dair kayıt yok ise, belirtilen öncelik sırasına göre, şu akrabalarının izni alınarak, ölüden organ ve doku alınabilir: a) eş, b) reşit çocuğu, c) ebeveynlerden biri, d) öz kısı kardeş veya erkek kardeş, e) anne veya baba soyundan büyük anne veya büyük baba.

Eşit yakınlık derecesindeki birden fazla akrabanın bulunması halinde, herhangi birinin onayının alınması yeterlidir. Her bir şahıs, ölümünden sonra organ ve dokularının alınmaması yönündeki kararını yetkili makamlarca belirtilen usule uygun olarak aile hekimine veya mahalli sağlık ocağı hekimine bildirebilir. Hekim, şahıs ile ilgili tıbbi kayıtlara bu bilgileri kaydeder.

Şahsın, ölümden sonra organ ve doku bağışçısı olduğuna dair karar, aile hekimi veya mahalli sağlık ocağı hekimi tarafından Organ Ve Doku Alıcıları ve Vericileri Siciline bildirilir.

18 yaşını doldurmamış veya yasalarca öngörülen şekilde ehliyetsiz olarak kabul edilen şahısların ölümü halinde organ ve dokuları, nakil için ancak ebeveyn

veya yasal temsilcinin onayı ile alınabilir (Ermenistan Organ Nakli Kanunu, madde 7/2-5).

3.13.5.2. Beyin Ölümü

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun "İşbu Kanunda Kullanılan Başlıca Terimler ve Anlamları" başlıklı 1. maddesinde, beyin ölümü, kalp atışlarının ve yapay biçimde solunumun devam ettirilebilmesi ile beraber, insan beyninin geri dönüşümsüz ve tam olarak faaliyetinin sona ermesi, olarak tanımlanmıştır. "Beyin Ölümünün Tespiti" başlıklı 8. maddede, ancak beyin ölümünün tespit edilmesinden sonra, organ ve dokularının nakil amaçlı alınabileceği kabul edilmiştir. Beyin ölümü tespiti, yetkili kurum tarafından belirtilen şekilde oluşturulan ve faaliyet gösteren hekim heyeti tarafından yapılmaktadır. Beyin ölümü tespitini yapan hekim heyetine, nakli yapan hekimlerin veya nakil işlemleri ile ilgili bulunan diğer şahısların katılımı yasaktır.

3.13.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun "Tıbbi Kurumun Sorumluluğu" başlıklı 14. maddesinde, organ ve (veya) dokuların alınması veya nakledilmesine ilişkin koşulların ve prosedürün ihlali nedeniyle vericinin veya alıcının sağlığına zarar verilmesi halinde, sağlık kurumu Ermenistan Cumhuriyeti mevzuatında öngörülen şekilde sorumlu tutulur. İşbu kanun hükümlerini ihlal eden şahıslar, Ermenistan Cumhuriyeti yasalarının öngördüğü şekilde sorumlu tutulur denmektedir.

Ermenistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nda¹²¹ (metinde "Ermenistan Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır) organ ve dokuların usulsüz bir şekilde alınması ile ilgili çeşitli cezalar bulunmaktadır.

¹²¹Ermenistan Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Армения), erişim: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show>, erişim tarihi: 18.11.2021

"Nakil Amaçlı Tıbbi Operasyon Kurallarının İhlali" başlıklı 125. maddede, "(1.) Nakil amaçlı organ ve dokuların alınması ve nakli sırasında yasalarca öngörülmüş olan kurallara ve usule uymama sonucunda, ihmalen vericinin (bağışçının) veya alıcının sağlığına ağır veya orta derecede zarar verenler, üç yıldan fazla olmayacak süre ile belirti görevlerden ve faaliyetlerden men edilerek veya men edilmeyerek, asgari ücretin üç yüz katından beş yüz katına kadar para cezası ile veya iki yıldan fazla olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılır; (2.) Aynı eylemin sonucunda mağdurun ölmesi halinde, failler üç yıldan fazla olmamak üzere belirti görevlerden ve faaliyetlerden men edilmek ile beraber beş yıldan fazla olmayacak şekilde hapis cezası ile cezalandırılır" denmektedir.

"İnsanı Organ ve Dokularını Vermeye Zorlama" başlıklı 126. maddede, "(1.) Kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanılacağı tehdidi ile insanı nakil veya bilimsel araştırma için organ ve dokularını vermeye zorlayanlar, üç yıldan fazla olmamak üzere belirti görevlerden ve faaliyetlerden men edilerek veya men edilmeyerek, dört yıldan fazla olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılır; (2.) Aynı fiilin (1) Çaresiz durumda bulunan birisine; (2) Faile maddi veya saire şekilde bağımlı olana; (3) Masum bir kişiye karşı işlenmesi halinde failler, üç yıldan fazla olmamak üzere belirti görevlerden ve faaliyetlerden men edilerek veya men edilmeyerek, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; (3.) İşbu maddenin 1. ve 2. fıkralarında belirtilen suçların suç örgütü tarafından işlenmesi halinde failler, dört yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" hükmü bulunmaktadır.

Bunun dışında, organ ve doku nakli ile ilgili Ermenistan Ceza Kanunu'nun, "Adam Öldürme" başlıklı 104. maddesinde, "Kasıtlı Olarak Ağır Yaralama" başlıklı 112. maddesinde, "İnsan Ticareti" başlıklı 132. maddesinde, "Çocuk Kaçırma Veya Çocuğun Değiştirilmesi" başlıklı 167. maddesinde çeşitli hükümler bulunmaktadır.

3.13.7. Reklam Yasağı

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nda organ ve doku nakli alanında reklam ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ermenistan Cumhuriyeti Reklam

Hakkında Kanun'da¹²² (metinde "Ermenistan Reklam Kanunu" olarak anılmaktadır) yine organ ve doku naklini açıkça yasaklayan hükmün olmadığını görüyoruz. Kanun'un "Belirli Eşya Türlerinin Reklamı" başlıklı 6. maddesi ile, Ermenistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığında izin alınmaksızın, tıbbi ekipman ve tedavi yöntemlerinin reklamının yapılamayacağı belirtilmiş, satışı için uzman hekimce yazılı reçetegerektiren ilaç, tıbbi ekipman ve tedavi yöntemlerinin reklamı yasaklanmıştır.

3.13.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'nun "Nakil Amaçlı Organ Ve (Veya) Dokuların Çıkarılması, İşlenmesi ve Naklini Gerçekleştiren Tıbbi Kurumlar" başlıklı 6. maddesinde, organ ve dokuların nakil amaçlı çıkarılması, işlenmesi ve naklinin ancak lisanslı tıbbi kurumlarda yapılabildiği öngörülmüştür. Nakil amaçlı organ ve (veya) dokuların çıkarılması, işlenmesi ve nakli ile ilgili prosedür ve ilgili kurallar, yetkili organ tarafından belirlenmektedir (madde 4/2).

3.13.9. Merkezi Nakil Sicili

Ermenistan Organ Nakli Kanunu'na, 19.03.2009 tarihinde yapılan değişiklik ile, "Vericiler Ve Alıcılar Sicili" başlıklı 2.1. madde eklenmiştir. Maddeye göre, "organ ve doku vericilerinin ve alıcılarının kaydından oluşan merkezi bilgi sistemi (merkezi sicil), aşağıda belirtilen bilgileri bulundurmaktadır: (a) organ ve doku nakli vakaları; (b) organ ve doku vericileri ve alıcıları hakkında bilgi; (c) Hayatta iken, ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasını reddedenler hakkında bilgi. Vericiler Ve Alıcılar Sicilinin işleyişi, kayıt işlemi ve bilgilerin kullanım kuralları yetkili organ tarafından belirlenir. Vericiler Ve Alıcılar Sicilinde bulunan kayıtlar, tıbbi sır olarak kabul edilmekte ve nakil amaçlı organ ve doku alımı, işlenmesi ve

¹²²Ermenistan Reklam Kanunu (Закон Республики Армения «О рекламе»), erişim: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1707&lang=rus>, erişim tarihi: 21.11.2021

nakli ile ilgili ruhsata sahip tıbbi kurumlar ile ve kanunda belirtilen durumlarda paylaşılabilir".

3.13.10. Uluslararası İş Birliği

Ermenistan Organ Nakli Kanununda organ nakli alanında uluslararası iş birliğine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Yine, Ermenistan Sağlık Kanunu'nda da uluslararası antlaşmalardan birkaç maddede bahsedilmiş ise de, uluslararası iş birliğine dair hüküm mevcut değildir.

3.14. TÜRKMENİSTAN’DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla, Türkmenistan bağımsızlığını kazanmıştır. Türkmenistan, BM, İKÖ, BDT, IMF gibi uluslararası kuruluşlara üyedir.

Türkmenistan Cumhuriyetinin organ ve doku nakline ilişkin başlıca düzenlemesi, 29 Ağustos 2013 tarihli Türkmenistan Cumhuriyeti Organ Ve (Veya) Doku Nakline Dair Kanun’dur (metinde "Türkmenistan Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).¹²³

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu’nun 2. maddesinde, Türkmenistan’ın organ nakline ilişkin hukuki düzenlemelerinin, Türkmenistan Anayasası hükümlerine dayandığı ve Kanun ve nakle ilişkin diğer düzenlemelerden oluştuğu, Türkmenistan’ın taraf olduğu uluslararası sözleşme hükümleri ile iç mevzuat arasında farklılık olması halinde, uluslararası sözleşme hükümleri uygulanacağı belirtilmiştir.

3.14.1. Türkmenistan Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

Organ ve doku tanımı, Türkmenistan Organ Nakli Kanunu’nun "Temel Kavramlar" başlıklı 1. maddesinde mevcuttur. Maddenin üçüncü bendinde organ ve dokular, insan organ ve/veya dokuları, ayırt edici kişilik özellikleri tanımlamayan anatomik oluşumlar (tam organlar, organ parçaları, hücre kombinasyonu, bireysel hücreler) olarak tanımlanmıştır.

¹²³Türkmenistan Organ Nakli Kanunu (Закон Туркменистана «О трансплантации органов и (или) тканей человека»), erişim: <https://www.parahat.info/law/2013-09-10-zakon-turkmenistana-o-transplantacii-organov-i-ili-tkaney-cheloveka>, erişim tarihi: 05.03.2021

3.14.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun "Nakil Koşulları ve Usulü" başlıklı 6. maddesinin 1. bendi ile, canlıdan ve ölüden organ ve doku nakli ancak hastanın hayatını kurtarmanın ya da diğer tıbbi yöntemleriyle hastayı sağlığına kavuşturmanın imkansız olduğu durumlarda ve naklin gerekliliğine dair tıbbi rapora istinaden yapılabileceği öngörülmüştür. Nakli yapılabilen insan organ ve/veya dokularına ilişkin liste, Sağlık ve Tıp Sanayi Bakanlığı tarafından belirlenmektedir (madde 6/3).

3.14.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 6/4 maddesi ile, insan organ ve dokularının, alım satım akdine konu olmayacağı hükme bağlanmıştır.

3.14.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlı vericiden organ ve doku alımı, ancak devlet sağlık kurumu hekim heyetinin vereceği, organ ve doku alımının vericinin sağlığına zarar vermeyeceği hakkındaki rapor ile mümkündür (madde 6/5). Canlı vericiden organ ve doku alımı şartlarından biri de, alıcının hayati tehlikesinin bulunduğu durumlar hariç olmak üzere, vericinin, organ ve dokusunu verme isteğinde olduğuna dair noter onaylı muvafakatinin alınmasıdır (madde 8/1/2). Organ ve doku alınabilmesi için, uzman hekimlerden oluşan heyet tarafından ayrıntılı inceleme yapıldıktan sonra, organ ve doku alımına uygunluk belgesi verilmesi gerekmektedir (madde 8/1/3). Canlı vericiden, alınabilecek organ ve dokular, vücuttaki eksikliği geri dönüşümü olmayan sonuçlara yol açmayacak çift organlardan biri, tek organların bir parçası ve dokulardır(madde 8/2).

3.14.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Türkmenistan Organ Nakli Kanununa göre, hiç kimse bir başkasını organ ve dokusunu vermeye zorlayamaz, aksi halde bu kişiler Türkmenistan yasaları doğrultusunda cezalandırılır (madde 8/3). Hekimlerce organ ve doku alımına başlanması ve eski hale iadenin mümkün olmadığı haller dışında, canlı verici dilediği her an organ ve dokularını vermekten vazgeçebilir (madde 9/1/2).

3.14.4.2. Akrabalık İlişkisi

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nda canlıdan organ ve doku naklinin yapılabilmesi için akrabalık/genetik bağ ilişkisinin arandığına dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

3.14.4.3. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Canlı Vericiden Organ ve/veya Doku Alımı Koşulları' başlıklı 8. maddenin 1/1 bendinde sayılan koşullardan biri, devlet sağlık kurumunun tedavi ile görevli hekimi tarafından yazılı olarak organ ve doku alımının, vericinin sağlığı için nasıl sonuçlar ve olumsuzluk doğuracağı konusunda yazılı olarak bilgi verilmesi şartıdır. Maddeden anlaşıldığı üzere, kanun'da sayılı tüm diğer koşullar yerine getirilse bile, canlı vericinin usulüne uygun yazılı bilgilendirilmesi yapılmamış ise, organ ve doku alımı yapılamaz.

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nda alıcının da bilgilendirilmesi gerektiğine dair hüküm bulunmaktadır. "Organ ve/veya Doku Aktarımı İçin Alıcının Muvafakati" başlıklı 11. maddenin 1. bendinde, organ ve/veya doku aktarımının yapılabilmesi için muhakkak alıcının yazılı muvafakatinin alınması, bunun için de, organ ve doku aktarımının alıcının sağlığına ne gibi etkileri olacağı ile ilgili alıcının yazılı olarak bilgilendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

3.14.4.4.Ergin ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 7. maddesinde, ebeveynlerin rızası ile çocuklardan kemik iliğinin alınması dışında kalan tüm hallerde, çocuklardan ve 18 yaşını tamamlamış bile olsa, ayırt etme gücün olmadığı yasalarca belirlenen şekilde tespit edilmiş olan şahıslardan organ ve doku alımı yapılamayacağı belirtilmiştir. Aynı madde ile, yetim ve öksüz ve aynı zamanda ebeveynlerinin velayeti altından bulunmayan çocuklardan organ ve doku alımı yasaklanmıştır.

3.14.4.5. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Türkmenistan Organ Nakli Kanununa göre kural olarak organ ve doku aktarımı için alıcının aktarım ile ilgili ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlar hakkında yazılı olarak bilgilendirilmesi üzerinde kendisinden yazılı onay alınması gerekmektedir (madde 11/1). Bununla beraber, alıcının sağlık durumu sebebiyle bilinçli karar verme imkanı olmadığı hallerde, aktarım alıcının en az bir yakın akrabasının veya yasal temsilcisinin yazılı izni ile yapılır (madde 11/3). İstisnai hallerde, organ aktarımının gecikmesi halinde alıcının hayatını kaybetme tehlikesi bulunuyor ise ve yakın akrabasının veya yasal temsilcisinin izninin alınması da imkansız ise, aktarım yazılı onay alınmadan yapılır. Bu gibi durumlarda, nakli yapan uzman hekimler tarafından tıbbi belgelere ilgili açıklamalar yazılır ve 24 saat içerisinde devlet hastanesi yetkilisine bilgi verilir (madde 11/4).

3.14.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alınmasına dair hükümler, Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 10. maddesinde düzenlenmiştir. Naklin gerekliliğine dair izin (rapor), ilgili devlet hastanesinde görev yapan tedavi hekimi, nakil uzmanı, cerrah, anestezi uzmanı ve gereken diğer uzman hekimlerden oluşan heyet tarafından, Sağlık ve Tıp Sanayi Bakanlığı tarafından belirlenen usule uygun olarak verilmektedir (madde, 6/2).

3.14.5.1. Ölüden Organ ve Doku Alımına Rıza

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 10/3. maddesinde, kişi hayatta iken resmi kuruma, ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına rıza göstermediğini beyan etmiş ise, ölümünden sonra organ ve dokularının alınamayacağına dair hüküm bulunmaktadır. Maddeden anlaşıldığı üzere, şahıs hayatta iken, ölümünden sonra organ ve dokularının alınmasına rıza göstermediğini usulüne uygun olarak resmi kuruma açıkça beyan edilmedikçe, ölümü halinde organ ve dokuları alınabilmektedir. Bununla beraber, 10/1 maddesi ile, ölüden organ alım için en az bir yakın akrabasının veya yasal temsilcisinin izin vermesi şartı getirilmiştir.

3.14.5.2. Beyin Ölümü

Ölüden organ ve doku alınabilmesi ancak ülke yasalarınca belirlenen prosedür doğrultusunda ölüm tespiti yapıldıktan sonra mümkündür (Türkmenistan Organ Nakli Kanunu, 10/1).

Ölümün tarifi 1/6 maddesinde yapılmıştır. Maddeye göre "ölüm, ilaç ve tıbbi teknoloji araçlar ile kalp ve solunumun geçici olarak devam ettirilebildiği halde, beyin fonksiyonlarının geri dönüşümsüz olarak sonra ermesi, beyin faaliyetinin durmasıdır. " Organ ve dokuları alınması planlanan şahsın ölüm tespitine, organ ve doku naklini gerçekleştirecek uzman hekimlerin iştiraki yasaklanmıştır (madde10/2).

3.14.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 8/3. maddesi ile, kişiyi organ ve dokularını vermeye zorlamak yasaklanmıştır ve bunu yapanların cezai sorumluluğa tabi tutulacağı belirtilmiştir.

Ayrıca, organ ve doku nakline ilişkin suçlar 12 Haziran 1997 tarih ve 222-I Sayılı Türkmenistan Ceza Kanunu'nda¹²⁴ düzenlenmiştir (metinde "Türkmenistan Ceza Kanunu" olarak anılmaktadır).

"İnsan Hürriyeti, Onuru ve Şerefi Aleyhine İşlenen Suçlar" başlıklı 17. bölümün "İnsan Ticareti" başlıklı 12. maddesinin 2/g bendinde, organ ve doku alınması amacıyla insan kaçırmanın sekiz yıldan on beş yıla kadar hapisle cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Yine Türkmenistan Ceza Kanunu'nun "Kişiyeye Karşı Suçlar" başlıklı VII. kısmının "İnsan Hayatına ve Sağlığına Karşı Suçlar" başlıklı 16. bölümün "Tıbbi Personelin Görevlerini İhmal Suçları" başlıklı 122. maddesinde, sağlık çalışanlarınca işlenebilecek suçlar düzenlenmiştir.

Bunun dışında, Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 14. maddesi ile, organ ve doku nakli yapan tıp kurumunun da Kanun hükümlerini ihlal etmesi durumunda, canlı vericinin ve alıcının sağlığının bozulmasından kaynaklanan zararlardan Türkmenistan yasaları doğrultusunda sorumlu tutulacağı kabul edilmiştir.

3.14.7. Reklam Yasağı

Türkmenistan'da organ ve dokuların nakli ile ilgili reklam yapma yasağı bulunmaktadır. Bu yasak Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 12. maddesi ile getirilmiştir. Maddede, organ ve doku edinimi, alım-satımı ve bu konuda herhangi bir ticari anlaşma yapma yasağı ile birlikte, reklamı da yasaklanmıştır.

¹²⁴Türkmenistan Ceza Kanunu (Уголовный кодекс Туркменистана от 12 июня 1997 года № 222-I), erişim: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31295286#pos=2737;-39, erişim tarihi: 06.03.2021

3.14.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Organ ve doku alanındaki alım, muhafaza, taşınma ve nakil gibi iş ve işlemleri düzenleyen resmi makam, Türkmenistan Bakanlar Kurulu ve Sağlık ve Tıp Sanayi Bakanlığıdır (Türkmenistan Organ Nakli Kanunu, 5/1). Canlı ve ölüden organ ve doku alımı, muhafazası, taşınması ve nakli, Türkmenistan Sağlık ve Tıp Sanayi Bakanlığı tarafından alınan izinlere esasen, devlet hastaneleri tarafından gerçekleştirilmektedir (madde5/2).

3.14.9. Merkezi Nakil Sicili

Türkmenistan Sağlık ve Tıp Sanayi Bakanlığı tarafından oluşturduğu sicilde, kendisine nakil yapılan ve nakle ihtiyacı olan kişilerin kaydı tutmaktadır. Sicilin işleyiş usulü, Türkmenistan Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir (Türkmenistan Organ Nakli Kanunu, 5/3).

3.14.10. Uluslararası İş Birliği

Organ ve doku nakli alanındaki uluslararası iş birliğine dair hüküm, Türkmenistan Organ Nakli Kanunu'nun 4. maddesinde bulunmaktadır. Maddeye göre, Türkmenistan Sağlık ve Tıp Sanayi Bakanlığı ve organ alımı, muhafazası, taşınması ve nakli konusunda ruhsat sahibi devlet hastaneleri, kendilerine verilen yetkiler kapsamında nakil alanında uluslararası iş birliği gerçekleştirmektedirler.

3.15. ESTONYA'DA ORGAN AKTARIMINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Bir Baltık devleti olan Estonya, tam bağımsızlığını 20 Ağustos 1991 yılında kazanmıştır. Bağımsızlığın ilan edilmesinden bu yana Estonya üniter parlamenter cumhuriyet yapısını korumaktadır. Nüfusu 1.328.976 olan Estonya, Avrupa Birliği'nin, Euro Bölgesi'nin, NATO'nun, OECD'nin ve Schengen Bölgesi'nin en az nüfuslu ülkelerinden biridir.

Estonya'nın organ nakli alanındaki başlıca hukuki düzenlemesi, 1 Mart 2015 tarihinde yürürlüğe giren Hücre, Doku ve Organların Tedariki, Kullanımı ve Nakli Kanunu'dur¹²⁵ (metinde "Estonya Organ Nakli Kanunu" olarak anılmaktadır).

3.15.1. Estonya Yasalarında Organ ve Dokunun Tanımı

İlgili tanımlar Estonya Organ Nakli Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde mevcuttur. Maddenin 5.bendinde doku ve 6. bendinde organ tanımları yapılmıştır. Maddeye göre dokular, insan vücudunun hücreler tarafından oluşturulan tüm bileşen kısımlarını ifade eder ve organ, insan vücudundan çıkarıldıktan sonra önemli bir özerklikle yapısını, damarlanmasını ve fizyolojik işlevler geliştirme kapasitesini koruyan, insan vücudunun farklı dokulardan oluşan farklılaşmış kısmı anlamına gelir. Bir organ, aynı zamanda, insan vücudundaki işlevi, bütün bir organla aynı amaçla kullanılıyorsa ve insan vücudundan çıkarıldıktan sonra yapısını ve damarlanmasını sürdürüyorsa, organın bir parçası anlamına gelir.

3.15.2. Organ ve/veya Doku Nakline İzin Verildiği Haller

Estonya Organ Nakli Kanunu'nun "Hücre, Doku ve Organ Nakli İçin Aranılan Koşullar" başlıklı 25. maddesinin 1. fıkrasına göre, organ nakli yapılacak kişiye

¹²⁵Estonya Organ Nakli Kanunu (Procurement, Handling And Transplantation Of Cells, Tissues And Organs Act), Erişimi: <https://www.riigiteataja.ee/En/Eli/518112019001/Consolide>, Erişim Tarihi: 02.05.2021

ilişkin tıbbi araştırmalar sonucunda, nakil sonrası alıcının yaşam kalitesinde iyileşme bekleniyor ise, hücre, doku ve organ nakli yapılabilmektedir. Maddenin 3. Fıkrasına göre ise, ancak bekleme listesinde kayıtlı olan alıcıya organ nakli gerçekleştirilebilir. Doku ve organların tıbbi açıdan başkasına nakil için uygun olduğu, Kanun hükümleri doğrultusunda hekimlerce verilecek uygunluk raporu ile tespit edilmektedir (10/1).

Nakil için uygun olan ve olmayan hücre, doku ve organ listesi ilgili Bakanlıkça belirlenmektedir (10/2).

Organ bağışi durumunda, doku uyumluluğunu tespit etmek için uluslararası akreditasyon kurumu tarafından akredite edilmiş laboratuvarlarda test yapılması gerekmektedir. Bağışçılar için zorunlu olan laboratuvar deneylerinin listesi, deney koşulları ve usulü, ilgili bakanca yayımlanacak yönetmelik ile belirlenmektedir (10/4-5).

3.15.3. Organ ve Doku Karşılığında Menfaat Sağlanmaması

Estonya Organ Nakli Kanunu'nun "Maddi Gelir Elde Etme" başlıklı 3. maddesi uyarınca, hücre, doku ve organ bağışi rızaya bağlıdır ve Yapay Dölllenme ve Embriyo Koruma Yasası'nda öngörülen durumlar dışında, bağış için ödül teklif etmek veya maddi kazanç elde etmek yasaktır. Görüldüğü üzere, Estonya hukukunda da organ ve doku alım satımı yasaklanmıştır.

Estonya Organ Nakli Kanunu'nun 46. maddesinde ise, organ ve doku alım satımı yapanlar için cezaların öngörüldüğünü görmekteyiz. Maddede, "organ ve doku alım satımı yapan verici ve alıcının 300 para birimi ile (Euro) cezalandırılır" denmektedir.

Ayrıca, organ ve dokuların alınmasında maddi kazanç yasağı öngören, Avrupa Konseyi çerçevesinde 4 Nisan 1997 tarihinde imzaya açılmış olan Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması

Sözleşmesi (CETS No.164), Estonya Cumhuriyeti tarafından 04.04.1997 tarihinde imzalanmış, 08.02.2002 tarihinde onaylanmış ve 01.06.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹²⁶

Bununla beraber, organ ticaretinin engellenmesini amaçlayan, 25 Mart 2015 tarihli İnsan Organlarının Ticaretine Karşı Avrupa Sözleşmesinin (CETS No.216), Estonya Cumhuriyeti tarafından imzalanmadığını görüyoruz.¹²⁷

3.15.4. Canlı Vericiden Organ Alınması

Canlı vericiden organ ve doku alımına ilişkin hükümler, Estonya Organ Nakli Kanunu'nun 3. bölümünün 2. alt bölümünde düzenlenmiştir. Canlıdan hangi durumlarda hücre, organ ve doku alınabileceğine dair koşullar 11. maddede sayılmıştır. Maddenin 1. bendinde canlı vericiden organ ve doku alımına dair şartlar sayılmıştır. Bunlar, (1) Donör, hücrelerin, dokuların veya bir organın çıkarılmasına ilişkin rızası; (2) Canlı donör üzerinde yapılan tıbbi araştırmalar sonucunda, canlı vericinin dokuların veya bir organın alınması ile ilgili riskin, aynı derecede başka herhangi bir cerrahi operasyonu riski ile kıyaslamada daha fazla olmadığını tespiti; (3) organın alınmasının sebebi, vericinin genetik veya duygusal bağı olan bir kişiye gönüllü (terapötik) olarak nakil amacını mevcut olması ve (4) bağışçının, organ alımından önce psikolojik danışmanlık almış olmasıdır.

3.15.4.1. Organ Vericisinin Serbest İradesi ile Karar Vermesi

Estonya Organ Nakli Kanunu'nda, organ ve dokuların ancak vericinin serbest iradesi ile alınabileceğine dair çeşitli hükümler mevcuttur. Örnek olarak, "Tanımlar" başlıklı 2. maddenin 7. fıkrasında "donör" tanımı yapılırken, hücre, doku ve organların nakil için gönüllü olarak bağışlayan ifadesi kullanılmıştır. Bunun dışında, "Canlı Vericiden Hücre, Doku ve Organ Alımı Koşulları" başlıklı 11. maddenin 1/1bendinde, vericinin rızasından ve aynı maddenin 1/4 bendinde, vericinin

¹²⁶Bakınız dipnot No: 31

¹²⁷Bakınız dipnot No: 32

psikolojik danışmanlık alması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Buradan anlaşılan şu ki, kişinin serbest iradesi ile bağışta bulunmasına dair karar vermesi sürecinde bile psikolojik danışma zorunluluğu ile kişinin kendi ruhsal içyapısındaki bir takım karışıklık sebebiyle karara etki edebilecek hususların dahi bertaraf edilmesi amaçlanmıştır.

Hücrelerin, dokuların veya bir organın alınmasına ilişkin karardan bağışçı, arzu ettiği her zaman vazgeçilebilir (Estonya Organ Nakli Kanunu, 12/4).

3.15.4.2. Canlı Vericinin ve Alıcının Bilgilendirilmesi

Estonya Organ Nakli Kanunu'nun "Canlı Vericinin Hak Ve Yükümlülükleri" başlıklı 14. maddesinin 2/1-5 bendinde, vericinin hangi konularda bilgilendirilmesi gerektiği ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Maddeye göre, canlı vericinin anlayabileceği tanımlar kullanarak şahsa uygun şekilde bilgi sunabilen uzmandan, hücrelerin, dokuların veya organların alınması, işlenmesi ve nakledilmesi hakkında; hücre, doku veya organ bağışından kaynaklanan riskler hakkında; kişinin kendi sağlık durumu, hücreleri, dokuları ve organı üzerinde yapılan testlerin sonuçları ve bağışladığı hücre, doku ve organın tedavisine uygunluğu hakkında; sağlığının korunması için ne gibi önlemlerin alınacağı hakkında; Sağlık sigortası kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın, bir organın çıkarılmasından sonra sağlık durumundan kaynaklanan tedaviyi alma hakkında; kişisel verilerin korunmasına dair düzenleme hükümleri doğrultusunda verilerinin ne şekilde korunacağı hakkında bilgi alabilecektir.

"Alıcının Onayı" başlıklı 19. maddenin 3. bendinde, alıcının organ nakli için verdiği onayın geçerli olabilmesi için, kendisine hücre, doku veya organ naklinin amacı ve niteliği ve ayrıca bunların olası riskleri ve sonuçları hakkında bilgi verilmiş olması gerektiği belirtilmiştir.

3.15.4.3. Ergin ve Ayırt Etme Gücü Olmayanlardan Organ ve Doku Alımı

Tam fiil ehliyetine sahip olmayanlardan hücre, doku ve organ alımı için aranan rıza beyanı, Kanun'un 13. maddesine uygun olarak kısıtlının yasal temsilcisi tarafından açıklanır (Estonya Organ Nakli Kanunu, 12/1).

" (1) Tam fiil ehliyetine sahip olmayan kişiler, bu maddenin (2) bendinde belirtilen koşullar dışında canlı bağışçı olamaz; (2) 'Sınırlı ehliyet sahibi kişiler, aşağıdaki şartların yerine gelmesi durumunda canlı bağışçı olabilir:1) Kendini yenileyen hücre ve doku bağışçı;2) Tam fiil ehliyet sahibi uygun bir bağışçı bulunmaması;3) Alıcının, kısıtlının kardeşi, çocuğu veya biyolojik ebeveyni olması; 4) Bağışçının yasal temsilcisinin onayı ve hücre, doku veya organın alınması için mahkmeden izin kararı alınmış olması, 5) Kısıtlı tarafından alıma itiraz edilmemiş olması" (Estonya Organ Nakli Kanunu, 13/1-2). Ergin ve tam ehliyet sahibi olmayandan organ veya doku alınabilmesi için maddede sayılı tüm koşulların bir arada varlığı arandığından, 18 yaş altı ve tam ehliyet sahibi olmayanlardan, kendini yenileyen dokular dışında doku ve organ alınamayacağı açıktır.

3.15.4.4. Mutlak Hayati Tehlikenin Bulunduğu Durumlar

Estonya Hukukunda da kural, alıcının bilgilendirilmesi ve yazılı onayı alınması üzerine aktarımın gerçekleştirilmesidir. Hücreler, dokular ve organlar, alıcının onayı ile bir alıcıya nakledilebilir (Estonya Organ Nakli Kanunu, 25/2). Bununla beraber bazı hallerde alıcının onayı alınmadan nakil gerçekleştirilebilmektedir. Kişinin (alıcının) sağlık durumu nedeniyle organ aktarımına onay verememesi halinde veya alıcı kısıtlı ise, alıcının kanuni temsilcisinin hücre nakli için muvafakat vermeyi reddetmesi ile beraber, alıcının hayatını kurtarmanın tek çaresi, organ ve doku aktarımı olduğu hallerde, kişinin veya temsilcisinin onayı alınmadan hekimin kararıyla organ aktarımı yapılmaktadır

(madde 19/5). Bu maddenin (4) ve (5) numaralı bentlerinde belirtilen durumlarda, alıcının tıbbi dosyasında, alıcının yasal temsilcisinin kararının alıcının menfaatlerine neden ve nasıl açıkça zarar verdiği ve aktarımın neden gerektiğine dair açıklama yer alacaktır (madde19/6).

3.15.5. Ölüden Organ ve Doku Alınması

Ölüden organ ve doku alınmasına ilişkin hükümler, Estonya Organ Nakli Kanunu'nun 3. bölümünün 3. alt bölümünde yer almaktadır. Suç mağduru olan ölüden hücre, doku ve organ alımı, adli tıp muayenesini engelleyecek şekilde yapılmamalıdır. Suç mağduru olan ölüden hücre, doku ve organ alımı, adli tıp patoloji hekiminin veya uzmanının izni ile mümkündür (Estonya Organ Nakli Kanunu, 15/2,3).

3.15.5.1. Ölmeden Önce Beyan

Estonya Organ Nakli Kanunu'nun "Ölüden Hücre, Doku ve Organ Alımı Koşulları" başlıklı 15. maddesinin 1/2 maddesi ile, ölüden alım yapılabilmesinin şartlarından biri olarak, 17. maddede belirtilen usule uygun olarak rızasının varlığının araştırılması gerektiği kabul edilmiştir. "Sağ İken Beyanda Bulunması" başlıklı 17. maddede, " (1) Bir kişi hayatta iken, ölümden sonra hücre, doku veya organları nakil için bağışta bulunma isteğini Sağlık Bilgi Sistemine kayıt veya başka açık ve net bir ifade ile beyan edebilir; (2) Hücre, doku ve organ alımı yapan, vefat eden kişinin hayatta iken ölümünden sonra bağış ile ilgili olarak Sağlık Bilgi Sisteminde kaydı bulunup bulunmadığını araştırılır; (3) Vefat eden bir kişinin Sağlık Bilgi Sistemine kayıtlı herhangi bir beyanı bulunmuyor ise veya ölümünden sonra organ ve doku bağışına dair açık ve net bir açıklaması/beyanı yok ise, sırasıyla aşağıdaki kişilere sorulur: 1) ölen kişinin eşi veya birlikte yaşadığı kişi; 2) ölen kişinin yetişkin çocuğu; 3) ölen kişinin ebeveyni; 4) ölen kişinin yetişkin kardeşi; 5) ölen kişinin büyük ebeveyni; 6) duygusal olarak yakın kişi veya yukarıda listelenen kişiler yoksa veya müsait değilse tam ehliyetli saire yakınları; (4) Ölen kişi yaşarken, hücre, doku veya organlarının ölümünden sonra alınmasına muvafakat etmiş ise, hiç

kimse, organ ve doku alınmasını engelleyemez. Ölen kişi yaşarken, hücre, doku veya organlarının ölümünden sonra alınmaması yönünde beyanda bulunmuş ise kimse, alınabileceğine dair izin veremez" denmektedir.

Estonya Organ Nakli Kanunu'nda, hayatta iken ergin ve ayırt etme gücü olmayan ölüden doku ve organ alınmasına dair izne ilişkin ayrı bir madde bulunmaktadır. Maddeye göre, böyle durumlarda ölüden hücre, doku ve organ alınabilmesi için gereken izin, sırası ile, 1) ölen kişinin eşi veya birlikte yaşadığı kişi; 2) ölen kişinin yetişkin çocuğu; 3) ölen kişinin ebeveyni; 4) ölen kişinin yetişkin kardeşi; 5) ölen kişinin büyük ebeveyni, 6) duygusal olarak yakın kişi veya yukarıda listelenen kişiler yoksa veya müsait değilse aktif yasal ehliyete sahip başka bir yakınından alınır (18/1).

3.15.5.2. Ölüm tespiti

Estonya Organ Nakli Kanunu'nun 9/2 maddesinde, "işbu Kanunun 16. maddesinde öngörülen usul doğrultusunda kişinin ölümü tespit edilmesi halinde vefat eden şahıs bir bağışçısıdır" denmektedir. "Ölümün Tespiti" başlıklı 16. maddede, (1) bir kimsenin ölümünden sonra hücre, doku veya organlarının alınabilmesi için, ölüm tespitinin en az iki hekimden oluşan heyet tarafından yapılması ve buna dair tutanak düzenlenmesi gerekmektedir; (2) Hücre, doku ve organ alımı, işlenmesi ve nakli yapacak hekimin, ayrıca, hücre, doku ve organ alıcısının tedavisinde görevli olan hekimin, ölüm tespitinde iştirak etmesi mümkün değildir; (3) Bir kişinin ölümünün tespitine ilişkin koşul ve usul ile ölüm tespitine ilişkin Tutanak şekli, ilgili bakanlıkça belirlenmektedir, hükmü yer almaktadır.

3.15.6. Organ ve Doku Naklinde Suçlar

Estonya Organ Nakli Kanunu'nda ve 01.09.2002 yürürlük tarihli Estonya Ceza Kanunu'nda¹²⁸, organ ve doku nakline ilişkin suçlara ve cezai yaptırımlara ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Örnek olarak, Estonya Organ Nakli Kanunu'nun 44. maddesinde, hükümlerin ihlali sebebiyle uygulanacak ilgili para cezalarının üst sınırının 9600 Euro olabileceği, 46. maddesinde, organ ve doku naklinden ticari kazanç sağlanması halinde bağışçının veya yasal temsilcisinin 300 Euro'ya kadar para cezası ile cezalandırılacağı, 47. maddesinde, organ, doku ve hücre alımı, işlenmesi ve aktarımı ile ilgili hükümleri ihlal edenlerin 300 Euro'ya kadar para cezası ile cezalandırılacakları, aynı fiillerin tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilmesi halinde, 32.000 Euro'ya kadar para cezası verileceği, 48. maddesinde, organ, doku ve hücre nakli ile ilgili hükümleri ihlal edenlerin 300 Euro'ya kadar para cezası ile cezalandırılacakları, aynı fiillerin tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilmesi halinde, 32.000 Euro'ya kadar para cezası verileceği, 49/2 maddesinde, 46. Maddesinde öngörülen kabahatle ilgili yargı dışı işlemlerin Polis ve Sınır Muhafızları Kurulu tarafından yürütüleceği, 49/3 maddesinde, 47. maddesinde öngörülen kabahatle ilgili yargı dışı işlemler Devlet İlaç Ajansı tarafından yürütüleceği, 49/4 maddesinde, 48. maddesinde öngörülen kabahatle ilgili yargı dışı işlemler Sağlık Kurulu tarafından yürütüleceği belirtilmiştir.

Yine Estonya Ceza Kanunu'nun çeşitli maddelerinde de organ ve doku nakline ilişkin suç ve cezaların ayrıntı olarak düzenlendiğini görüyoruz. Mesela, "Sivillere Yönelik İşlenen Suçlar" başlıklı 97. maddede, "Mahkumlara Yönelik İşlenen Suçlar" başlıklı 99. maddede, "Görevlilere Karşı İşlenen Suçlar" başlıklı 102. maddede, "Kişiyi Organ veya Doku Vermeye Zorlama" başlıklı 138¹. maddede, "Organ ve Dokuların Yasadışı Alınması" başlıklı 139. maddede, "Kişiyi Organ veya Doku

¹²⁸Estonya Ceza Kanunu (Penal Code), erişim: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>, erişim tarihi: 06.05.2021

Vermeye Teşvik Etme" başlıklı 140. maddede, "Ölüden Yasadışı Organ ve Doku Alınması" başlıklı 150. maddede hükümler bulunmaktadır.

Estonya Ceza Kanunu ile öngörülen cezalara örnek olarak 138¹., 139. ve 150. Maddelere göz atacak olursak:

Madde 138¹: Kişiyi Organ veya Doku Vermeye Zorlama: (1) Kanunun 118. Maddesinde belirtilen suçun unsurlarını içermeyen hallerde, kişiyi, başka bir kişiye karşı olan bağımlılığında yararlanarak, hürriyetten yoksun bırakarak, şiddet, kandırma, zarar verme tehdidiyle organ, doku veya hücrelerini vermeye zorlayanlar ve bunun için kişinin çaresizliğini ve savunmasızlığını kullananlar, beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; (2) Aynı eylemin, 1) iki veya daha fazla kişiye karşı işlenmesi; 2) on sekiz yaşından küçük bir kişiye karşı işlenmesi; 3) çaresiz bir durumda bulunan bir kişiye karşı işlenmesi; 4) işkence veya zulmederek işlenmesi; 5) bu nedenle ciddi sağlık hasarına sebebiyet vermesi;6) bu nedenle hayati tehlikenin oluşması; 7) bir grup tarafından işlenmesi;8) görevin kötüye kullanılması ile işlenmesi,9) ciddi sonuçlara neden olması halinde verilecek hapis cezası iki yıldan on yıla kadardır; (3) Suçun tüzel kişi tarafından işlenmesi halinde bu maddenin (1) veya (2) numaralı fıkralarında belirtilen suçlar para cezası ile cezalandırılır; (4) Bu bölümde öngörülen suçların işlenmesi halinde, mahkemece, bu kanunun 83². maddesinde belirtilen hükümleri doğrultusunda, suçu işleyen mal varlığına veya suçtan elde edilen malvarlığının müsadere edilmesine dair karar verilir; (5) Bu madde bakımından, kişinin savunmasızlığından anlaşılması gereken, (1) bentte belirtilen bir duruma kişinin sokulması ve kurtulma imkanından yoksun bırakılmasıdır.

Madde 139: Organ ve Dokuların Yasadışı Alınması:(1) Kanunla kendisine yetki verilen şahıs tarafından nakil amacıyla organ veya doku alımı yapılmadan önce, olası tehlike ve riskler konusunda organ ve dokusunu veren şahsa bilgi verilmemesi veya organ ve doku alımına rıza göstermeden önce, vericinin bir karşılık alacağından haberdar olunması halinde yetkili, para cezası veya bir yıla kadar hapis cezası ile

cezalandırılır; (2) Aynı suçun tüzel kişi tarafından işlenmesi halinde, para cezasına hükmolunur.

Madde 150: Ölüden Yasadışı Organ ve Doku Alınması:(1) Hayatta iken ölümünden sonra organ ve dokularının alınmaması yönünde açıklamada bulunan kişiden ölümünden sonra organ veya dokularını alanlar hakkında para cezası verilir; (2) Aynı suçun tüzel kişi tarafından işlenmesi halinde, para cezasına hükmolunur.

3.15.7. Reklam Yasağı

Estonya Organ Nakli Kanunu'nda organ ve doku nakli ile ilgili reklam hususunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Estonya Reklam Kanunu'nun¹²⁹ "Reklamı Yasak Olan Mal ve Hizmetler" başlıklı 3. bölümünde bulunan 22. maddede sağlık hizmetlerinin reklamı yasaklanmıştır. Yapay Döllenme dahil olmak üzere sağlık hizmetlerine ilişkin reklamın yasak olduğu, bununla beraber; 1) bir sağlık sunucusunun ismi, çalışma saatleri, adresi ve uzmanlığı ile ilgili bilgilerin, bir sağlık uzmanının adının, uzmanlığının, akademik derecesinin ve iletişim bilgilerinin, sağlanan sağlık hizmetlerinin listesinin ve bir fiyat listesinin yayınlanması; 2) sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından basında yaptıkları çalışmalarla ilgili bilgi sağlanması; 3) bağışçı bulmak için gerekli önlemlerin uygulanmasına ilişkin bilgilerin sağlık hizmeti reklamı sayılmayacağı belirtilmiştir.

3.15.8. Organ ve Doku Aktarımını Gerçekleştirebilecek Kurumlar

Organ ve doku alımını, işlenmesini ve naklini gerçekleştirebilecek kurum hakkında bilgi, Estonya Organ Nakli Kanunu'nun 8. maddesinde bulunmaktadır. "Nakil Merkezi" başlıklı bu maddeye göre, organların alımı, işlenmesi ve nakledilmesi konusunda yetkili, faaliyet izin belgesi almış olması şartı ile Tartu Üniversite Hastanesidir.

¹²⁹Estonya Reklam Kanunu (Advertising Act), erişim: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515032016001/consolide>, erişim tarihi: 06.05.2021

Hücre, doku ve organların alımı ve nakline yönelik faaliyet ruhsatları, Tıbbi Ürünler Kanununun 39 (1) numaralı fıkrasına uygun olarak, Devlet İlaç Ajansı Faaliyet Ruhsatları Siciline kaydedilir (Estonya Organ Nakli Kanunu, 26/5).

3.15.9. Merkezi Nakil Sicili

Estonya Organ Nakli Kanununun 8/1¹ /2 maddesinde nakil merkezi görevleri arasında Organ Nakli Bekleme Listesi'nin takibi sayılmıştır. " (1) Bu Kanunun amacı doğrultusunda, bir Organ Nakli Bekleme Listesi (bundan sonra "Bekleme Listesi" olarak anılacaktır), tıbbi endikasyonlar nedeniyle organ nakli bekleyen kişilerin sağlık verileriyle birlikte bir listesi anlamına gelir. Bekleme listesi nakledilecek organlar tarafından ulusal düzeyde tutulur; (2) Bekleme listesi yöneticisi, nakil merkezidir; (3) Bekleme listesi yöneticisi, bu Kanunun 32. maddesi hükümleri uyarınca, tıbbi endikasyonlara dayalı olarak bekleme listesine ilişkin koşul ve usulü belirler; (4) Bekleme listesi yöneticisi, bekleme listesine kayıtlı kişilerin bu bölümün (3) numaralı alt bölümünde belirtilen bekleme listesi kayıt koşullarına uymasını sağlar; (5) Bekleme listesi yöneticisi, her yıl 1 Nisan'a kadar internet sitesinde, bekleme listesinin bakımı ile ilgili bir önceki takvim yılına ait kişiselleştirilmemiş istatistiki verileri yayınlar" (Estonya Organ Nakli Kanunu, 31).

3.15.10. Uluslararası İş Birliği

Estonya Organ Nakli Kanunu'nun 7. bölümü "Hücre, Doku ve Organların Uluslararası Değişimi" başlığını taşımakta ve bu alandaki uluslararası iş birliğine ilişkin oldukça ayrıntılı hükümler içermektedir. Örnek olarak 36. maddede, uluslararası değişimde vericiden alınan organların kullanılması, 37. maddede, uluslararası organ değişim organizasyonuna katılımdan sonra organ bekleme listesinin tutulması, 38. maddede, hücre, doku ve organların ithalatı ve ihracatı ile ilgili çeşitli hükümler bulunmaktadır.

Tablo 1. Türkiye ve incelenen ülkelerde organ nakli ile ilgili benzerlikler

SERBEST İRADE İLE KARAR VERME GEREKLİLİĞİ	TİCARET YASAĞI	YAŞ KRİTERİNİN (18 YAŞ ALTINDA ORGAN ALIMI YASAĞININ) BULUNDUĞU ÜLKELER	BİLGİLEN-DİRME GEREKLİLİĞİ	ÖLÜM TESPİTİ YAPAN HEYETTE, ORGAN NAKLİ VE İLGİLİ TÜM İŞ VE İŞLEMLERİ YAPACAK GÖREVLİLERİN BULUNAMASI	CEZA KANUNUNDA USULSÜZ ORGAN NAKLİNE İLİŞKİN SUÇ TANIMLANMASI
<p>Türkiye ve incelenen tüm ülkelerde, ancak kişinin serbest iradesi ile organını verebileceği ve hiç kimsenin organını vermeye zorlanamayacağı öngörülmüştür.</p>	<p>Türkiye ve incelenen tüm ülkelerde organ ticareti yasaklanmıştır.</p>	<p>Türkiye ve incelenen tüm ülkelerde 18 yaşın altında olanlardan organ alımı yasaklanmıştır.</p>	<p>Türkiye ve incelenen tüm ülkelerde bilgilendirme gerekliliği mevcuttur.</p>	<p>Türkiye ve incelenen tüm ülkelerde ölüm tespiti yapan heyete organ nakli ve ilgili tüm iş ve işlemleri yapacak görevlilerin iştiraki yasaklanmıştır.</p>	<p>Türkiye ve incelenen tüm ülkelerin ceza kanunlarında organ nakline ilişkin suçlar tanımlanmıştır.</p>

Tablo 2. Türkiye ve incelenen ülkelerde organ nakli ile ilgili bazı farklılıklar

ORGAN NAKLİ İLE İLGİLİ REKLAM YASAĞI	ORGAN NAKLİNİ GERÇEKLEŞTİREBİLEN KURUMLAR	MERKEZİ SİCİL
<p>Aşağıda belirtilen ülkeler hariç olmak üzere, incelenen ülkelerde ve Türkiye'de organ alım satımına ilişkin reklam yasağı mevcuttur.</p> <p>Letonya; incelemede ülke mevzuatında benzer hükme raslanmadı;</p> <p>Tacikistan; sağlık bakanlığının izni olmadan tedavi, önleme, teşhis, sağlığı iyileştirme yöntemlerinin reklamının yapılmasına izin verilmez.</p> <p>Ermenistan; sağlık bakanlığının izni alınmaksızın, tıbbi ekipman ve tedavi yöntemlerinin reklamının yapılamaz;</p> <p>Estonya; sağlık hizmetlerinin reklamı yapılamaz.</p>	<p>Türkiye; Organ ve doku nakli merkezleri, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek veya tüzel kişiler tarafından, bunlara ait genel ve özel hastaneler bünyesinde bir ünite biçiminde kurulabilir.</p> <p>Aşağıda belirtilen ülkeler dışında incelenen ülkelerde organ nakli devlet hastanelerinde yapılabilir.</p> <p>Gürcistan; özel ruhsat alan hastaneler;</p> <p>Litvanya; ilgili ruhsata sahip sağlık kuruluşları;</p> <p>Letonya; özel izinle faaliyet gösteren sağlık kuruluşu;</p> <p>Ermenistan; lisanslı tıbbi kurumlarda;</p> <p>Estonya; Tartu Üniversitesi'nde.</p>	<p>Aşağıda belirtilen ülkeler hariç olmak üzere, incelenen ülkelerde ve Türkiye'de organ nakli ile ilgili merkezi sicil bulunmaktadır.</p> <p>RUSYA, ÖZBEKİSTAN; merkezi sicilin kuruluşu kanun taslağı ile öngörülmüştür;</p> <p>KIRGIZİSTAN, TACİKİSTAN ve LETONYA; hüküm bulunamamıştır.</p>

SONUÇ

Organ ve doku nakli, tıp tarihi açısından oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Ancak bu alandaki hukuki düzenlemelerin ortaya çıkması daha yakın tarihlerde görülmektedir.

Son yıllarda teknolojinin de etkisiyle tıp alanında gelişmeler hız kazanmış ve organ ve doku nakli alanında oldukça önemli buluşlar söz konusu olmuştur. Ne yazık ki bu konuda hukuki düzenlemeler yapılmasında çok geç kalınmıştır. Halen hukuki düzenlemelerde eksiklikler bulunmaktadır. Bu konuda teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni düzenlemelere de ihtiyaç doğacaktır.

Sovyetler Birliği sona erdikten sonra bağımsızlığını ilan eden Rusya Federasyonu ve diğer 14 cumhuriyette birçok alanı ilgilendiren hukuk reformlarının yanı sıra, organ ve doku nakline ilişkin önemli mevzuat oluşturulmuş ve halen de geliştirilmeye devam edilmektedir.

Ülkemizde organ nakline dair ilk kanunv 1979 yılında kabul edilmiştir. Örnek olarak, Rusya Federasyonu'nda benzer ilk kanun 1992 yılında, Ukrayna'da 2018 yılında, Belarus'ta 1977 yılında, Azerbaycan'da 1999 yılında yapılmıştır. Tez çalışmasında incelenen ülkelerden bazılarında organ ve doku nakli kanunlarla, bazılarında ise yönetmelik, talimat ve bakanlık yazlıları gibi farklı hukuki düzenlemelerle yapılmaktadır. Ülkemizin organ ve doku nakli alanındaki mevzuatı ile sovyet sonrası ülkelerin mevzuatları temel olarak benzerlik göstermektedir. Örnek olarak ülkemizde ve incelenen ülkelerin hepsinde canlıdan organ alımı için alıcının bilgilendirilmesi ve serbest iradesi ile karar vermesi, canlıdan organ alımı yapılabilmesi için vericinin 18 yaşını doldurması gibi koşullar getirilmiş, organ ticareti yasaklanmış, ölüm teşhisi yapan heyete nakil ile ilgili işlemlere katılan görevlilerin iştiraki yasaklanmıştır. Tez konusu ülkelerin hepsinde organ ve doku naklinde maddi karşılık alınması yasaklanmıştır.

Organ ve doku naklinde, organ verenin ve alanın serbest iradesiyle karar vermesi önemli bir konudur. Bu da alıcı ve vericinin bilgilendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye, Rusya, Ukrayna, Belarus, Gürcistan, Kazakistan kanunlarında yazılı bilgilendirme zorunlu tutulmuştur. Özbekistan da bu hususuta kanun hükmü bulunmamaktadır. Kazakistan ve Belarus'ta vericinin noterden yazılı beyanı aranmaktadır.

Bazı ülkeler organ bağışında akrabalık ilişkisini zorunlu kılmış bazı ülkeler de zorunlu tutmamıştır.

Ülkemizde olduğu gibi, ergin ve ayırt etme gücü olmayanlardan organ alımı tez konusu tüm ülkelerde yasaklanmıştır.

Ülkemizden farklı olarak, incelenen ülkelerin birçoğunda ölüden organ ve doku alımı ile ilgili "varsayılan rıza karinesi" kabul edilmiştir. Açıkça aksine bir beyan bulunmadıkça, karine olarak ölünün organ nakline rızasının var olduğu sayılmaktadır. Ölüden organ nakli sayısında artış sağlanması ve daha fazla insan hayatı kurtarılması amacıyla bu yaklaşımın ülkemizde de benimsenmesinin büyük önem arzettiği aşıkardır.

Düzenlemeler arasında tespit edilen bir diğer farklılık, organ nakli yapmaya yetkili kurumlar ile ilgilidir. İncelenen ülkelerin birçoğunda naklin ancak devlet hastanelerinde yapılabileceğine karşın, bazı ülkelerde ilgili ruhsatlar alınarak naklin özel sağlık kurumlarında yapılabileceği öngörülmüş, bazı ülkelerde ise nakli yapmaya yetkili kurumlar sınırlı sayı ile belirtilmiştir. Örnek olarak Estonya'da nakil ancak Tartu Üniversitesi'nde yapılabilmektedir.

Türkiye'de olduğu gibi, organ nakli konusunda tez konusu çoğu ülkede reklam yasağı mevcuttur. Estonya, Ermenistan, Tacikistanve Letonya'da açık bir reklam yasağı bulunmamakla birlikte genel olarak sağlık hizmetlerine ilişkin reklamlar yasaklanmış ve/veya özel izne tabi olduğu kabul edilmiştir. Reklam yasağı organ ticaretinin önünde önemli bir engel oluşturması açısından çok önemlidir.

Ülkelerde organ nakilleri, alıcılar ve vericiler ve benzeri bilgiler hakkında merkezi sicillere veri işlenmektedir. Ülkeden ülkeye sicile kaydedilen bilgi çeşitliliği değişiklik göstermektedir. Türkiye'de ve incelenen ülkelerin birçoğunda merkezi sicil mevcut olduğu halde, bazı ülkelerde sicil bulunmamakta, ülkelerin bazılarında bekleme listeleri oluşturulmaktadır.

Organ ve doku nakli ile koyulan tüm kanunlar organ veren ve alan kişilerin hasta haklarını koruyucu, kişilik, yaşam ve vücut bütünlüğü haklarına zarar vermeden yapılmalıdır. Organ bağış konusunda daha çok kampanyalar yapılmalı ve daha çok kişinin hayatının kurtulması için halk bilinçlendirilmelidir. Uluslararası iş birliği konusunda ve uluslararası sözleşmelerin yürürlüğe konmasında gelişmeler sağlanmalıdır. 18 yaşının altındakiler ve ergin ve mümeyyiz olmayanlar yasalarca korunmaya devam olunmalı, ölüden organ ve doku alınırken ölünün yaşarken

açıkladığı beyana ve ailesinin rızasına riayet edilmekle birlikte, varsayılan rıza sisteminin uygulanması için kanun değişikliği yapılmalıdır. Organ ve doku naklinin ticareti caydırıcılığı bulunan cezalarla yasaklanmalıdır. Tüm bunların temin edilmesi ve bu alanda ortaya çıkacak başkaca problemlerin yeni yasal hükümler ile çözüme kavuşturulması için çalışmalara devam edilmeli ve benzer gelişmelerin başkaca ülkelerde ne gibi düzenlemeler ve uygulamada ne gibi çözümler ile sağlandığını da takip ederek hukukumuzun, sağlık sistemimizin ve nihayetinde toplumumuzun sağlığı için katkı sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Akış, M.ve Katırcı, E., “Süleyman Demirel Üniversitesi Personelinin Organ-Doku Bağıışı ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Tutumları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Sayı 15, 2008

Arslan, Ç., Azizoğlu, B., Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi, Ankara 2004, s.406.

Burra P., De Bona M., Canova D. et al., Changing attitude to organ donation and transplantation in university student during the years of medical school in İtaly. Transplantation Proceedings 37(2), 2005

Demirhan, E., Organ Aktarmaları, Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi, Bursa Güneş ve Nobel Yayınları, 1996

Haberal, M., ve diğlerleri Intrafamilial Organ Transplantation: A Solution To Organ Shortage İn Developing Countries. Transplant Proc, 1999

İnanıcı, M.A., Sert, G., Pediatrik Klinik Adli Tıp, Seçkin Hukuk, Ankara 2022

Parlak, Ş., Organ Bağıışı ve Organ Naklinde Ortaya Çıkan Sorunlar, TBBD, S; 83, 2009

Rozovsky, L.E., The Canadian Patient’s Book of Rights, Doubleday Canada Limited Toronto Ontario, 1980

Soyaslan, D., “Organ, Doku Nakli ve Zorla Tedavi Etmenin Sağlık Hakkı ve Ceza HukukuBakımından Değerlendirilmesi”, Sağlık Hukuku ve Yeni Türk Ceza Kanunundaki Düzenlemeler Sempozyumu 17 Kasım 2006, İstanbul 2007, Marmara Üniversitesi Sempozyum Özel Sayısı 1, s. 153

Timothy L, I Pruett, et.al. The Ethics Statement of the Vancouver Forum on the Live Lung, Liver, Pancreas, and Intestine Donör. Transplantation. 81(10), 2006

Toroslu, N., Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, Ankara 1970, s. 87, 88 vd

Türel, Ö., ve diğerleri, Acil Cerrahide Seftazidim Kullanımı, Ankem Dergisi, 4(1), 1985

Zevkliler A., Acabey, M.B., Gökyayla, E., Medeni Hukuk. Ankara: Turhan Yayınları;1999

07 Ekim 1977 tarihli SSCB Anayasası (КОНСТИТУЦИЯ (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик от 7 октября 1977 г.), erişim: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm>, erişim tarihi: 06.12.2020

189-VIQ Sayılı İnsan Organ ve Dokularının Nakli Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (İnsan orqan və toxumalarının donorluğu və transplantasiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu), erişim: <http://www.e-qanun.az/framework/46447>, erişim tarihi: 08.04.2022

24 Mayıs 1996 Tarihli Rusya Federasyonu Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Российской Федерации от 24 мая 1996 г.), erişim: <https://rulaws.ru/uk/>, erişim tarihi: 25.03.2022

360-IQ Sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kamu Sağlığının Korunması Hakkında Kanun (Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu), erişim: <https://e-qanun.az/framework/4078>; erişim tarihi: 28.04.2022

726-IQ Sayılı İnsan Organ ve/veya Dokularının Nakli Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (İnsan orqan və (və ya) toxumalarının transplantasiyası

haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu), erişim: <http://www.e-qanun.az/framework/85>, erişim tarihi: 28.03.2021

Azərbaycan Ceza Kanunu (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi), erişim: <http://e-qanun.az/framework/46947>, erişim tarihi: 18.04.2021

Belarus Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Беларусь № 275-3 от 9.07.1999 г.) erişim: https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb.htm, erişim tarihi: 01.01.2020

Belarus Cumhuriyeti Organ ve Doku Nakli Kanunu Değişikliğine Dair 199-3 Sayılı Kanun (Закон РБ Об изменении Закона Республики Беларусь «О трансплантации органов и тканей человека» от 18 июня 2019 г. № 199-3), erişim: kodeksy-by.com/norm_akt/source-Палата%20представителей%20РБ/type-Закон/199-3-18.06.2019.htm , erişim tarihi: 26.12.2020

Belarus Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının 20 Aralık 2008 tarihli ve 228 Numaralı Genelgesi (Постановление Министерства Здравоохранения Республики Беларусь от 20 декабря 2008 г. № 228), erişim: https://gokpb.by/doc/post_mz_rb_2008_228.doc, erişim tarihi: 02.01.2021

Belarus Organ Nakli Kanunu (Закон РБ «О трансплантации органов и тканей человека») erişim: https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_transplantatsii_organov_i_tkanej_cheloveka/1.htm, erişim tarihi: 26.12.2020

Belarus Reklam Kanunu (Закон Республики Беларусь «О рекламе» № 225-3 от 10.05.2007 г.), https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_reklame.htm, erişim: 02.01.2021

Bogolyubov V.L. hayatı hakkında: Glibochko, P.V., Nushtayev, İ.A., Haritonov, A.N., «Профессор В.Л.Боголюбов» (Profesör Bogolyubov V.L.), «Саратовский научно-медицинский журнал» (Saratov Bilim Tıp Dergisi), 2007, cilt 3, No: 1, sayfa 105-108, erişim: <http://ssmj.ru/2007/1/105> , erişim tarihi: 05.11.2020

CETS No.164 imza listesi, erişim: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164/signatures>, erişim tarihi (en son) : 03.05.2022

CETS No.216 imza listesi, erişim: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/216/signatures?p_auth=4VHImowX, erişim tarihi (en son) : 03.05.2022

Dautbayeva-Mukhtarova, A., Гражданско-Правовое Регулирование Отношений По Трансплантации Органов И Тканей Человека По Законодательству Республики Казахстан, Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2011. №. 4. s. 232-234, UDK: 347.15(574), erişim: <http://www.science-journal.kg/ru/journal/1/archive/5155>, erişim tarihi: 13.02.2021

Davidova, R.R., "Vladimir Petrovich Filatov – Büyük Rus Oftalmolog", 2015, Tıbbi İnternet Konferansları, erişim: <https://medconfer.com/node/4760>, erişim tarihi: 26.10.2020

Dorogin, D.A., "Organ ve/veya Doku Naklinde Yasa Dışı Fiiller: Ceza Hukuku Araştırmaları" («Дорогин Д.А. Противоправные деяния, связанные с органами и (или) тканями человека: уголовно-правовое исследование», ISBN: 978-5-4396-1239-0, Moskova, 2016, sayfa 103-104, erişim: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25931770>, erişim tarihi: 20.12.2020

Dzemeshevich, S.L., «Академик Б.В.Петровский в хирургии» (Cerrahide Akademisyen Petrovskiy B.V.), Pirogov N.İ. adına Cerrahi Dergisi, Media Sfera,

2013, No:2, 4-7, erişim: <https://www.mediasphera.ru/issues/khirurgiya-zhurnal-im-n-i-pirogova/2013/2/030023-1207201321>, erişim tarihi: 21.11.2020

Elbert Davası dosya içeriği, erişim: <http://sutyajnik.ru/documents/4803.pdf>, erişim tarihi: 11.01.2021

Ermenistan Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Армения), erişim: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show>, erişim tarihi: 18.11.2021

Ermenistan Organ Nakli Kanunu (Закон Республики Армения «О трансплантации органов и (или) тканей человека»), erişim: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1308&lang=rus>, erişim tarihi: 18.11.2021

Ermenistan Reklam Kanunu (Закон Республики Армения «О рекламе»), erişim: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1707&lang=rus>, erişim tarihi: 21.11.2021

Ermenistan Sağlık Kanunu (Закон Республики Армения «О медицинской помощи и обслуживании населения»), erişim: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1688&lang=rus>, erişim tarihi: 21.11.2021

Estonya Ceza Kanunu (Penal Code), erişim: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>, erişim tarihi: 06.05.2021

Estonya Organ Nakli Kanunu (Procurement, Handling And Transplantation Of Cells, Tissues And Organs Act), Erişimi: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/518112019001/consolide>, Erişim Tarihi: 02.05.2021

Казахстан «Об утверждении правил выдачи заключений (разрешительных документов) на ввоз на территорию Республики Казахстан из государств, не являющихся членами Евразийского экономического союза, и вывоз с территории Республики Казахстан в эти государства образцов биологических материалов человека, гемопоэтических стволовых клеток, костного мозга, донорских лимфоцитов в целях проведения неродственной трансплантации, половых клеток и эмбрионов» от 3 ноября 2020 года № ҚР ДСМ-177/2020), erişim: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021592>, erişim tarihi: 16.01.2021

İnsan Doku (Doku Parçasının) ve/veya Organ (Organ Parçasının) Yurt Dışına Çıkarılması ve Yurt Dışından Getirilmesi Sırasında Biyolojik Güvenilirliği, Muhafazası ve Taşınmasına İlişkin Esaslar Hakkında Kazakistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın 15 Aralık 2020 tarih ve KR DSM-265/2020 Numaralı Genelge (Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан «Об утверждении правил исследования на биологическую безопасность, консервирования и транспортировки тканей (части тканей) человека и (или) органов (части органа), предназначенных для ввоза и вывоза» от 15 декабря 2020 года № ҚР ДСМ-265/2020), erişim: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021807>, erişim tarihi: 16.01.2021

İsmoilov, S., Gulshanova S., "The Condition of the Transplant Service in the Republic of Tajikistan", Transplantation Journal, July 2018, Volume 102, Number 7S, S.512, P.089, erişim: https://journals.lww.com/transplantjournal/abstract/2018/07001/the_condition_of_the_transplant_service_in_the.810.aspx, erişim: 06.12.2021

İtkin, G., «Механическая поддержка кровообращения: проблемы, решения и новые технологии» (Kan Dolaşımının Mekanik Olarak Desteklenmesi: Sorunlar, Çözümler ve Yeni Teknolojiler), Вестник трансплантологии и искусственных органов (Nakil ve Yapaу Organ Habercisi), DOI: 10.15825/1995-1191-2014-3-76-84, cilt XVI No: 3, 2014, sayfa 76-77, erişim: <https://core.ac.uk/download/pdf/234819496.pdf>, erişim tarihi: 06.11.2020

Kabanova, S., Bogopolskiy P., Kidney transplant: history, results and perspectives (The 50th anniversary of the first successful kidney transplant in Russia) (Böbrek Nakli: Tarihçesi, Sonuçlar ve Geleceği), «История медицины, Трансплантология 2'15» ("Tıp Tarihi", Nakil 2'15), 2015, sayfa 52-55, erişim: <https://www.jtransplantologiya.ru/jour/issue/download/6/8>, erişim tarihi (en son: 05.12.2020

Kazakistan Ceza Kanunu (Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V), erişim: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=134;-76, erişim tarihi: 08.02.2021

Kazakistan Cumhuriyeti Halk Sağlığı ve Sağlık Sistemine Dair Kanun (Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения»), erişim: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34464437&fbclid=IwAR0f2EDyxtRDGmNEnMhyEUDlkz5gOQzJWvHefFnCuEAierapqv96mxdYQXA#pos=4;-88, erişim tarihi: 16.01.2021

Kazakistan Cumhuriyeti Halk Sağlığı ve Sağlık Sistemine Dair Kanun (Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения»), erişim: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34464437&fbclid=IwAR0f2EDyxtRDGmNEnMhyEUDlkz5gOQzJWvHefFnCuEAierapqv96mxdYQXA#pos=4;-88, erişim tarihi: 16.01.2021

Khubutiya, M., «История отечественной трансплантологии, приоритеты и особенности развития» ("Milli Transplantasyon Tarihi, Üstünlükleri ve Gelişim Özellikleri"), Transplantoloji Derneği Konferansı Sunumlarıdır, «Трансплантология 1'11» (Transplantasyon 1'11), Moskova, 2011, sayfa 55, erişim: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-otechestvennoy-transplantologii-prioritety-i-osobennosti-razvitiya/viewer>, erişim tarihi: 07.11.2020

Khubutiya, M., ve diğerleri, Transfusion of cadaveric blood: an outstanding achievement of Russian transplantation, and transfusion medicine (to the 85th anniversary since the method establishment) Kadavradan Kan Nakli', «История медицины, Трансплантология 4'15» ("Тıp Tarihi", Nakil 4'15) 2015, sayfa 61-73, erişim: <https://www.jtransplantologiya.ru/jour/article/view/85/84>, erişim tarihi: 02.11.2020

Kırgız Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309>, erişim tarihi: 15.02.2021

Kırgız Organ Nakli Kanunu (Закон Кыргызской Республики О трансплантации органов и (или) тканей человека от 13 января 2000 года N 2), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/310?cl=ru-ru>, erişim tarihi: 10.02.2021

Kırgız Reklam Kanunu (Закон Кыргызской Республики О рекламе от 24 декабря 1998 года № 155), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/162/210?cl=ru-ru>, erişim tarihi: 13.02.2021

Kırgız Sağlık Kanunu (Закон Кыргызской Республики Об охране здоровья граждан в Кыргызской Республике от 9 января 2005 года № 6), erişim: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1602>, erişim tarihi: 11.02.2021

Letonya Cumhuriyeti Cesedinin Korunmasına ile İnsan Doku ve Organlarının Tıpta Kullanılmasına Dair Kanunu (Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/62843-par-mirusa-cilveka-kermena-aizsardzibu-un-cilveka-audu-un-organu-izmantosanu-medicina>, erişim tarihi: 13.04.2022

Letonya Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Latvijas Republikas Likums Latvijas kriminālkodekss), erişim: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html, erişim tarihi: 10.01.2021

Letonya Cumhuriyeti Medeni Kanunu (LATVIJAS REPUBLIKAS LIKUMS Civillikums), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>, erişim tarihi: 13.04.2022

Letonya Nakil Merkezi, erişim: http://www.transplantacija.lv/informacija-o-donorah/centr_transplantaciji, erişim tarihi: 10.01.2021

Letonya Organ Nakli Kanunu (Latvijas Republikas Likums Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/62843-par-mirusa-cilveka-kermena-aizsardzibu-un-cilveka-audu-un-organu-izmantosanu-medicina>, erişim tarihi: 03.01.2021

Letonya Organ Nakli Kararnamesi (Ministru kabineta noteikumi Nr.70 Noteikumi par cilvēka orgānu izmantošanu medicīnā, kā arī cilvēka orgānu un miruša cilvēka ķermeņa izmantošanu medicīnas studijām), erişim: <https://likumi.lv/ta/id/254753-noteikumi-par-cilveka-organu-izmantosanu-medicina-ka-ari-cilveka-organu-un-mirusa-cilveka-kermena-izmantosanu-medicinas-studijam>, erişim: 03.01.2021

Litvanya Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Republic Of Lithuania Law On The Approval And Entry Into Force Of The Criminal Code 26 September 2000 No VIII-1968), erişim:<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=q8i88110w&documentId=a84fa232877611e5bca4ce385a9b7048&category=TAD#:~:text=1.-,The%20Criminal%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Lithuania%20shall%20be,acts%20by%20criminal%20law%20means.>, erişim tarihi: 25.07.2021

Litvanya Cumhuriyeti İnsan Ölümünün Tespiti ve Acil Durumlar Hakkında Kanun (Republic Of Lithuania Law On The Establishment Of Death Of A Human Being, And On Critical Conditions 25 March 1997 No. VIII-157), erişim: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.327103/format/ISO_PDF/, erişim tarihi: 22.07.2021

Litvanya Hasta Hakları Kanunu (Republic Of Lithuania Law On The Rights Of Patients And Compensation Of The Amage To Their Health), erişim: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.42491&category=TAD>, erişim tarihi: 20.07.2021

Litvanya Organ Nakli Kanunu (Republic Of Lithuania Law On Donation And Transplantation Of Human Tissues, Cells And Organs 19 November 1996 No I-1626), erişim: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/19d1d990225011e6acbed8d454428fb7?jfwid=191fum8213>, erişim tarihi: 30.05.2021

Litvanya Sağlık Sistemi Hakkında Kanun (Republic Of Lithuania Law On Health System 19 July 1994 No: I-552), erişim: <https://vaspvt.gov.lt/files/EN/LAW%20ON%20HEALTH%20SYSTEM.pdf>, erişim tarihi: 05.09.2021

Lopuhin, Yu., Kogan, E.M., Karaganov, Ya.L., «Ультроструктурные основы жизнеспособности печени, почек и сердца» (Karaciğer, Böbrek ve Kalbin Hayat Fonksiyonlarına İlişkin Yapısal Temeller), Atlas, 1977, Milli Elektronik Kütüphane, erişim: https://rusneb.ru/catalog/002293_000049_RU+VLADIMIR%7C%7C%7CBIBL%7C%7C%7C0001798838/, erişim tarihi: 16.11.2020

Matevossian, E. ve diğerleri, "Historical facts about first in the world clinical postmortem explantation and consequent allogenic heterotopic transplantation of

donor kidney: legendary life pages of prominent surgeon Y. Voronoy", «Новости хирургии» (Cerrahide Yenilikler), Mart-Nisan 2014, Vol 22 (2): 137-149, <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-fakty-o-pervoy-v-mire-klinicheskoy-postmortalnoy-eksplantatsii-i-posleduyuschey-allogennoy-geterotopnoy-transplantatsii>, erişim tarihi: 7.11.2020

Maystrenko, N.A., «Владимир Николаевич Шамов (1882-1962)» (Vladimir Nikolayevich Shamov (1882-1962)), , «Военно-медицинская академия им.С.М.Кирова» (S.M.Kirov adına Harbi Tıp Akademisi), 2012 , UDK (Universal Onluk Sınıflandırma) 617(092)Shamov, s: 9-12, erişim: <https://cyberleninka.ru/article/n/vladimir-nikolaevich-shamov-1882-1962/viewer>, erişim tarihi: 27.10.2020

Moldova Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV), erişim: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30394923#pos=6;-116, erişim tarihi: 10.02.2021

Moldova Cumhuriyeti İnsan Organ, Doku ve Hücre Nakline Dair Kanun (Республика Молдова Закон № 42 от 06-03-2008 О трансплантации органов, тканей и клеток человека), erişim: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107093&lang=ru, erişim tarihi: 09.02.2021

Moldova Cumhuriyeti Medeni Kanunu (Гражданский кодекс Республики Молдова), erişim: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397878&doc_id2=30397878#pos=56;-88&pos2=737;-100, erişim tarihi: 10.02.2021

Moldova Cumhuriyeti Sağlıkın Korunmasına Dair Kanunu (Республика Молдова Закон № 411 от 28-03-1995 об охране здоровья), erişim:

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=65554&lang=ru, erişim tarihi: 07.02.2021

Nigmatullin, R., Chernov, N., «Правовые аспекты трансплантации тканей» ("Doku Naklinin Yasal Yönleri"), «Всероссийский центр глазной и пластической хирургии» (Umum Rusya Göz ve Plastik Cerrahi Merkezi), 2003, sayfa 1, erişim: https://reg-surgery.ru/3_2003/articles_ru/downloads/250503-004.pdf, erişim tarihi: 30.10.2020

Novikov, D., «Медицинская иммунология» (Tıbbi İmmünoloji), Belarus Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Vitebsk Devlet Tıp Üniversitesi, Vitebsk, 2002, UDK (Universal Onluk Sınıflandırma) 616.017(07) 173 Н 74, sayfa 8-71, 3.Baskı, 2002, <https://core.ac.uk/download/pdf/80151713.pdf>, erişim tarihi: 03.11.2020

Özbekistan Böbrek ve Karaciğer Parçası Nakli Yönetmeliği (Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении временного положения о порядке проведения трансплантации почки и (или) доли печени, а также гемопоэтических стволовых клеток костного мозга»), erişim: <https://lex.uz/docs/3389851>, erişim tarihi: 29.10.2021

Özbekistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Узбекистан), erişim: <https://lex.uz/docs/111457>, erişim tarihi: 07.11.2021

Özbekistan Organ Nakli Kanun Taslağı (Проект Закона “О трансплантации органов и тканей человека”), erişim: <https://parliament.gov.uz/ru/laws/discussed/35809/>, erişim tarihi: 29.10.2021

Özbekistan Sağlık Kanunu (Закон Республики Узбекистан «Об Охране Здоровья Граждан» от 29 августа 1996 г. №265-I), erişim: <https://www.lex.uz/acts/41329>, erişim tarihi: 07.11.2021

Pirogov N. hayatı hakkında: Geselevich, A.M., «Родился величайший хирург и анатом, учёный, основатель военно-полевой хирургии, видный общественный деятель и педагог Николай Иванович Пирогов» ’ (“Büyük cerrah, anatomist, bilim insanı, askeri saha cerrahisi kurucusu, Nikolay İvanoviç Pirogov doğmuştur”), 1969, Yeltsin adına Başkanlık Kütüphanesi, erişim: <https://www.prlib.ru/history/619754> , erişim tarihi: 04.11.2020

Pleshkov, A., «К вопросу об истории применения донорской кожи для лечения ран» (Yaraların Tedavisinde Donör Derisinin Kullanımı Tarihi), «Медико-биологические и социально-психологические проблемы безопасности в чрезвычайных ситуациях» (Olağanüstü Durumlarda Güvenliğe Dair Tıbbi-Biyolojik ve Sosyal-Psikolojik Problemler), Petersburg, 2016 , No:2 sayfa 41, UDK (Universal Onluk Sınıflandırma) [616.5-001.17-089.844: 616.8] : [611.77 + 615.014.41] (043) DOI 10.25016/2541-7487-2016-0-2-34-46, erişim: <https://mchsros.elpub.ru/jour/article/download/243/245>, erişim tarihi: 08.11.2020

Reklam Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (Reklam haqqında Azərbaýcan Respublikasının Qanunu), erişim: <http://www.e-qanun.az/framework/30348>, erişim tarihi: 02.04.2021

Ribakov, S.İ., «Трансплантация щитовидной железы: прошлое и перспективы» (“Tiroit Bezinin Nakli: Tarihçesi ve Perspektifi”), Clinical Endocrinology and Endocrine Surgery / Клінічна ендокринологія та ендокринна хірургія 1 (69) 2020, UDK (Universal Onluk Sınıflandırma) 616.441-089.843, DOI: <http://doi.org/10.30978/CEES-2020-1-96>, sayfa 100, erişim: <http://jcees.endocenter.kiev.ua/article/download/199624/199823>, erişim tarihi: 05.11.20205

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nin 04.12.2003 tarih ve 459-O Numaralı Kararı, erişim: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_46696/ , erişim tarihi: 19.12.2020

Rusya Federasyonu Reklam Kanunu (Российская Федерация Федеральный Закон О Рекламе), erişim: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58968/, erişim tarihi: 20.12.2020

Rusya Federasyonu Sağlık Bakanlığı – Rus Bilim Akademisi'nin 07.09.2020 tarihli 948n/2-10001-1126/1080 Sayılı Genelgesi (Министерство Здравоохранения Российской Федерации Российская Академия Наук Приказ от 7 сентября 2020 года N 948н/2-10001-1126/1080), erişim: <http://docs.cntd.ru/document/565911063>, erişim tarihi: 19.12.2020

Rusya Federasyonu Sağlık Bakanlığı Resmi Sitesi, Erişim: <http://donorstvo.org/novoe-o-donorstve/50-letie-fgbu-natsionalnyu-meditsinskiy-issledovatelskiy-tsentr-transplantologii-i-iskusstvennykh-or/>, erişim tarihi: 08.11.2020

Rusya Vatandaşlarının Sağlığının Korunmasına İlişkin 21.11.2011 tarihli ve 323-F3 Sayılı Federal Kanun (Федеральный закон от 21.11.2011 N 323-ФЗ "Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации"), erişim: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102152259>, erişim tarihi: 04.09.2021

Sağlık Hizmetleri Hakkında Gürcistan Kanunu (კანონიჯანმრთელობისშესახებ), erişim: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29980?publication=46>, erişim tarihi: 09.05.2021

Salagay, O., Uluslararası Hukukta ve Mukayeseli Hukuk Alanı Değerlendirilmesinde İnsan Organ ve Dokularının Nakli' (Трансплантация органов и тканей человека в международно-правовом и сравнительно-правовом Аспектах) http://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=-14483, erişim tarihi: 02.01.2021

Smirnov, V., «Еланский Николай Николаевич» (Elanskiy Nikolay Nikolayeviç), «Герои страны» (Ülke Kahramanları), Severodvinsk, 2020, erişim: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=11630, erişim tarihi: 20.10.2020

Solomatin, S. N. ve diğerleri, Nakle Yasal Yönleri («Правовые аспекты трансплантологии»), Stavropol Devlet Тıp Akademisi öğrencileri için ders kitabı, StavropolStGma Basınevi, , 2010, UDK 614.255.1407.07 BБК. 5+67.04, sayfa 4-5, erişim:

http://stgmu.ru/userfiles/depts/nursing_management/Dlya_studentov/Transplantaciya.pdf, erişim tarihi: 19.12.2020

Tacikistan Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Республики Таджикистан), erişim: https://www.legislationline.org/download/id/8920/file/Tajikistan_CC_1998_am2020_ru.pdf, erişim tarihi: 12.09.2021

Tacikistan Cumhuriyeti İnsan Organ ve Dokularının Nakli Hakkında Kanun (yürürlükten kaldırılan) (Law Of The Republic Of Tajikistan of July 30, 2007 No. 331 About organ transplantation and (or) tissues of the person), erişim: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=18414>, erişim tarihi: 27.08.2021

Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Kanunu (Кодекс Здравooхранения Республики Таджикистан от 15 марта 2017 года №712), erişim: <https://tajtrade.tj/media/Health%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Tajikistan.pdf>, erişim tarihi: 27.08.2021

Tacikistan Reklam Kanunu (Закон Республики Таджикистан «О рекламе»), erişim: <https://wipo.int/en/text/237362>, erişim tarihi: 05.12.2021

Türk Dil Kurumu, erişim: <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi: 29.11.2021

Türkiye Organ Nakli Derneği, erişim:
http://www.tond.org.tr/tr/sayfalar/history_emblem.php#:~:text=3%20Kas%C4%B1m%201975%2C%20T%C3%BCrkiye'de,o%C4%9Fluna%20yapt%C4%B1klar%C4%B1%20nakil%20ile%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirdiler, erişim tarihi: 30.11.2021

Türkmenistan Ceza Kanunu (Уголовный кодекс Туркменистана от 12 июня 1997 года № 222-I), erişim:
https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31295286#pos=2737;-39, erişim tarihi: 06.03.2021

Türkmenistan Organ Nakli Kanunu (Закон Туркменистана «О трансплантации органов и (или) тканей человека»), erişim: <https://www.parahat.info/law/2013-09-10-zakon-turkmenistana-o-transplantacii-organov-i-ili-tkaney-cheloveka>, erişim tarihi: 05.03.2021

Ukrayna Ceza Kanunu (Уголовный Кодекс Украины), erişim:
https://www.legislationline.org/download/id/6333/file/Ukraine_CC_2001_am2016_ru.pdf, erişim tarihi: 29.10.2021

Ukrayna Organ Nakli Kanunu (Закон України Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині), erişim:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19?lang=en#Text>, erişim tarihi: 13.10.2021

Vasilevich, G.A., Vasilevich, D.G., "Transplantation Of Human Bodies And Tissues: The Bases Of Legal Status Of Donor And Recipient", Constitutional Law And Administrative Law', Journal of the Belarusian State University, Law. 2018;2:3-11, UDK: 342, erişim:
<https://journals.bsu.by/index.php/law/article/download/1511/1305/>, erişim tarihi: 27.12.2020

Wikipedia, "Organ Nakli", erişim: http://tr.wikipedia.org/wiki/Organ_nakli, erişim tarihi: 10.11.2013

Yanovskaya, O., Black transplantologists in Belarus – is this reality?, 2011, Minsk, Erişim: <https://news.tut.by/health/210944.html>, erişim tarihi: 30.12.2020

Zalivohina, O., "İnsan Organ ve Dokuları ile ilgili suç sistemi" («Система преступлений, связанных с органами и тканями человека»), Femida.Science Dergisi, Rusya Devlet Adalet Üniversitesi (Российский государственный университет правосудия), Moskova, yayınlanma tarihi: 19.01.2017, erişim: <http://femida-science.ru/index.php/home/vypusk-3/item/122-sistema-prestuplenij-svyazannykh-s-organami-i-tkanyami-cheloveka>, erişim tarihi: 20.12.2020